

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014

Elinkautisvangit 1980-2013 ja heidän uusintarikollisuutensa

Marjatta Kaijalainen

29.8.2014

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita -sarja

ISSN 2342-4826

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2014

Elinkautisvangit 1980 - 2013 ja heidän uusintarikollisuutensa

Marjatta Kaijalainen, Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö

Kuviot ja taulukot: Tuija Niemi, Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö

Tiivistelmä

Elinkautinen vankeus ei ole Suomessa tarkoittanut elinkautistuomion kestävän henkilön kuolemaan asti. Vuoden 1889 rikoslaissa elinkautinen vankeus kesti 12 vuotta ja sen jälkeinen ehdonalainen vapaus kesti loppuelämän. Vuonna 1931 elinkautisesta vankeudesta vapauduttiin presidentin myöntämällä armahduksella ja ehdonalainen vapaus eli koeaika oli 8 vuotta. Elinkautiset vangit vapautettiin armahduksella aina lokakuuhun 2006 saakka, jolloin voimaan astui uusi vankeuslaki ja samassa yhteydessä rikoslain vapauttamista koskevaa säännöstä muutettiin niin, että Helsingin hovioikeus vapauttaa elinkautisvangit.

Elinkautinen vankeus on pituudeltaan aina yksilöllinen. Sen pituus oli 1980-luvulla vapautuneilla keskimäärin 11 vuotta. Seuraavalla vuosikymmenellä elinkautiset armahdettiin vankeuden keston ollessa keskimäärin 10,4 vuotta. Siitä elinkautisen pituus on sitten kasvanut siten, että 2000-luvulla armahdetuilla vankilassaoloaika oli runsas 13 vuotta. Helsingin hovioikeuden vapauttamilla elinkautisilla vapauttamispäätös on mahdollista tehdä kun vankilassaoloaika on kertynyt 12 vuotta ja alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneellä 10 vuotta. Elinkautisvankeuden keskimääräiseksi pituudeksi muodostui alkuunsa 13,7 vuotta ja vuoden 2010 jälkeen vapautetuilla keskimääräinen elinkautisen pituus on 15 vuotta. Alle 21-vuotiaana murhan tehneille elinkautisvankeuden pituus on ollut 12 vuotta ja 11 kuukautta.

Elinkautisvankien määrä on kasvanut vuodesta 1970 vuoden 2014 alkuun mennessä yhdeksänkertaiseksi. Syinä voitaneen pitää sitä, että syyntakeisuutta selvittävien mielentilalausuntojen kehittyminen on johtanut siihen, että yhä useampi todetaan syyntakeiseksi. Toisaalta lakimuutos, joka mahdollistaa myös täyttä ymmärrystä vailla olevan tuomitsemisen täyteen rangaistukseen on saattanut nostaa elinkautiseen tuomitujen määrää. Kun samanaikaisesti elinkautisen vankeuden pituus on kasvanut, on elinkautisten määrä vankiloissa alkanut kasvaa.

Tämä selvitys kattaa elinkautiseen vankeuteen tuomitut 1970-luvulta alkaen. Yhtä lukuun ottamatta kaikki ovat tehneet murhaksi määritellyn rikoksen. Elinkautinen vankeus on rikoslakimme ankarin rangaistus. Kriteerit elinkautisvankien vapauttamiseksi on myös tehty mahdollisimman kattavaksi, jotta yhteiskunta voisi olla turvallinen elinkautisvankien vapauttamisen jälkeen. Kun säännönmukainen vapauttaminen säädettiin Helsingin hovioikeuden päätökseksi, vapauttamisessa huomioon otettavien seikkojen luettelo on pitkä. Niiden joukkoon lisättiin vielä syksyllä 2011 pakollinen arvio vangin syyllistymisestä väkivaltarikokseen. Ensimmäiset näiden arvioiden jälkeen vapautuneet elinkautiset vapautuivat 2013 alkaen.

Elinkautisvankien uusintarikollisuus on vähäisempää kuin kaikkien vankeusvankien keskimäärin. Vuodesta 1980 lähtien elinkautisvankeja on vapautettu kaikkiaan 73 henkilöä ja heistä 16 on palannut vankilaan vuoden 2009 loppuun mennessä. Uusimisprosentti on 21,9 %. Vankeusvangeilla viiden vuoden seuranta-ajalla uusimisprosentti oli 54,7 % vuonna 2012. Elinkautisvangit näyttävät syyllistyvän henkeen ja terveyteen liittyviin rikoksiin. Runsas 60 % uusii rikoksensa alle vuodessa vapautumisestaan. Naisia on vapautunut elinkautisesta yhdeksän ja yksi heistä on saanut yhdyskuntapalveluna suoritetun seuraamuksen.

Tämä selvitys on pyrkinyt kuvaamaan mahdollisimman konkreettisesti elinkautisvankeutta ja sen täytäntöönpanossa tapahtuneita muutoksia. Selvityksessä on kuvattu vangin arviointia ja kuntoutuksen tarvetta eri menetelmin, kuntoutusohjelmia sekä jonkin verran useampikertaisten elinkautisvankien rikostaustaa. Selvitykseen sisältyy myös otos Ruotsin elinkautisvangeista.

Sammandrag

Livstids fängelse har i Finland aldrig inneburit ett straff som fortgår hela livet, alltså ända fram till att den dömda avlider. Enligt strafflagen från 1889 varade livstids fängelse 12 år, och den därpå följande villkorliga friheten varade resten av livet. Från 1931 kunde livstidsfångarna frigges genom presidentens benådning, varvid den villkorliga friheten, dvs. prøvotiden, varade 8 år. Frigivningen av livstidsfångar genom benådning fortgick fram till oktober 2006 då en ny fängelselag trädde i kraft. Samtidigt ändrades bestämmelsen om frigivning i strafflagen så att Helsingfors hovrätt blev den myndighet som ska frige livstidsfångar.

Livstids fängelse är alltid individuellt till längden. Hos fångar som frigavs i slutet av 1980-talet var längden i genomsnitt 11 år. Under nästa decennium frigavs livstidsfångarna i snitt efter 10,4 år. Därefter har längden av livstids fängelse ökat så att fängelsetiden i regel varade drygt 13 år på 2000-talet. Helsingfors hovrätt kan besluta om frigivning efter att den dömda har vistats i 12 år i fängelse, 10 år om brottet begåtts innan den dömda hade fyllt 21 år. Genomsnittslängden av livstids fängelse var efter att den nya lagen trätt i kraft 13,7 år i initialskedet, efter 2010 har längden varit 15 år. Genomsnittslängden av livstids fängelse hos dömda som begått mord innan de fyllde 21 år har varit 12 år 11 månader.

Antalet livstidsfångar har ökat niofaldigt från 1970 till början av 2014. En orsak är sannolikt att utvecklingen av rättspsykiatriska utlåtanden som utreder tillräknelighet har medfört att allt flera gärningsmän konstateras vara tillräkneliga. Den lagändring som gör det möjligt att döma också icke fullt tillräkneliga gärningsmän till fullt straff kan också ha ökat antalet livstidsfångar. När längden av livstids fängelse samtidigt har ökat, har antalet livstidsfångar börjat stiga.

Denna utredning täcker de fångar som dömts till livstids fängelse från och med början av 1970-talet. Med undantag av ett enda fall hade samtliga gjort sig skyldiga till en gärning som definierats som mord. Livstids fängelse är det strängaste straffet i Finlands strafflag. Livstidsfångarnas frigivningskriterier har också gjorts så omfattande som möjligt för att säkerställa tryggheten i samhället efter frigivningen. När rätten att besluta om lagenlig frigivning överfördes till Helsingfors hovrätt var förteckningen över de omständigheter som skulle beaktas vid frigivningen lång. En obligatorisk utvärdering av orsakerna till fångens skuld till våldsbrott fogades dessutom till förteckningen på hösten 2011. Frigivningen av de första livstidsfångarna utifrån dessa utvärderingar ägde rum i början av 2013.

Återfallsbrottsligheten bland livstidsfångar är i genomsnitt lägre än hos alla dömda fångar. Sedan 1980 har totalt 73 livstidsfångar frigetts, och 16 hade återvänt till fängelset i slutet av 2009. Återfallsprocenten var 21,9. Återfallsprocenten hos samtliga dömda fångar uppgick 2012 till 54,7. Före detta livstidsfångar förefaller framför allt göra sig skyldiga till brott mot liv och hälsa. Drygt 60 procent hade upprepat sitt brott inom mindre än ett år efter frigivningen. Nio kvinnliga livstidsfångar har frigetts, och en av dem har senare dömts till en påföljd som utfördes som samhällstjänst.

Utredningen har som mål att redogöra för livstids fängelse, inklusive ändringar i verkställigheten, så konkret som möjligt. Utredningen beskriver fångutvärdering, behov av rehabilitering med olika slags metoder, rehabiliteringsprogram och i någon mån den kriminella bakgrunden hos livstidsfångar med flera intagningar. Utredningen omfattar också ett urval livstidsfångar i Sverige.

Abstract

In Finland, a sentence of life imprisonment has not meant that it will last until the death of the person. In the 1889 Penal Code of Finland, life imprisonment lasted for 12 years after which the conditional release continued for the rest of the life. In 1931, life sentence prisoners were released by a pardon granted by the President and the conditional release, i.e. the probationary period, was eight years long. Life sentence prisoners were released by a pardon until October 2006 when the new Imprisonment Act entered into force and, at the same time, the provisions of the Criminal Code of Finland on the release were amended so that life sentence prisoners were released by the Helsinki Court of Appeal.

The length of life imprisonment is always individual. The average length of the served life sentences of those released in the 1980s was 11 years. In the following decade, life sentence prisoners were pardoned after an average of 10.4 years of imprisonment. Since then, the length of life imprisonment has increased so that the prison term of those pardoned in the 2000s was a little over 13 years. The Helsinki Court of Appeal can decide on a release of a life sentence prisoner after the prisoner has served 12 years in prison or, if the offence was committed before the age of 21 years, after the prisoner has served ten years. Initially, the average length of life imprisonment was 13.7 years and, since 2010, the average time served by released life sentence prisoners has been 15 years. The average length of life imprisonment of those who have committed a murder before the age of 21 years is 12 years and 11 months.

The number of life sentence prisoners has increased between 1970 and the early 2014 ninefold. One of the reasons could be the development of mental examinations concerning criminal responsibility, which has led to that more offenders are declared criminally responsible. On the other hand, a law amendment, which has made it possible to impose full sentences on those with reduced criminal responsibility, may have also increased the number of those sentenced to life imprisonment. While at the same time the length of life imprisonment has increased, the number of life sentence prisoners in prisons has started to rise.

This survey covers people sentenced to life imprisonment since the 1970s. Except for one, all of them have committed an offence classified as murder. Life imprisonment is the severest punishment in our Criminal Code. The criteria for releasing life sentence prisoners have also been made as comprehensive as possible so that society can remain safe after their release. When the provisions were issued that the regulatory release was decided by the Helsinki Court of Appeal, the list of factors that needed to be taken into account in the release was long. Moreover, an obligatory assessment of the prisoner's risk of committing a violent offence was included in the list in the autumn 2011. The first life sentence prisoners released after the inclusion of that assessment were released in 2013.

The life sentence prisoners reoffend less than all sentenced prisoners on average. Since 1980, a total of 73 life sentence prisoners have been released of whom 16 has returned to prison by the end of 2009. The recidivism rate is 21.9%. Within a five-year follow-up period, the recidivism rate of sentenced prisoners was 54.7% in 2012. It seems that life sentence prisoners commit offences against life and health. Just over 60% reoffend within 12 months of their release. Nine women have been released from life imprisonment and one of them has been imposed a community service sentence.

The aim of this survey has been to describe life imprisonment and the changes in its enforcement as concretely as possible. The survey covers the prisoners' assessment and need for rehabilitation by different methods, the rehabilitation programmes as well as, to some extent, the criminal background of life sentence prisoners who have reoffended. It also includes a sample of Swedish life sentence prisoners.

SISÄLLYSLUETTELO

Tiivistelmä	1
Sammandrag	2
Abstract	3
Selvityksen tavoitteista	6
1 Elinkautinen vankeus ja lukumäärät	8
1.1 Elinkautinen vankeus on rikoslakimme ankarin rangaistus	8
1.2 Elinkautisvankien määrän kasvu	9
1.3 Mielentilalausunnotko kasvattaneet elinkautisvankien määrää?	12
1.4 Uusien elinkautistuomion saaneiden määrät	14
2 Elinkautisvankien vapauttaminen ja vapauttamisen kriteereistä	15
2.1 Armahdusmenettelyssä ei ole kriteereitä	18
2.2 Vuosina 2000 - 2007 armahdetut elinkautisvangit	19
2.3 Rikoslain mukaisen vapauttamisen kriteereistä	20
2.3.1 Rikollisuudesta lausuttu eli Rikoslain 2 c luvun 10 §:n kohdat 1 ja 2	21
2.3.2 Tulevat rikosuhat	21
2.3.3 Rangaistusajan suunnitelman toteutuminen	22
2.3.4 Elinkautisvangin vankila-aikainen käyttäytyminen	24
2.3.5 Valvottu koevapaus	25
2.3.6 Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä	26
2.3.7 Puolloista	26
2.3.8 Valvotun koevapauden lausunnot ja koevapauden toteuttaminen	26
2.3.9 Vapautumisen edellytyksistä	28
3 Elinkautisvankien suorittamat rangaistusajat eli elinkautisen	29
todellinen pituus	29
3.1 Elinkautisvankeuden historiasta	29
3.1.1 Elinkautisvankeuden pituuden laskenta	29
3.1.2 Oikaisuja laskentaan	30
3.2 Vapauttamishakemuksiin liitettyistä lausunnoista poimittuja	34
3.3 Naiset elinkautisvankeina	35
3.4 Ulkomaalaiset elinkautisvangit	36
3.5 Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia elinkautisvankeja	36
4 Elinkautisvankien uusintarikollisuus	38
4.1 Vapautettujen elinkautisvankien uusintarikollisuus	39
4.2 Vaikuttavuusohjelmat	45
4.2.1 OMA-ohjelma	46
5 Vapautettujen elinkautisten rikoshistoriaa	47
6 Tulevista vapautettavista	49
6.1 Vapauttamisharkinnassa olevat hakemukset	50
6.2 Elinkautisvankien vaiheittainen vapauttaminen ja sijoittuminen avoimempiin olosuhteisiin ..	53
6.2.1 Turvallisuusluokitus ja tavoitteet sijoittelussa	55
6.2.2 Elinkautisvangit Arola-Järven selvityksessä	56
6.2.3 Ehdotetut turvatasoluokat	57
6.3 Tulevien vapautettavien taustoista	61
7 Vaarallisuus vapautuessa	64
7.1 Vertailu kokoaikaa suorittaviin vankeihin	64
7.2 Vaarallisuusarviot tai riski käyttäytyä väkivaltaisesti	66
7.3 Uusintarikollisuuteen liittyvistä riskeistä	68
7.3.1 Riskiarvio väkivaltaisesta käyttäytymisestä	68
7.3.2 Arviointikeskuksen tekemä riski- ja tarvearvio ennen vangin sijoittamista	69
7.4 ARAT -arviointimenetelmä (SIR - R1) -staattisten tekijöiden vaikutus	70
uusimisriskiin	70

7.5 Riski- ja tarvearvio	75
7.5.1 Rikostilanne-osio	76
7.5.2 Ajattelu- ja käyttäytymisosio	79
7.5.3 Asenneosio.....	81
7.5.4 Riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispisteitä	83
7.5.5 Riskipisteiden peilausta tuleviin vapautettaviin	84
7.6 Ei vaarattomia	88
7.7 Riskiarvio väkivaltaisesta käyttäytymisestä	88
7.7.1 Tehdyistä riskiarvioista	88
7.7.2 Riskiarvioiden peilauksia aiemmin kuvattuihin kuntoutusta tukeviin arvioihin	89
8 Ruotsin vankeinhoidon elinkautisvankeja koskevasta tutkimuksesta - voidaanko verrata Suomen tilanteeseen?.....	91
8.1 Ruotsalaisten pohdiskeluja.....	91
8.2 Ruotsalaisten riski- ja tarvearvioista ja vaikuttavuusohjelmista	92
8.3 Elinkautisvankien vankila-aikaisista toiminnoista	93
9 Miten Suomessa edetään tulevaisuudessa?	94
9.1 Määrän kasvusta ja syistä	94
9.2 Elinkautisvangin kuntoutus.....	95
9.3 Elinkautisten uusintarikollisuuden arviointia	98
9.4 Lakisääteiset vapauttamiskriteerit	99
9.4.1 Valvottu koevapaus	100
9.5 Arviointimenetelmistä	101
9.6 Tulevista vapautettavista	103
9.7 Riskiarvioista	104
9.8 Esiin nousseita asioita pohdittavaksi	104

ELINKAUTISVANGIT 1980 - 2013 JA HEIDÄN UUSINTARIKOLLISUUTENSA

Selvityksen tavoitteista

Elinkautisesta vankeudesta vapautuneen henkilön suorittama uusi rikos nostaa aina esiin aiheellisia ja aiheettomia pelkoja. Keskusteluja leimaavat mielipiteet, joista osa on varsin keskustelunarvoisia ja mielenkiintoisia näkökulmia, ja osa ei vastaa sitä todellisuutta, joka vankeinhoidossa työskenteleville on asioista kokemuksensa ja ammattitaitonsa perusteella muotoutunut.

Tämä selvitys elinkautisista, heidän rikostaustastaan ja uusintarikollisuudestaan perustuu osittain lisensoitettuihin 2000-luvun alussa koskien vuosia 1980 - 1999. Sen jälkeen tärkeimpiä seikkoja on päivitetty vuoden 2013 loppuun asti. Lisäksi mukaan on otettu erikseen tietoja elinkautisvankien vapauttamisesta vuosilta 2010 - 2013. Kyseiset vuodet ovat sikäli poikkeuksellisia, että vuoden 2011 syyskuun alusta elinkautisvangista annettavaan Rikosseuraamuslaitoksen lausuntoon tulee liittää arvio ”vangin riskistä syyllistyä väkivalta-rikokseen” (Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 176.2011/737). Arvioita on pyydetty keväällä 2011 vapauttamishakemusten yhteydessä ja ensimmäiset riskiarvion saaneet elinkautisvangit Helsingin hovioikeus vapautti vuonna 2013.

Selvityksessä on mukana myös 2000-luvulla käyttöön otettujen vaikuttavuusohjelmien ja arviointimenetelmien antamia tietoja siinä määrin kuin niitä on ollut saatavissa. Niiden avulla on mahdollista arvioida elinkautisvankien kuntoutukseen liittyvää työtä sekä vapauttamisharkinnan moninaisuutta.

Selvitys ei pyri olemaan tieteellisiä kriteereitä täyttävä esitys. Tavoitteena oli koota olemassa olevaa aineistoa ja kirjoittaa siitä lähinnä Rikosseuraamuslaitoksen eri henkilöstöryhmien käyttöön yleistä tietoa. Selvitys on jaettu yhdeksään osioon, joista ensimmäisessä on elinkautisen vankeuden määrittelyä ja määrän kasvua. Toisessa osiossa on kuvattu vapauttamista ja sen kriteereitä. Kolmannessa osiossa on laskettu elinkautisvankeuden pituuksia eri aikakausina. Neljännessä osiossa on määritelty uusintarikollisuutta ja siinä on tarkasteltu uusijoiden rikostaustoja. Viidennessä ja kuudennessa osioissa vertaillaan nyt vapauttamistaan odottavien elinkautisvankien taustoja jo vapautuneiden taustoihin. Seitsemäs osio tarkastelee vangin vaarallisuutta ja siinä kuvataan myös niitä kuntouttavia toi-

menpiteitä, joihin vangilla on mahdollisuus osallistua täytäntöönpanonsa aikana. Kahdeksannessa osiossa on katsaus Ruotsin vankeinhoidon tekemään elinkautisvankiselvitykseen ja siitä tehtyihin linjauksiin. Yhdeksännessä kappaleessa on nostettu esiin joitakin huomionarvoisia seikkoja työskentelystä elinkautisvankien kuntoutuksessa.

Tiivistetyn aineiston pohjalta elinkautisten ja muita pitkää tuomiota suorittavien vankien vapauttamisen liittyvät riskit ja kuntoutusmahdollisuudet konkretisoituvat. Selvitys saattaa antaa myös näkökulmia pohdiskeluun elinkautisten vaarallisuudesta ja vapauttamisharkinnasta. Selvitys voi myös auttaa ymmärtämään yhteiskunnan turvallisuudentunteen tarvetta.

1 Elinkautinen vankeus ja lukumäärät

1.1 Elinkautinen vankeus on rikoslakimme ankarin rangaistus

Elinkautinen vankeus voidaan määrätä sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan, maanpetosrikoksista sekä rikoslain 21 luvun mukaan henkirikoksesta, joka täyttää murhan tunnusmerkistön. Vuosina 1970 - 2011 Suomessa ei ole määrätty elinkautista vankeutta muista kuin murhista. Vuonna 2012 on julkisuudessaakin olleiden tietojen mukaan Suomessa tuomittu rikoslain 11 luvun 1§:n mukaan joukkotuhonnasta elinkautiseen vankeuteen. (RL 11 luku: Sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan). Kyse oli Ruandan vuoden 1994 joukkotuhonnasta Helsingin hovioikeuden 22.10.2012 antama, yhtä henkilöä koskeva päätös.

Henkirikokset ovat olleet tyypillisimmillään tappoja. Rikoslain tappoa ja murhaa koskevaa tunnusmerkistöä on muutettu vuosina 1969 ja 1995. Murhan ja tapon rajanveto oli koettu olleen epäselvä ja tavoitteena vuonna 1969 kytkettiin väkivaltarikosten törkeyden arvostelun teon tarkoitukseen, tekotapaan ja välineisiin, joiden nähtiin kuvastavan teon vaarallisuutta. Tapon ydin on tahallinen surmaaminen, ja murhasta todettiin:

”Jos toisen surmaaminen tapahtuu vakaasta harkinnasta, omanvoitonpyynnöstä, erityistä raakuutta tai julmuutta osoittaen tai yleistä vaaraa aiheuttavalla tavalla, taikka jos virkamies surmataa hänen ollessaan virkansa puolesta ylläpitämässä järjestystä tai turvallisuutta tai virkatoimen vuoksi, ja surmaamista on edellä mainituissa tai muissa tapauksissa, huomioon ottaen rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat kokonaisuudessaan, pidettävä erityisen törkeänä, tuomittakoon rikoksentekeijä murhasta elinkaudeksi.”
(RL 21:2 / L 14.7.1969/ 491).

Murhan tunnusmerkistö täyttyy nykyisen rikoslain 21 luvun 2 §:n mukaan, ”jos tappo tehdään vakaasti harkiten, erityisen raa’alla tai julmalla tavalla, vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen tai tappamalla virkamies hänen ollessaan virkansa puolesta ylläpitämässä järjestystä tai turvallisuutta taikka virkatoimen vuoksi, ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä”. Erityisten kriteerien lisäksi teon tulee olla aina myös kokonaisuutena arvioiden törkeä, jotta se johtaisi henkirikoksessa elinkautiseen vankeuteen. Myös murhan yritys on rangaistava.

Rikoslain 5 luvun 5 §:n osallisuutta koskevan kohdan mukaan Suomessa on tuomittu myös muutaman kerran yllytyksestä murhaan.

1.2 Elinkautisvankien määrän kasvu

Elinkautisvankien määrä on kasvanut merkittävästi, noin seitsenkertaiseksi, viimeisen 40 vuoden aikana. Kun elinkautisvankeja oli vuoden 1970 tammikuun ensimmäisenä päivänä kaikkiaan 23 henkilöä, niin vastaava luku vuoden 2010 tammikuussa oli 157 ja vuoden 2012 tammikuussa 175, tammikuussa 2013 kaikkiaan 198. Vuoden 2014 alussa elinkautisvankeja oli 208.

Vuodesta 1970 vuoden 2014 alkuun mennessä elinkautisvankien määrä on kasvanut yhdeksänkertaiseksi. Pelkästään 2014 alkuun mennessä vuodesta 2000 elinkautisvankien määrä on 3,5-kertainen. Vertailuna voi todeta, että vuodesta 1980, siis 30 vuoden aikana, keskimääräinen vankeusvankien luku on pienentynyt runsaalla 1500 vangilla, ollen vuonna 1980 kaikkiaan 4275 ja vuonna 2010 enää 2726.

Taulukko 1 Elinkautisvankien määrät tammikuun 1. päivänä

Vuosi	Määrä
1970	23
1980	19
1990	28
2000	59
yllä kymmenvuotisjaksot	
2010	157
2011	164
2012	175
2013	198
2014	208

Elinkautisvankien määrän merkittävä kasvu alkoi vasta vuoden 1995 jälkeen. Tällöin elinkautisvankeja oli tammikuussa 34, mutta lukumäärä kasvoi seuraavana vuotena viidellä, vuoteen 1997 mennessä seitsemällä ja seuraavaan vuoteen yhdeksällä. Vuosituhannen vaihteessa lukumäärä pysyi kolmisen vuotta lähes samana. Vuodesta 2002 kasvu taas vauhdittui ja hidastui vuosina 2008, 2009 ja 2010. Määriä lisäsi 1990-luvun lopulla myös se, että samaan aikaan ei armahdettu montaakaan vankia, joten uudet elinkautisvangit kasvattivat melko täysipainoisesti kokonaislukua. Vuonna 2005 lukumäärä kasvoi kahdellakymmenellä ja 2006 kahdellatoista. Tämän jälkeen on vuosittainen kasvu ollut alle kym-

menen ja lievästi aleneva. Vuonna 2011 elinkautisvankien määrä kasvoi yhdellätoista, vuonna 2012 peräti 23 vangilla ja vuonna 2013 kymmenellä.

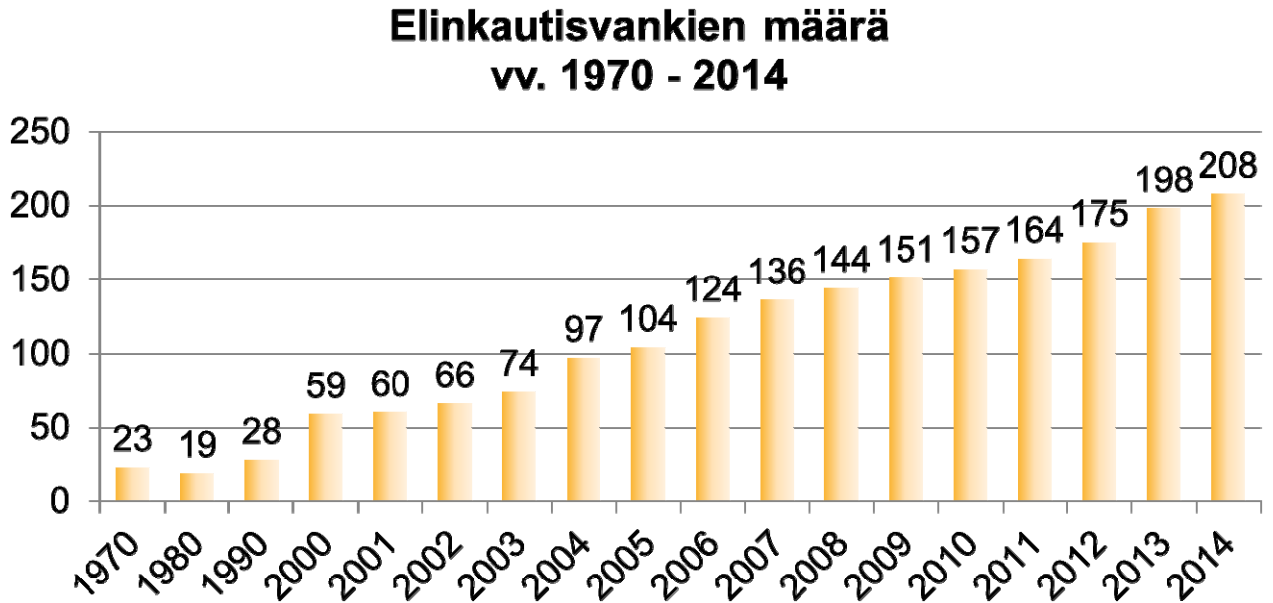
Korkeaa määrää osaltaan selittää vähäinen vapautettujen määrä. Vuoden 2012 tammikuussa oli 18 elinkautisvankia enemmän kuin vuonna 2010 ja vuoden 2013 tammikuussa 41 enemmän.

Taulukko 2 Elinkautisvankien lukumäärä 2000-luvulla vuosittain tammikuun 1. päivänä

Vuosi	Määrä
2000	59
2001	60
2002	66
2003	74
2004	97
2005	104
2006	124
2007	136
2008	144
2009	151
2010	157
2011	164
2012	175
2013	198
2014	208

Seuraavassa kuvassa elinkautisvankien kasvua on havainnollistettu vielä lisää. 2000-luvulla on tapahtunut määrän selkeä kasvu vuositasolla verrattuna edellisten kymmenvuotiskausjaksojen kasvuun.

Kuvio 1 Elinkautisvankien määrä tammikuun ensimmäisenä päivänä

Henkirikosten määrä ei ole kuitenkaan kasvanut yhtä nopeasti elinkautisvankien määrän kasvun kanssa. Henkirikoksia on tullut poliisin tietoon vuosittain runsaat sata. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana huippu oli vuonna 2001 yhteensä 155 ja alhaisimmillaan vuonna 2003 kaikkiaan 103. Vuonna 2010 henkirikoksia tehtiin 110, vuonna 2011 yhteensä 114 ja vuonna 2012 kaikkiaan 89.¹ Vuonna 2013 henkirikoksia tehtiin 95.²

Kestoltaan pitkien rangaistusten, joissa vankilassaoloaika on vähintään kuusi vuotta, määrä kasvoi 20 vuoden aikana eli vuodesta 1990 vuoteen 2010 kaikkiaan 56 vangilla eli 49 %. Yli kuuden vuoden tuomion saaneita oli 1990 yhteensä 142 ja vuonna 2010 kaikkiaan 327. Ilman elinkautisia vastaavat luvut ovat 114 ja 170 vankia. Vastaavana aikana puolestaan elinkautisten määrä kasvoi 129 vangilla eli 461 %, ollen vuonna 1990 kaikkiaan 28 elinkautista ja 2010 yhteensä 157 elinkautista.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on selvittänyt alioikeuksien murhatuomioiden määrää vuosittain ja todennut, että 1990-luvulla, lukuun ottamatta vuosia 1993 ja 1996, elinkautiseen vankeuteen on vuosittain tuomittu alle 10 henkilöä. Vuodesta 2001 vuoteen 2007 elinkautiseen vankeuteen tuomittujen määrä on ollut 10 - 20. Vuonna 2005 luku oli kuitenkin

¹ Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Rikollisuustilanne 2012
Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa Liitetäulu 1

² Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Rikollisuustilanne 2013 sivu 14

jopa 28. Vuosina 2008 - 2010 luku on noussut ollen 2008 yhteensä 17, vuonna 2009 yhteensä 21 ja vuonna 2010 yhteensä 25 tapausta. Alioikeuden päätökset eivät yleensä ole lainvoimaisia ja saattavat muuttua hovioikeudessa. Elinkautistuomioiden määrän kasvu on selkeä, eli syytä on etsittävä syyntakeisuuden käytännön ja lainsäädännön muutoksista.

Rikoslain mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen. Tekijä on syyntakeeton, jos ”hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt”. (Rikoslaki 3 luku 4 §) Syyntakeetonta henkilöä ei voida tuomita vankeusrangaistukseen.

Rikoslain 6 luvun 8 § on muutettu vuoden 2004 alusta voimaan tulleella säännöksellä, joka mahdollistaa alentuneesti syyntakeisen tuomitsemisen elinkautiseen vankeuteen. Aiemmin alentunut syyntakeisuus pudotti tuomion pituuden määräaikaiseksi eli kolmeen neljäsosaan täyden elinkautistuomion sijaan.

1.3 Mielentilalausunnotko kasvattaneet elinkautisvankien määrää?

Mielentilalausuntoja koskevaa lainsäädäntöä on muutettu kaksi kertaa 2000-luvulla. Ensimmäisellä kerralla vuoden 2004 alusta lähtien on ollut mahdollista tuomita alentuneesti syyntakeiselle myös elinkautisvankeus. Sitä, onko näin tehty, ei ole ollut mahdollista selvittää tässä yhteydessä. Toinen muutos tuli voimaan vuonna 2006. Se antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden harkita, onko mielentilalausunnon pyytäminen perusteltua. Vielä kannattaa mainita, että 1990-luvulla on ilmeisesti tapahtunut muutos mielentilalausuntojen sisällössä. Näyttää siltä, että aiemmin iso osa tutkittavista todettiin alentuneesti syyntakeisiksi. Tilastojen mukaan tilanne kuitenkin muuttui myöhemmin. Tätä mielentilalausuntoihin liittyvää selvittelyä ovat tehneet Jussi Pajuoja väitöskirjassaan³ sekä tutkija Timo Aho⁴ että kriminologi Kauko Aromaa⁵ omissa elinkautisvankeja ja pakkolaitosvankeja koskevissa selvityksissään.

³ Jussi Pajuoja: Väkivalta ja mielentila on vuodelta 1995. Suomen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja nro 201

⁴ Timo Aho: Pakkolaitosvangit. Ahon selvitys on vain Rikosseuraamuslaitoksen sisäiseen käyttöön

⁵ Kauko Aromaa: Vähentynyt syyntakeisuus, Kriminologinen tutkimuslaitos, Sarja M, Helsinki 1972

Taulukko 3 Terveydenhuoltoviranomaisten mielenterveysratkaisut⁶

Täydessä ymmärryksessä olevien ja alentuneesti syyntakeisten osuudet ratkaisuista

Vuosi	Täydessä ymmärryksessä	Alentuneesti syyntakeinen
1980	14,5 %	64,2 %
1990	31,0 %	47,1 %
2000	54,4 %	22,5 %
2008	61,9 %	15,1 %
2009	60,8 %	11,7 %
2010	66,7 %	11,4 %
2011	54,6 %	13,9 %
2012	50,9 %	20,5 %
2013	53,5 %	10,9 %

Syinä tällaiseen kehitykseen on pidetty mm. tutkimustekniikoiden ja kriteerien kehittymistä. Mielentilalausunto tehdään nimetyissä sairaaloissa ja lausunnon antaa tutkivan lääkärin lisäksi Terveydenhuollon Oikeusturvakeskus (nykyisin Terveydenhuollon ja hyvinvoinnin laitos THL). Lausunnot eivät sido tuomioistuinta, joka harkitsee lausunnon merkityksen itsenäisesti.

Täydessä ymmärryksessä olevien määrä kasvoi käytännön muuttumisen takia jo 1990-luvulla ja se on johtanut osaltaan elinkautisvankien määrän kasvuun. Vuoden 2004 ja 2006 lakiuudistukset ovat voineet myös lisätä elinkautiseen vankeuteen tuomittujen määrää. Erikoissuunnittelija Hannu Niemi kirjoittaa Haaste-lehdessä, että "Alentuneesti syyntakeiseksi katsottu tekijä on ollut mahdollista tuomita täyteen rangaistukseen 2004 lainmuutoksen nojalla. Poikkeustapauksiin tarkoitettua säännöstä on sovelluttu laajasti murhatuomioissa. Seurauksena on ollut tuomioiden koventuminen ja vankimäärän kasvu".⁷

⁶ Rikollisuustilanne 2009 osa Rikollisuuskontrolli, taulukko 73 sivu 349, Rikollisuustilanne 2012 osa Rikollisuuskontrolli, taulukko 19 sivu 350 sekä Rikollisuustilanne 2012 osa Rikollisuuskontrolli, taulukko 19 sivu 342

⁷ Haaste-lehti 1/2013 Hannu Niemi: Syyntakeisuusarviointien muutokset – syyt ja seuraukset

1.4 Uusien elinkautistuumion saaneiden määrät

Uusien elinkautisvankeuteen tuomittujen lukumäärä kasvoi ja kasvatti täytäntöönpanoan suorittavien elinkautisvankien kokonaismäärää.

Taulukko 4 Elinkautisvankeutensa aloittaneet

Vuosi	Määrä
1970 - 1979	14
1980 - 1989	31
1990 - 1999	58
yllä kymmenvuotisjaksot	
2000 - 2004	62
2005 - 2009	78
yllä viisivuotisjaksot	
2010	12
2011	16
2012	28
2013	13

Vuosina 1970 - 1979 elinkautisvankeutensa aloitti kaikkiaan 14 vankia eli tilastollisesti enemmän kuin yksi vuodessa. Seuraavalla vuosikymmenellä määrä oli jo 31 eli keskimäärin 3 henkilöä vuosittain. Vuosina 1990 - 1999 yhteensä 58 henkilöä aloitti elinkautisvankeutensa suorittamisen eli lähes kuusi tuomittua vuosittain. Tahti oli tasaisen nousujohteista, mutta kasvu oli lievää. Vasta 2000-luku vauhditti kasvua. Silloin vuosina 2000 - 2004 aloitti elinkautisvankeutensa kaikkiaan 62 vankia eli 12 henkeä vuosittain. Aloittaneiden määrä 2000-luvun loppupuolella oli 78 eli runsas 15 vuosittain. Vuotuinen elinkautisvankeutensa aloittaneiden määrä aleni vuodesta 2005 vuoteen 2008 asti, jolloin aloittaneiden määrä oli 9 henkilöä. Vuonna 2009 aloitti elinkautisen rangaistuksen suorittamisen 12 henkilöä ja vuonna 2010 samoin yhteensä 12 henkilöä. Heistä kaksi suoritti aiempia muita rangaistuksia ennen elinkautistuumion lainvoimaisuutta. Vuonna 2011 elinkautisvankeuden suorittamisen aloitti kaikkiaan 16 henkilöä, vuonna 2012 yhteensä 28 henkilöä ja vuonna 2013 kaikkiaan 13 henkilöä.

2 Elinkautisvankien vapauttaminen ja vapauttamisen kriteereistä

Lokakuuhun 2006 asti elinkautisvangit vapautuivat presidentin armahduksella. Lokakuusta 2006 rikoslain 2c luvun 10 §:n mukaan ”Elinkautiseen vankeuteen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kaksitoista vuotta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kymmenen vuotta. Harkittaessa kysymystä ehdonalaisesta vapauttamisesta kiinnitetään huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen tai rikosten laatuun, tuomitun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen sekä rikoslain 2c luvun 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuihin seikkoihin.⁸ Vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitettun rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja vankila-aikainen käyttäytyminen muutenkin.

Laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä (1 § 2) tarkennetaan vielä vapauttamisharkinnan tekoa siten, että vapauttamishakemukseen on liitettävä ”Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön arvio vapauttamisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys”. Syyskuun alusta 2011 mainittuun lakiin on vielä lisätty ”Elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen”.

Elinkautisvankien vapauttaminen siirrettiin siis vankeinhoitoa koskevan kokonaisuudistuksen yhteydessä laissa säädeltävän menettelyn piiriin ja päätöksenteko vapauttamisesta säädettiin Helsingin hovioikeudelle. Presidentille jäi edelleen armahdusoikeus koskien myös elinkautisvankeja, mutta hän ei ole uuden menettelyn alettua armahtanut ketään elinkautista rangaistustaan suorittavaa. Taitekohdassa hän käsitteli aiemmin valmistellut ja vireille tulleet armahdukset ja armahti viisi henkilöä, jotka vapautuivat lakimuutoksen jo tultua voimaan. Vankeuslain mukaisesti heidän aikaisin mahdollinen vapautumisaikansa oli kaikilla 1.10.2006 eli heti lain tultua voimaan.

⁸ Rikoslain 2c luvun 9 §:n 2 mom. ”Ehdonalaista vapauttamista voidaan lykätä ilman vangin suostumusta, jos vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta on olemassa ilmeinen vaara, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen ja vapauttamisen lykkääminen on tarpeen rikoksen estämiseksi”.

Taulukko 5 Vapautuneet elinkautisvangit vuosina 1980 – 2013, armahdetut 1980 - 30.9.2006 (viimeiset armahdukset maaliskuussa 2007)* ja Helsingin hovioikeuden vapauttamat vuosina 2007 - 2013

Vapautuneet elinkautisvangit	Yhteensä
1980 - 1984	4
1985 - 1989	11
1980-luvulla	15
1990 - 1994	16
1995 - 1999	3
1990-luvulla	19
2000 - 2004	13
2005 - 2007*	11
2007 - 2009**	15
2000-luvulla	39
2010	6
2011	2
2012	3
2013	6
2010-luvulla	17
Vapautettu yhteensä	90

joista:

* Presidentin armahtamat 1.1.1980 - 31.3.2007 asti	58
** Helsingin hovioikeuden vapauttamat 1.4.2007 lähtien	32

Elinkautisvankien määrän kasvua selittää osaltaan myös se, että heitä on vapautettu merkittävästi vähemmän kuin uusia elinkautisvankeja on aloittanut rangaistuksensa.

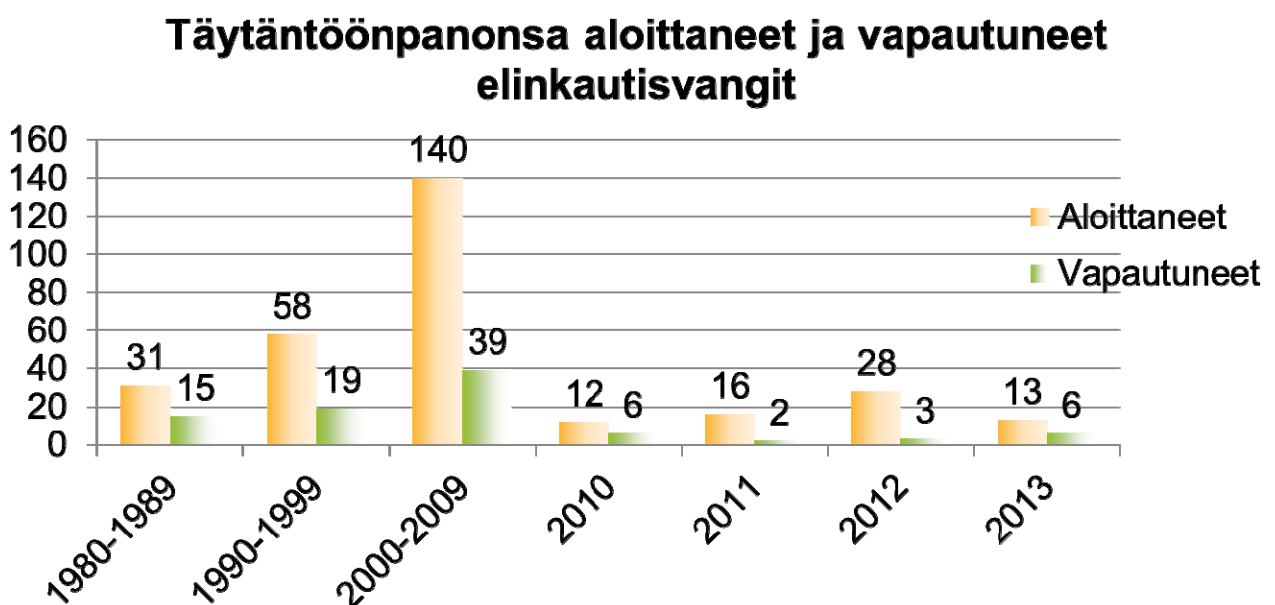
Taulukko 6 Täytäntöönpanonsa aloittaneet ja vapautuneet elinkautisvangit

Vuosi	Aloittaneet	Vapautuneet
1980 - 1989	31	15
1990 - 1999	58	19
2000 - 2009	140	39
yllä kymmenvuotisjaksot		
2010	12	6
2011	16	2
2012	28	3
2013	13	6
Yhteensä	241	90

1980-luvulla elinkautisia vapautettiin noin puolet sisään tulleiden lukumäärästä. 1990-luvulla vastaava suhde oli yksi kolmasosa ja 2000-luvulla runsas 28 %.

Vuonna 2010 vapautettiin puolet sisään tulleiden määrästä. Vuosi 2011 oli poikkeuksellinen, koska elinkautisvankeja vapautettiin vain kaksi, lisäksi kaksi kuoli täytäntöönpanon aikana. Vuonna 2012 vapautettiin kolme elinkautista. Monien vapauttamishakemukset odottivat juuri syyskuussa voimaan tulleen lakitösmennyksen vuoksi valmistuvia riskiarvioita eikä vapauttamiskäsittely edennyt. Vuonna 2013 vapautui hovioikeuden päätöksellä kuusi elinkautista ja yksi elinkautinen kuoli täytäntöönpanon aikana.

Kuvio 2 Vapautettujen ja aloittaneiden elinkautisvankien määrän suhde toisiinsa

Jo 1980-luvulla aloittaneita elinkautisvankeja kirjattiin sisään enemmän kuin vapautettiin. Suhde aloittaneiden ja vapautettujen lukumäärissä on kasvanut siten, että sisään tulevia elinkautisia on enemmän kuin vapautettuja. Vuonna 2010 vapautettiin puolet sisään tulleiden lukumäärästä ja vuonna 2011 suhde oli enää 13 %. Vuodesta 2010 lähtien on vapautettu 25 % sisään tulleiden lukumäärästä.

Mistä vapautettavien vähäinen määrä voisi johtua? Vaihtoehtona lienee teoriassa se, että vapautettavien rikosten laatu ja moninaisuus on ollut omiaan pidentämään vankilassaoloa aikaa ennen vapauttamista. Kannattaa siis katsoa armahduslausunnoista saatavaa kuvaa

vapautettavien taustoista. Tarkastelussa on ensin armahdettujen vapauttamista koskevis-
sa lausunnoissa esitettyjä näkemyksiä. Jäljempänä verrataan Helsingin hovioikeudelle
annettujen lausuntojen pohjalta elinkautisvangin vapauttamiseen liittyvistä puolloista yh-
denmukaisuuksia armahdettujen vastaaviin vapauttamislausuntoihin.

2.1 Armahdusmenettelyssä ei ole kriteereitä

Armahdusmenettelystä ei ole omia menettelysäännöksiä. Tavaksi on muodostunut, että
oikeusministeriön valmistellessa vapauttamista on elinkautisvangin sijoitusvankilalta, Ri-
kosseuraamusvirastolta⁹ ja Korkeimmalta oikeudelta pyydetty lausunnot. Myös omaiset ja
erilaiset vankeja tukevat yhteisöt ovat saattaneet vapaamuotoisesti ja oma-aloitteisesti
lausua tukensa ja puoltavia seikkoja elinkautisvangin armahdushakemukseen. Armahdus-
päätökset ovat olleet joko myönteisiä tai kielteisiä, perusteluja puoleen tai toiseen ei ole
sisällynyt päätökseen. Armahduksista on tehty joitakin pienimuotoisia selvityksiä¹⁰, joiden
perusteella voidaan olettaa, että keskeisiä asioita lausunnoissa ovat olleet elämäntilanteen
merkittävä muutos. Tällaisia ovat yleensä perhetilanne, erityisesti lasten asema, sekä rai-
tistuminen ja itsensä elättäminen rehellisesti tai muut näihin liittyvät seikat tai oma sairaus.

Rikosseuraamusviraston lausunnot ovat yleensä olleet samansuuntaisia kuin vankilan lau-
sunto. Lausunnoissa ovat korostuneet onnistuneet poistumisluvut, vapautumisolosuhtei-
den kuvaus sekä elinkautisvangin osoittama pitkäjänteisyys opiskelun, ammatin hankkimi-
sen, päihteiden käytön lopettamisen tai muun vastaavan asian suhteen. Ensikertaisten
osalta on usein todettu esim. tekohetken elämäntilanteen ainutkertaisuus. Korkea ikä ja
vakava sairaus enteilevät myös sitä, että tosiasiallinen kyky tehdä uusia rikoksia ei ole ko-
vin korkea. Joissakin lausunnoissa, lähinnä kielteisissä, on todettu, että on kulunut niin
lyhyt aika, ettei vielä puolleta. Taustalla lienee näkemys jostain vähimmäisajasta ennen
kuin vapautta voidaan harkita. Kurinpitoseuraamusten määrästä ja laadusta on lausun-
noissa todettu melko vähän, samoin kuin elinkautisvangin yleisestä käyttäytymisestä lai-
tosaikana.

⁹ ennen Vankeinhoitolaitos

¹⁰ Timo Aho: Elinkautisvankien uusintarikollisuus Uusi Kriminaalihuolto 1/1997 s. 19 – 24
Marjatta Kaijalainen: Murhasta elinkautiseen vankeuteen tuomitun vapautuminen, Helsingin Yliopiston Oike-
ustieteellinen tiedekunta, lisensiaattityö toukokuu 2002

Aiempien selvitysten perusteella lausunnot eivät ole aina ennakoineet uusintarikollisuutta kovin hyvin, mikä tarkoittaa sitä, että on puollettu rikoksia uusineita ja oltu puoltamatta joitakin, jotka eivät ole uusineet. Vuosina 1980 - 1999 armahdetuista elinkautisvangeista kielteisen lausunnon on saanut vankilan lausunnoissa neljä henkilöä, Rikosseuraamuslaitos jätti puoltamatta vain yhtä ja Korkein oikeus ei puoltanut seitsemää sillä päätöskerralla, jolla presidentti myönsi armahduksen. Rikosseuraamuslaitos puolsi kaikkia rikoksensa vuoteen 1999 mennessä uusineita. Vuodesta 2000 aina siihen saakka, kun siirryttiin rikoslain mukaiseen menettelyyn elinkautisvankien vapauttamisessa, armahduslausuntojen esitystapa on ollut aiempien vuosien kaltainen.

2.2 Vuosina 2000 - 2007 armahdetut elinkautisvangit

Presidentin armahduksella vapautui vuodesta 2000 maaliskuuhun 2007 kaikkiaan 24 elinkautisvankia. Heistä 14 kävi poistumisluvilla ilman moitteita ja 10 syyllistyi poistumisluvallansa johonkin moitittavaan käyttäytymiseen. Enimmillään samalle henkilölle epäonnistumisia poistumisluvilla on kertynyt kolme. Avolaitoksesta vapautui kaikkiaan 18 ja 6 lähti vapauteen suljetusta vankilasta. Avolaitosmääräysten peruutuksia on jouduttu tekemään kymmenelle vangille, muutamalle jopa kaksi eri kertaa. Vapautuminen suljetusta vankilasta ei kuitenkaan aina tarkoita sitä, ettei ole päässyt avovankilaan tai on joutunut sieltä pois, vaan taustalla voi olla, että esim. vangin kuntoutuksen kannalta sopivaa toimintaa on vain suljetussa laitoksessa. Vankilan ulkopuolella opiskelemissa tai siviilityöluvalla on ollut kaikkiaan 10 vankia ja yhdenneltätoista lupa on jouduttu perumaan.

Uusintarikollisuuteen vaikuttavia ohjelmia on suorittanut kolme vankia. Kukaan näistä armahdetuista ei ole suorittanut pitkää väkivaltarikollisille suunnattua ohjelmaa (OMA-ohjelma). Päihdeongelman työstämisestä ei yleensä ole paljoa mainittu tai on korkeintaan todettu, ettei sitä ole. Joillakin on mainittu AA-kerhossa käyntejä. Uskoon tulo oli mainittu vapautta tukevaksi asiaksi. Vapautumisolosuhteita ei ole yleensä kuvattu paljoakaan.

2.3 Rikoslain mukaisen vapauttamisen kriteereistä

Vankeuslain voimaantulon myötä siirryttiin elinkautisvankien kohdalla laissa määrättyihin vapauttamismenettelyihin. Tällöin rikoslakiin otettiin säännökset vapauttamisen ajankohdasta ja varsinaisesta menettelystä annettiin oma lakinsa¹¹.

Laissa oli erikseen otettu huomioon nuoret rikoksentekijät ja heille on määritelty aikuisia aikaisempi vapauttamismahdollisuus.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:n mukaan vapauttamista harkittaessa kiinnitetään huomiota erityisesti viiteen seikkaan:

- 1) rikoksen laatuun,
- 2) tuomitun mahdolliseen myöhempään eli vankila-aikaiseen rikollisuuteen, sekä rikoslaissa erikseen todettavaan, myös muihin kuin elinkautista vankia koskevaan pykälään siitä, että
- 3) vapauttamista on mahdollista lykätä, ”jos vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten johdosta on olemassa ilmeinen vaara, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen ja vapauttamisen lykkääminen on tarpeen rikoksen estämiseksi”. Lisäksi vapauttamisharkinnassa tulee ottaa huomioon vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä tarkoitetun
- 4) rangaistusajan *suunnitelman toteutuminen* ja
- 5) vankila-aikainen *käyttäytyminen muutenkin*.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:n 3 momentin mukaan, ennen kuin elinkautiseen vankeuteen tuomittu päästetään ehdonalaiseen vapauteen, hänet

voidaan määrätä valvottuun koevapauteen.

Vapauttamiseen liitetyt laissa mainitut kriteerit ovat nostaneet myös annettavien lausuntojen tasoa. Aiemmin lausunnoissa oli epätasaisemmin kuvattu vapautettavan edellytyksiä vapauteen.

¹¹ Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 781/2005 muutettuna 17.6.2011/737.

2.3.1 Rikollisuudesta lausuttu eli rikoslain 2 c luvun 10 §:n kohdat 1 ja 2

Elinkautiseen tuomioon johtanut rikos kuvataan Rikosseuraamuslaitoksen antamassa lausunnossa tiivistetysti. Samassa yhteydessä lausutaan elinkautiseen tuomioon mahdollisesti sisältyvistä muista rikoksista. Vapauttamista harkittaessa joudutaan ottamaan huomioon esimerkiksi se, sisältyykö elinkautiseen tuomioon yksi vai useampia murhia tai tappoina tuomittuja henkirikoksia. Myös muut samaan aikaan tuomittavaksi tulevat rikokset kuvataan. Näiden kohdalla ei kuitenkaan aina ole eritelty rangaistuksien pituuksia, koska ne sisältyvät kaikki elinkautistuomioon. Mikäli elinkautisvanki on useampikertainen, niin kuvataan lyhyesti myös hänen aiempi rikoshistoriansa, sisältyykö siihen väkivaltarikoksia, sekä ennen elinkautistuomiota ollut vapautumisajankohta. Tällöin voidaan nähdä, kuinka nopeasti elinkautinen on uusiutunut rikoksensa. Vankila-aikaiset rikokset todetaan erikseen, samoin poistumislupien aikana ilmitulleet rikokset, mikäli niitä on tiedossa.

Lausunnoissa näyttää olevan tapana todeta, ettei rikoksen tekoon liity poikkeuksellisuutta, jolle tulisi antaa erityistä huomiota vapauttamisharkinnassa. Joissakin tilanteissa on todettu, että rikosta voitaneen pitää poikkeuksellisessa elämäntilanteessa tehtynä ainutkertaisena tekona. Tätä ainutkertaisuutta on käytetty myös armahduslausunnoissa joidenkin, lähinnä ensikertaisten kohdalla.

2.3.2 Tulevat rikosuhat

Tulevien rikosuhkien kohdalla todetaan RL 2 c luvun 9 §:n 2 momentissa vangin vaarallisuudesta onko tiedossa vai ei. Tähän kohtaan liittyvää uhkaa ei ollut kenestäkään annetuissa lausunnoissa. Tämän uhkan on tulkittu tarkoittavan konkreettista toteamista, mitä vapautunut tulee siviilissä tekemään jollekin henkilölle vapauduttuaan.

Lausuntoihin on tullut uutuutena seitsemälle vapautetulle henkilölle kirjoitettu maininta, että henkilöä ”ei voida pitää vaarattomana”. Tähän mainintaan lienee päädytty toteamalla rikokset ja saadut lausunnot vankila-aikaisesta käyttäytymisestä. Näitä lausuntoja ovat käytännössä arviointikeskuksen johtajan lausunto, sijoitusvankilan lausunto ja mahdollisesti vielä psykologin tai jonkun muun erityishenkilöstöön kuuluvan kirjoittama selvitys. Asiakirjoista käy ilmi, että tällöin on kuvattu elinkautisvangin uhkaavaa käytöstä laitoksessa, karkeaamisyriksiä tai muita tilanteita, joissa kyky toimia yhteiskunnan pelisääntöjen mukaan järkevästi on heikentynyt. Lausunnossa todetaan lisäksi, onko tiedossa, että elinkautisvan-

ki osallistuisi tai olisi osallistunut järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan. Vielä vapauttamatta olevista elinkautisista kolmelle on lausunnoissa todettu myös, että heitä ei voi pitää vaarattomina.

2.3.3 Rangaistusajan suunnitelman toteutuminen

Vankeuslain 4 luvun 6 §:n mukaisesti vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten. Hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista rangaistusajan suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Rangaistusajan suunnitelma laaditaan yhdessä vangin kanssa. Suunnitelman teon yhteydessä käytetään pohjana vangista haastattelujen ja asiakirjojen pohjalta laadittua riski- ja tarvearviota. Siinä kartoitetaan vangista saatujen tietojen mukaan mahdollisia riskejä syyllistyä uudelleen rikolliseen toimintaan. Tavoitteena on havaita erityisesti sellaisia seikkoja, joiden on tutkimusten mukaan havaittu olevan riskinä samantapaiseen toimintamalliin. Tarpeilla puolestaan ymmärretään niitä seikkoja toimintatavassa, joihin olisi mahdollista vaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseksi. Vapauttamissuunnitelmassa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen yhteiskunnassa tarvitsemiensa palvelujen tarpeet, esim. asunnon tarve, päihdepalvelujen tarve yms.

Riski- ja tarvearviossa on käytetty puolistrukturoitua haastattelumenetelmää, jossa asiakirjojen ja vangin itsensä kertoman aineiston pohjalta arvioidaan kymmenen eri aihealuetta ja annetaan niille riskipisteet. Osa pisteitä kuvaa riskejä syyllistyä uusiin rikoksiin, osa pisteitä kuvaa rikoksetonta elämää tukevia asioita. Riskipisteitä käytetään lähinnä kuntoutusvaihtoehtojen suunnittelussa. Annettuja pisteitä ei voi verrata eri aihealueiden kesken. Vertailustandardien puuttuessa pisteitä ei voi käyttää myöskään yksilötasoja verrattaessa.

Keskeisiä pistemääriä kuntoutuksen ja uusintarikollisuuteen vaikuttavuuden kannalta ovat päihdepisteet, asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen sekä sosiaaliset sidokset, joilla tarkoitetaan yleensä rikosmyönteisiä henkilöitä lähipiirissä. Koulutus ja työllistymisedellytykset ovat keskeisiä rikoksetonta elämää tukevia muuttujia.

Riski- ja tarvearviot on tehty kaikkiaan kuudelletoista elinkautiselle lokakuun 2006 jälkeen vapautuneista. Helsingin hovioikeuden päätöksellä on vapautettu kaikkiaan 21 vuoden

2010 loppuun mennessä. Vuosina 2011 ja 2012 vapautuneista viidelle on tehty riski- ja tarvearvio ja vuonna 2013 vapautetuista samoin viidelle.

Taulukko 7 Riski- ja tarvearviot

Osio	Osion maksimipisteet	Monellako vangilla pisteitä ko. osiosta	Vangin saamat minimipisteet	Vangin saamat maksimipisteet
Koulutus/työllistyminen	18	8	1	10
Asenteet	10	7	1	8
Ajattelu ja käyttäytyminen	12	14	1	9
Huumeet	18	6	2	12
Alkoholi	16	12	3	14
Sosiaaliset sidokset	18	13	1	6

Mielenkiintoista on, että vain kuudelle oli kirjattu huumeikäyttöä tai kokeilua. Alkoholinkäyttöä esiintyi ja katsottiin jatkossakin olevan riski kahdelletoista. Heistä viidelle on kirjattu yksi tai useampi päihteisiin liittyvä yksilökeskustelu. Tästä ei voi tehdä suoraa johtopäätöstä siitä, että muuta kuntouttavaa työskentelyä ei olisi ollut, koska vankitietojärjestelmä ei ole ollut käytössä koko rangaistusaikaa ja menneitä asioita ei ole siirretty systemaattisesti uuteen tietojärjestelmään.

Vuosien 2011 - 2013 aikana vapautettujen elinkautisvankien korkein huumeikirjaus oli 16 pistettä, maksimin ollessa 18 pistettä ja korkein alkoholipistemäärä 13 pistettä maksimin ollessa 16 pistettä. Molemmissa asioissa, siis sekä huumeissa että alkoholissa pisteitä oli seitsemällä vapautetulla.

Rangaistusajan suunnitelman laatimisesta yhdessä vangin kanssa vastaa arviointikeskus (ennen sijoittajayksikkö). Lakisääteisesti näitä suunnitelmia on alettu tehdä lokakuusta 2006 alkaen. Sijoittajayksikkötoimintaa käynnistettiin jo vuonna 2000. Silloisten sijoittajayksikköiden työtapojen yhtenäistämiseksi laadittiin käsikirja, joka otettiin käyttöön toukuussa 2004. Sijoittajayksikköinä toimivia vankiloita oli tässä vaiheessa kaikkiaan kuusi. Tästä on seurannut, että nyt vapautuvien elinkautisvankien suunnitelmia on lähinnä päivitetty vuodesta 2007 lähtien. Tästä syystä kirjattujen rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden mukainen eteneminen on ajallisesti joissakin tapauksissa lyhyehkö eli kirjauksia on vain niistä toimista, joita on toteutettu vuodesta 2007 eteenpäin.

Rangaistusajan suunnitelma kirjataan vankikohtaisesti vankitietojärjestelmään, jossa sitä päivitetään, täsmennetään, muutetaan ja ennen kaikkea käytetään pohjana vangin kanssa toteutettavissa kuntouttavissa keskusteluissa tai vaikuttavuusohjelmiin motivoinnissa sekä muutoin vankitoimintoihin sijoittelussa.

Vangeille on usein kirjattu 2 - 5 eri tavoitetta. Arviointikeskukset ovat kirjanneet ne yleisellä tasolla ja sijoituslaitos miettii sitten sopivan toimintatavan edetä tuohon tavoitteeseen. Eteneminen kirjataan myös, vankeusasetuksen mukaan vähintään kolme kertaa vuodessa.¹² Hovioikeuden vapauttamista elinkautisvangeista, joita oli siis kaikkiaan 21, neljälle ei ollut kirjattu tavoitteita ennen kuin vapauttamisvaiheeseen. Päihdeongelma jossain muodossa esiintyi tavoitteissa kaikkiaan seitsemällä vangilla eli vajaalla puolella vapautettujen ryhmästä. Riski- ja tarvearvion mukaan päihdeongelma oli haasteena kahdellatoista alkoholista ja huumeista kuudella. Kahdella oli kuntoutustavoitteena maininta väkivallan käsittelystä ja neljällä väkivaltaa sivuten ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen ja impulsiivisuuden vähentäminen.

2.3.4 Elinkautisvangin vankila-aikainen käyttäytyminen

Rikoslain mukaan lausunnossa tulee ilmetä elinkautisvangin vankila-aikainen käyttäytyminen. Tämä ilmenee lausunnoissa lähinnä mainintana poistumislupien onnistumisesta, avolaitosajasta, aktiivitoimintoihin osallistumisesta sekä kurinpidollisista toimenpiteistä täytäntöönpanon aikana. Nämä seikat ovat pitkälti samoja mitä on käytetty armahduslausunnoissa, joskin kurinpitokirjauksia on todettu nyt systemaattisesti.

Vankitietojärjestelmään alettiin kirjata kurinpitomerkintöjä toukokuusta 2006 alkaen. Kaikkiaan yhdeksällä vuoteen 2011 mennessä vapautuneista elinkautisvangeista oli merkintöjä tuon ajankohdan jälkeen. Osa merkinnöistä oli lieviä toteamuksia.

¹² Valtioneuvoston asetus vankeudesta 4 luku 19 § 2

2.3.5 Valvottu koevapaus

Rikoslain 2 c luvun 8 §:n (tammikuusta 2014 alkaen oma lakinsa ”Laki valvotusta koevapaudesta”) mukaan vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle teknisin välinein tai muulla tavoin erityisesti valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista.

Valvotun koevapauden edellytyksenä on, että

- koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä, hänen henkilöstään ja rikollisuudesta saatujen tietojen perusteella koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä;
- vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja dopingaineita ja sitoutuu päihitteettömyyden valvontaan samoin säännöin kuin avolaitoksessa ollessa;
- vanki sitoutuu noudattamaan yhteydenpitovelvoitetta ja muita laitoksen ulkopuolella liikkumiseen ja toimintaan osallistumiseen liittyviä välttämättömiä kirjallisia ehtoja;
- koevapauden ehtojen noudattamista voidaan soveltuvin tavoin valvoa;
- vanki suostuu siihen, että vankeinhoitoviranomaiset ovat tarpeellisessa määrin yhteydessä viranomaisiin, yksityisiin yhteisöihin ja henkilöihin koevapauden edellytysten selvittämistä taikka ehtojen noudattamista koskevissa asioissa.

Edellytysten luettelo on pitkä ja sillä tavoin on mahdollista turvata vangin monipuolinen tukeminen ja valvonta vapautumisen jälkeisenä kriittisenä aikana. Vankeuslain mukaan rangaistusajan suunnitelmaan on jo suunnitelmaa tehtäessä kirjattava maininta vangin edellytyksistä valvottuun koevapauteen, ja suunnitelman tulee ohjata vangin täytäntöönpanoajasta siirtymistä avoimpiin olosuhteisiin. Täytäntöönpanon alussa kirjattua valvotun koevapauden lausumaa voidaan muuttaa vielä vapauttamisvaiheessa. Rikoslain mukaan elinkautisvanki voidaan määrätä valvottuun koevapauteen.¹³ Laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä määritetään tarkemmin Rikosseuraamuslaitoksen velvollisuus lausua asiasta. Rikosseuraamuslaitos on suositellut valvottua koevapautta lähtökohteisesti kaikille jättäen pois perustellusti esim. karkotettavan, sairaalaan sijoittuvan tms. erikoistapaukset.

¹³ Rikoslaki 2c luku 10 § 3

2.3.6 Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä

Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä, sen 1 §:n mukaan, Rikosseuraamuslaitoksen on todettava, puoltaako vai vastustaako se vapauttamista ja onko vanki määrättävä rikoslaissa mainittuun valvottuun koevapauteen.

2.3.7 Puolloista

Rikosseuraamuslaitos ei puoltanut viittä vuoteen 2013 mennessä vapautuneista elinkautisvangeista. Tämä tarkoittaa sitä, että hovioikeuden tehdessä myönteisen päätöksen vapauttamisesta, on Rikosseuraamuslaitos viittä lukuun ottamatta puoltanut vapauttamista. Viiden kohdalla Rikosseuraamuslaitos puolsi vapauttamisen lykkäämistä ja hovioikeus vapautti. Käytännössä monet ovat hakeneet vapauttamista useammin kuin kerran ja niillä kerroilla vapauttamista ei myöskään ole puollettu. Hovioikeus on hyvin selkeästi luottanut saamiinsa lausuntoihin. Vuosina 2011, 2012 ja 2013 vapautuneista puollettiin yhtä lukuun ottamatta kaikkia. Vapauttamispäätöksen saaneista, mutta vuoden 2014 aikana tai myöhemmin vapautuvista kahta ei ole puollettu.

2.3.8 Valvotun koevapauden lausunnot ja koevapauden toteuttaminen

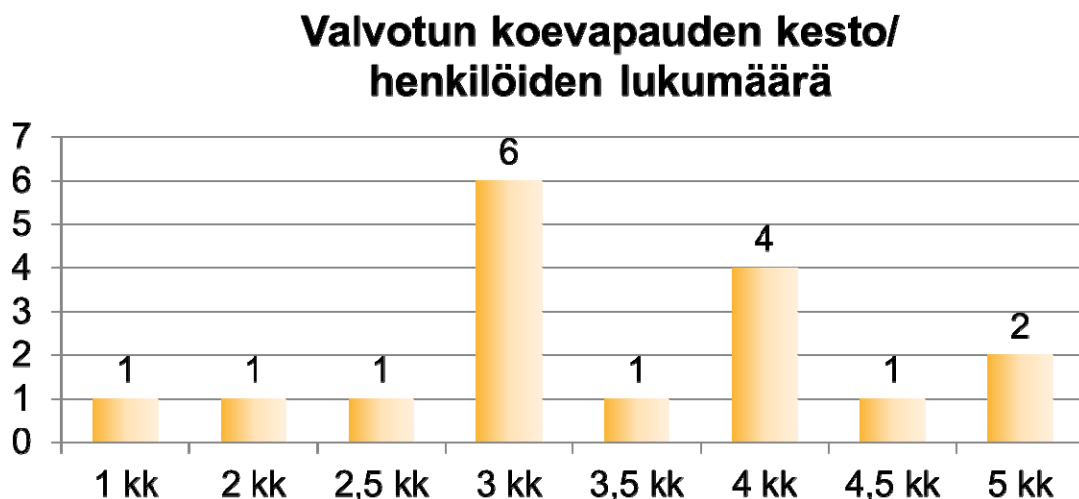
Helsingin hovioikeus on vapauttanut vuoden 2013 loppuun mennessä kaikkiaan 32 elinkautisvankia. Vuoden 2010 loppuun mennessä Helsingin hovioikeus on vapauttanut 21 elinkautista, joista kolmelle ei ehdotettu valvottua koevapautta (karkotus, sijoittuminen sairaalaan, käännytyspäätös). Yksi valvottu koevapaus on myös peruttu. Yksi koevapaus peruttiin kahdeksi viikoksi, mutta se jatkui sittemmin moitteitta. Yksi koevapaus esitettiin, mutta se ei sittemmin toteutunut vangin käyttäytymiseen liittyvistä riskeistä johtuen. Koevapaus toteutui 14 vangilla ilman kielteisiä merkintöjä. Maksimissaan valvottu koevapaus voi kestää kuusi kuukautta. Yksi ylsi osapuulleen maksimimäärään. Lyhin valvottu onnistunut koevapaus oli 2 kuukautta. Peruttu koevapaus kesti noin kuukauden. Keskimäärin valvottu koevapaus kesti 3,5 kuukautta. Useimmin koevapaus kesti kolmisen kuukautta.

Vuoden 2010 jälkeen 11 elinkautista on vapautettu ja heille on määrätty valvottu koevapaus. Heistä viisi rikkoi eriasteisesti valvotun koevapauden sääntöjä ja koevapaus joko keskeytettiin kokonaan tai aloitettiin myöhemmin uudelleen. Koevapauden loppuun suorittaneiden koeajan pituus vaihteli neljän kuukauden ja kuuden kuukauden välillä. Ehtoja rik-

koneilla onnistunut kausi oli 1 - 3 kuukautta. Yhden valvottu koevapaus keskeytettiin heti sen alettua. Yksi rikkoi peräti viisi kertaa.

Rikosseuraamuslaitos ehdotti kahdelle elinkautiselle täyttä kuutta kuukautta, viidelle neljää kuukautta ja lopuille kolmea kuukautta.

Kuvio 3 Valvotun koevapauden kesto vuoteen 2010 mennessä vapautuneilla

Tulos vastaa osapuilleen Leena Mäkipään tutkimusta¹⁴ valvotusta koevapaudesta, jonka mukaan koevapaus on toteutunut keskimäärin alle kolmen kuukauden mittaisena. Mäkipään aineisto kattoi Vankeuslain voimaantulon jälkeistä aikaa vuoteen 2009 asti, jolloin tutkimus tehtiin. Tilastoaineisto käsitti 272 vankia, joista 7 oli elinkautisvankia.

Elinkautisvangin valvotun koeajan välitön valmistelu on näyttänyt kestävän yleensä noin 1 - 2 kuukautta. Tällaisia tapauksia oli kymmenen. Viidelle elinkautisvangille valmistelu kesti 2 - 4 kuukautta. Yleensä valvottu koevapaus on mukana kuntoutuksen eri vaiheissa jo aikaisemmin, mutta konkreettinen valmistelu alkaa vasta vapauttamispäivän varmistuttua.

¹⁴ Leena Mäkipää: Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249

2.3.9 Vapautumisen edellytyksistä

Laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä todetaan, että lausuntoon on liitettävä arvio vapautumisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys. Vapautumisen edellytyksiä on kuvattu lähinnä toteamalla vapautumisolosuhteet ja vangin suunnitelmat siitä, miten aikoo hoitaa asioitansa vapautumisen jälkeen. Lähinnä kyseessä olivat kuvaukset asumisesta ja toimeentulosta vapautumisen jälkeen.

3 Elinkautisvankien suorittamat rangaistusajat eli elinkautisen todellinen pituus

3.1 Elinkautisvankeuden historiasta

Alkujaan vuoden 1889 rikoslain mukaan elinkautisesta vankeudesta vapauduttiin vangin suorittettua rangaistustaan kaikkiaan 12 vuotta. Mahdollisuus vapautua ilman armahdusta poistettiin rikoslaista vuonna 1931. Tämän jälkeen aina lokakuuhun 2006 elinkautisvangit vapautettiin vain presidentin armahduksella. Ehdonalaiseen vapauteen päästettiin alkujaan elinikäisellä koeajalla, joka sittemmin lyheni 8 vuoteen. Nykyään elinkautisvangin maksimiaiika ehdonalaisessa vapaudessa eli koeaika on kolme vuotta.

Rikoslain 2 c luku 10 §:n mukaan ”Elinkautiseen vankeuteen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kaksitoista vuotta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kymmenen vuotta”.

Laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä (2 §) todetaan, että asian valmistelu voidaan aloittaa aikaisintaan kaksi vuotta ennen mahdollista vapauttamisajankohtaa. Asia voidaan ottaa uudelleen ratkaistavaksi vuoden kuluttua hylkäävästä päätöksestä. Oman hakemuksen peruutuksen jälkeen uuden hakemuksen voi panna vireille ilman, että tarvitsee odottaa vuoden määräaika.

3.1.1 Elinkautisvankeuden pituuden laskenta

Elinkautisen vankeuden suorittamisajan laskenta lähti aikanaan siitä, kauanko hän on ollut nimenomaan tämän rangaistuksen suorittamisen takia vankilassa. Lainsäädäntöä muutettiin näiltä osin helmikuun alusta 2011 alkaen. Uuden säännöksen mukaan elinkautisvangin vankilassaoloajaksi luetaan rangaistusaika sekä aika, jonka vanki on ollut pidätettynä, vangittuna tai muuten vapautensa menettäneenä, kuten ennenkin. Uutta on se, että vankilassaoloajaksi luetaan jatkossa myös elinkautiseen johtava tutkintavankeusaika, jonka aikana vanki suorittaa toisesta rikoksesta tuomittua vankeusrangaistusta tai sakon muuntorangaistusta.

Pelkästään murhatuomiota suorittavalle suorittamisaika on rangaistuksen alkamisesta eli käytännössä yleensä hovioikeuden päätöspäivästä vapautumiseen saakka. Tähän aikaan lisätään vielä rikoslain mukaan se aika, jonka hän on ollut asian vuoksi vapautensa menettäneenä tutkintavankina, vangittuna ja kiinni otettuna. Mikäli elinkautisvanki on suorittanut kesken tutkintavankeusaikaa aiempia lainvoimaisia rangaistuksia tai sakon muuntoja, ne lasketaan elinkautiselle hyväksi.

Lisäksi uusia laskutoimituksia joudutaan tekemään, mikäli vanki on syyllistynyt karkaamiseen¹⁵ tai avolaitoksesta luvattomasti poistumiseen tai jäänyt palaamatta poistumislavalta, koska vankilan ulkopuolella luvattomasti vietettyjä päiviä ei lasketa rangaistusajaksi.

Joissakin tapauksissa muista maista, lähinnä Ruotsista, siirretyt elinkautisvangit saavat tietysti hyväkseen siellä suoritettun ajan, jonka Rikosseuraamuslaitos/oikeusministeriö siirtopäätöksessään mainitsee.

Yksinkertaisimmillaan suoritettu aika on teosta kiinnijäämisen ja vapautumisen välinen aika, monimutkaisemmissa tapauksissa tarvitaan asiakirjoja ja laskentaa siitä, mikä aika kuuluu tämän elinkautistuomion suoritettaviin aikoihin.

3.1.2 Oikaisuja laskentaan

Keskimääräisiä suoritettuja aikoja laskettaessa on käytetty sellaisia tilastoja, joista on poistettu elinkautistuomionsa aikana kuolleet henkilöt. Vuosina 1980 - 2010 heitä oli kaikkiaan kymmenen. Vuosina 2011 - 2013 kolme elinkautista on kuollut kesken täytäntöönpanon.

Samoin on poistettu kesken suorittamisen muuhun maahan siirretyn elinkautisvangin aika, koska vankitietojärjestelmässä näkyy vain Suomessa suoritettu aika. Muista maista tulleiden suoritusaikoihin on lisätty toisessa maassa suoritettu aika, koska täällä suoritettu aika ei ole koko totuus. Vielä on poistettu 1980-luvulla armahdetuista ne kaksi henkilöä, jotka armahdettiin määräaikaiseen rangaistukseen, ja jotka sittemmin ovat vapautuneet niiden määräaikojen sääntöjen mukaisesti.

¹⁵ Karkaamisesta on säädetty rangaistus rikoslaissa 16 luku 16 §, luvatta poistuminen ja poistumislavalta palaamatta jääminen eivät ole rikoslaissa rangaistavia tekoja

Viimeisin oikaisu on se, että vanki suorittaa täytäntöönpanoan vankilassa jostain rikoksesta, mutta syyllistyy kesken täytäntöönpanon murhaan ja saa siitä elinkautistuomion. Tällöin on laskettu elinkautistuomion pituus erikseen ja se aika on näissä tilastoissa. Varsinainen vankeuden pituus näillä elinkautisilla voi olla merkittävän pitkäkin riippuen ensimmäisen tuomion pituudesta. Tällaisia tapauksia on ollut kaksi.

Taulukko 8 Vapautuneiden elinkautisvankien suorittamat rangaistusajat

Vuosi	Vapautettujen lukumäärä	Aika/keskiarvo, vuotta	
1980 - 1989	15	11,0	armahdetut
1990 - 1999	19	10,4	
2000 - 31.3.2007	24	13,2	
1.4.2007 - 2009	15	13,7	Helsingin hovioikeuden vapauttamat
2000 - 2009 eli 2000-luku	39	13,4	
2010	6	14,4	
2011	2	*14,9	
2012	3	**19,0	
2013	6	***13,6	
2010 - 2013		15,0	

* Luvussa on mukana yhden alle 21-vuotiaana murhan tehneen vankilassaoloaika, joka ylitti reilusti 10 vuoden aikaisimman mahdollisen ajan.

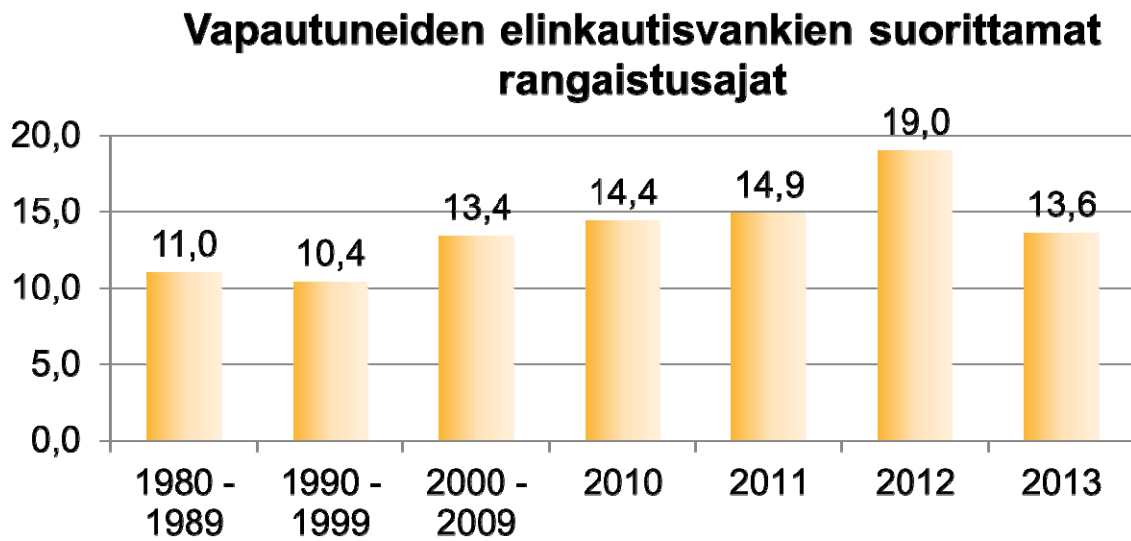
** Keskiarvo on poikkeuksellinen, sillä siihen sisältyvien vapautettujen vankilassaoloajat ovat kaikki pitkiä, yli 17 vuotta.

*** Alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneen vapautuminen keskimäärin 11,9 vuotta ja aikaisimman mahdollisimman mahdollisimman vapauttamisajan ollessa 12 vuotta, keskiarvo on 14,4 vuotta

Vuosi 2013 sisältää pari rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneitä ja heidän hieman alemmat aikansa vetävät keskiarvoa alemmaksi.

Lain mukaan rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneiden ja elinkautisvankeustuomion saaneiden aikaisin mahdollinen vapauttamisajankohta on 10 vuotta. Helsingin hovioikeuden päätöksillä on vapautettu neljä alle 21-vuotiaana rikoksensa tehnyttä. Heidän suorittamansa vankeusaika on ollut keskimäärin 12 vuotta 11 kuukautta.

Kuvio 4 Elinkautisvankeuden pituus (vuosina) eri aikoina

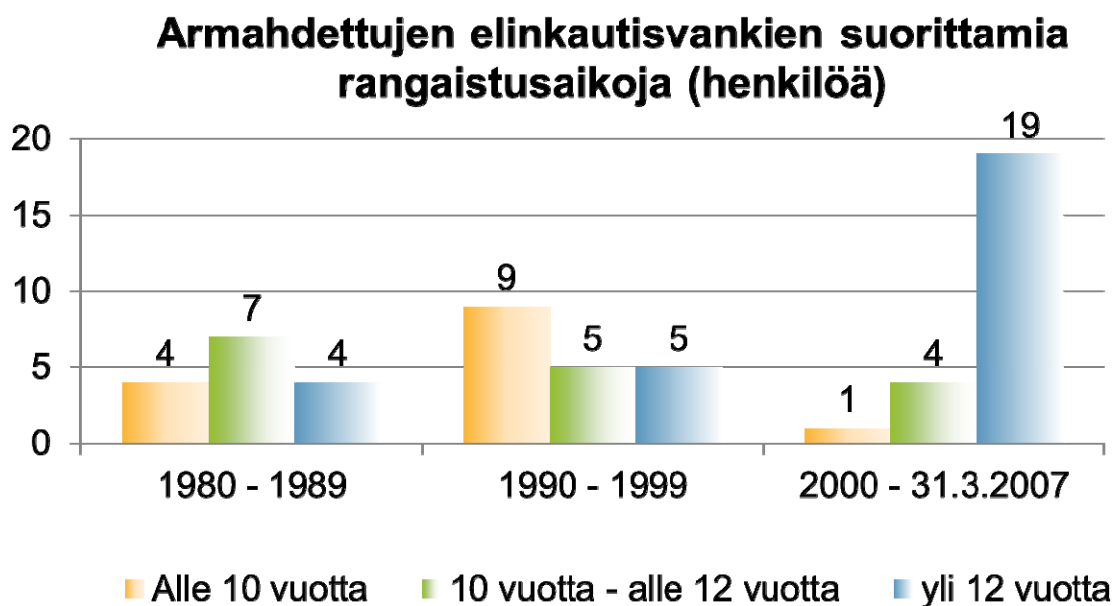
Elinkautisen vankeuden keskimääräinen pituus on vaihdellut eri aikoina, jopa viimeisen 30 vuoden aikana. Lyhyimmillään se on ollut 1990-luvulla, jolloin sen pituus oli siis reilut 10 vuotta. Vuonna 2010 vapautettujen elinkautisvankien aika on vuoden pidempi kuin 2000-luvulla vapautuneiden aika keskimäärin. Elinkautisten vankilassaoloaika näyttää pidentyneen.

Taulukko 9 Armahdettujen elinkautisvankien suorittamia rangaistusaikoja

Rangaistusajan pituus	Vuosina 1980 - 1989	Vuosina 1990 - 1999	Vuosina 2000 - 31.3.2007
alle 10 vuotta	4	9	1
10 vuotta - alle 12 vuotta	7	5	4
yli 12 vuotta	4	5	19
Yhteensä kpl	15	19	24
Maksimiaika vuosina	17	15	17

Vuosina 1980 - 1999 armahdetuista elinkautisvangeista suurin osa eli 11 vankia 15:sta ja 14 vankia 19:stä vapautui alle 12 vuoden. 2000-luvulla, ennen vapauttamisharkinnan siirtymistä Helsingin hovioikeudelle, suurin osa eli 19 elinkautisvankia kaikkiaan 24:stä vapautui suorittamaan rangaistustaan yli 12 vuotta.

Kuvio 5 Armahdettujen elinkautisvankien elinkautisen vankeuden hajontaa 1980 - maaliskuulle vuonna 2007

1980-luvulla painopiste oli jaksolla 10 - 12 vuotta, 1990-luvulla melkein puolet armahdettiin alle 10 vuoden. 2000-luvulla armahdetut vapautuivat pääsääntöisesti suorittuaan rangaistustaan yli 12 vuotta.

Taulukko 10 Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien suorittamia rangaistusaikoja

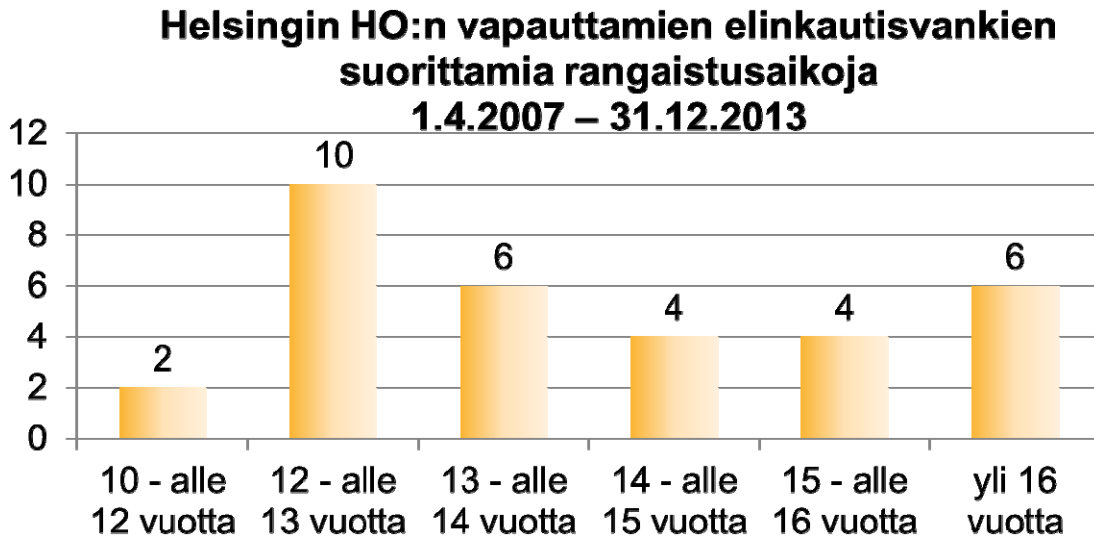
(1.4.2007 - 31.12.2010 yhteensä 21 henkilöä)

Rangaistusajan pituus	Henkilöitä 1.4.2007 - 31.12.2010	2011	2012	2013
10 vuotta - alle 12 vuotta	1			1
12 vuotta - alle 13 vuotta	7	1		2
13 vuotta - alle 14 vuotta	5			1
yli 14 vuotta	8	1	3	2
Yhteensä	21	2	3	6

Pisin rangaistusaika oli enemmän kuin 20 vuotta, joita oli kaksi tapausta ja seuraavaksi pisin yli 19 vuotta. Eräs vapautetuista suoritti elinkautista yli 16 vuotta, mutta yhdessä ensin olleen määräaikaisen rangaistuksen kanssa hänelle kertyi vankilassaoloaikaa yli 20 vuotta.

Vuonna 2011 pisin rangaistusaika oli yli 17 vuotta. Alle 13 vuoden suorittaneista yksi oli tehnyt murhan alle 21-vuotiaana.

Kuvio 6 Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien suorittamia rangaistusaikoja eli elinkautisen pituus

Minimiajan 12 vuotta ylittäneitä, mutta alle 13 vuotta rangaistusaikaa suorittaneita, löytyy kaikkiaan 10 tapausta. Heistä kaksi on naisia. Lisäksi ryhmään kuuluu yksi karkotettu, yksi käännytettävä ja yksi nuori, jonka aikaisin mahdollinen aika olisi ollut 10 vuotta.

3.2 Vapauttamishakemuksiin liitetystä lausunnoista poimittuja

Elinkautisvangeista annetuissa lausunnoissa on kuvattu yleensä samoja asioita, oli kyse armahduksen anomisesta tai vapauttamishakemuksiin liitetystä lausunnoista.

Taulukko 11 Vapautuneet elinkautisvangit 2000 - 2013

	Armahdetut	Helsingin hovioikeuden vapauttamat
Onnistuneet poistumisluvut	14	17
Onnistunut avolaitosaika	8/18	16/28
Vaikuttavuusohjelma	3	12
Siviilityö/opiskelu	10	13
Vapautuneiden lukumäärä	24	32

Perinteisesti onnistuneita poistumislupia (ei siis rikkeitä) sekä hyvin suoritettua avolaitosai-
kaa on pidetty rikoksettomuutta tukevinä tekijöinä vapauduttaessa. Lisäksi erityisen hyväk-
si on osoittautunut, että elinkautisvanki on suoriutunut vaativasta, siviilissä suoritettavasta
opiskelusta rikkeittä tai että hän on pystynyt hankkimaan itselleen siviilityöpaikan ennen
vapautumistaan.

Hovioikeuden vapauttamista elinkautisista runsas puolet on onnistunut poistumisluvilla,
vastaava suhde armahdetuilla on hieman suurempi eli 60 %.

Hovioikeuden vapauttamista elinkautisista 88 % on ollut avolaitoksessa ja heistä liki 57 %
on suorittanut sen moitteitta. Vaikuttavuusohjelmiin on osallistunut selvästi enemmän elin-
kautisia kuin aiemmin. Siviilityön tai opiskelun on saanut suoritettua suunnilleen saman
verran elinkautisia.

3.3 Naiset elinkautisvankeina

Koko aineisto kattaa 1970-luvulla elinkautistuomionsa täytäntöönpanon aloittaneet vangit.
Muutamia murhia oli tehty 1960-luvun lopulla. Ensimmäinen armahdus toteutui 1982.

1980-luvulla vapautui yksi nainen, joka suoritti elinkautista vankeutta. Hän suoritti tuomiota
yllytyksestä puolisonsa murhaan. Seuraavat tämän aineiston naiset tekivät murhan 1980-
luvulla ja heitä oli kaksi. Kumpikin oli murhannut puolisonsa.

1990-luvulla armahdetuista 19 elinkautisvangista kaksi oli naisia. Lisäksi yksi naiselin-
kautisvanki kuoli tuomionsa aikana 1990-luvulla ja kirjattiin vapautuneeksi. Vuosina 2000 -
2009 on vapautettu kuusi naista. He kaikki ovat olleet ensikertaisia.

Kaikista vuoden 2013 loppuun mennessä vapautuneista yhdeksästä naiselinkautisesta
seitsemän on murhannut puolisonsa, yhdellä on taustana kosto ja yhdellä taloudellinen
motiivi ja uhrina on nainen.

1990-luvulla murhan tehneiden naisten keski-ikä oli tekohetkellä 39 vuotta 8 kuukautta.
He suorittivat tuomiotaan keskimäärin 12 vuotta ja 1 kuukausi. Heistä osa vapautui ar-
mahduksen kautta ja osalla heistä elinkautisen pituus jäi silloin alle 12 vuoden.

Kaikki vankilassa tällä hetkellä olevat elinkautisnaiset ovat yhtä lukuun ottamatta ensikertaisia. Aikaisin mahdollinen vapautuminen oli yhdellä vuonna 2013 ja toisella vuonna 2014. Naiselinkautisvangeista kolme on tällä hetkellä avolaitoksessa.

Nyt vankilassa olevasta neljästätoista naiselinkautisesta kuusi on murhannut läheisensä, neljä heistä oman lapsensa. Viidessä tapauksessa nainen oli mukana porukassa, mutta asiakirjojen mukaan myös tekijänä tilanteissa, joissa kostettiin koettua epäoikeudenmukaisuutta.

Naiselinkautisvankeja on 1.1.2014 yhteensä 14. Heidän tekohetkensä keski-ikä oli 35,5 vuotta. Kuusi heistä oli yli 40-vuotiaita ja loput alle sen. Nuorin oli 1980-luvun alussa syntynyt.

3.4 Ulkomaalaiset elinkautisvangit

Ulkomaalaisia elinkautisvankeja ei ole ollut vankiloissamme ennen vuotta 1990. Ulkomaalaisten syntymämaan kirjauksissa on vankitietojärjestelmän alkuaikoina ja tietojen siirroissa ollut ehkä puutteita. 2000-luvulla vapautettuja ulkomaalaisia elinkautisvankeja kaikkiaan on viisi. Yhtä lukuun ottamatta he ovat olleet ensikertaisia. Kahteen näistä murhista liittyy ryöstö ja yhteen huumausainerikos.

Vuoden 2014 alussa ulkomaalaisiksi on kirjattu kahdeksan elinkautisvankia, joista yksi on sittemmin siirretty kotimaahansa jatkamaan tuomiota. Heistä neljällä murha on kohdistunut läheiseen. Kaksi tapauksista on kostoja.

Kahdella ulkomaalaisella aikaisin mahdollinen aika on mennyt, seuraavilla aikaisin mahdollinen aika on 2017 ja 2019.

3.5 Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia elinkautisvankeja

Järjestäytyneisiin rikollisryhmiin kuuluvia elinkautisvankeja arvioidaan olevan vankiloissa noin 20. Järjestäytyneen rikollisuuden määrittelystä on ollut useampia näkemyksiä ja poliisin julkisuudessa antamat tiedot vaihtelevat lähteestä riippuen. Osalla murhan tehneistä on luettavissa oikeudenkäyntipöytäkirjoista, että heidän katsotaan kuuluvan järjestäyty-

neeseen rikollisryhmään. Määrittelyjen erilaisuudesta¹⁶ ja jäsenyyden todentamisesta johtuen ei tässä yhteydessä ole tarkasteltu mahdollisia järjestäytyneisiin ryhmiin kuuluvia elinkautisvankeja tarkemmin.

¹⁶ Euroopan unionissa on määritelty termi "järjestäytynyt rikollisuus" yhdentoista ominaisuuden luettelon avulla. Jotta rikollisryhmä täyttäisi järjestäytyneisyyden kriteerit, on ryhmän täytettävä kuusi listassa mainituista ominaisuuksista. Näihin kuuteen on pakollisina sisällyttävä kohtien 1, 3, 5 ja 11.

1. useamman kuin kahden henkilön yhteistyö
2. ryhmän jäsenillä omat määrätyt tehtävät
3. ryhmä toimii pitkän tai rajoittamattoman ajan
4. ryhmä käyttää sisäistä kuria
5. ryhmää epäillään törkeistä rikoksista
6. ryhmä toimii kansainvälisellä tasolla
7. ryhmä käyttää väkivaltaa tai muita uhkailukeinoja
8. ryhmä käyttää peiteyhtiöitä
9. ryhmä harjoittaa rahanpesua
10. ryhmä pyrkii vaikuttamaan poliittikkoihin, julkiseen hallintoon, tiedotusvälineisiin, oikeusviranomaisiin tai talouselämän edustajiin
11. ryhmän toiminnassa taloudellisen hyödyn ja/tai vallan tavoittelu on määräävänä tekijänä

Rikoslain 17 luvun 1 a §: n 4 kohdan määrittely vuodelta 2003 ryhmän toiminnassa taloudellisen hyödyn ja/tai vallan tavoittelu on määräävänä tekijänä: Järjestäytyneellä rikollisryhmällä tarkoitetaan vähintään kolmen henkilön muodostamaa tietyn ajan koossa pysyvää rakenteeltaan jäsentynyttä yhteenliittymää, joka toimii yhteistuumin tehdäkseen 1 momentissa tarkoitettuja rikoksia.

4 Elinkautisvankien uusintarikollisuus

Rikosseuraamuslaitoksessa on kehitetty mittareita, jotka kuvaisivat uusintarikollisuutta¹⁷. Mainitun määrittelyn mukaisesti vankeja koskevassa laskennassa valitaan perusjoukkoon ”ainoastaan ne vangit, jotka ovat vapautumisperustekoodin mukaan vapautuneet ehdonalaiseen vapauteen tai rangaistuksen kokonaan suorittaneena. Henkilö on katsottu uusineeksi silloin, kun hän täyttänyt seuraavat kaksi kriteeriä:

- 1) Henkilö on aloittanut suorittaa uutta lainvoimaista ehdotonta vankeutta tai yhdyskuntapalvelua viiden seurantavuoden aikana.**
- 2) Henkilö on syyllistynyt viiden seurantavuoden aikana vähintään yhteen rikokseen, mistä on seurannut uusi lainvoimainen ehdoton vankeus tai yhdyskuntapalvelu**

Määritelmä rajaa uusijoista pois ne henkilöt, jotka ovat aloittaneet suorittaa uutta seuraamusta *ennen edellistä vankilakautta tehdyistä rikoksista*. Vapautuneiden vankien uusintarikollisuudella tarkoitetaan ainoastaan siis ns. aitoa uusimista. Toiseksi perusjoukkoon ei valita niitä henkilöitä, joiden epäillään syyllistyneen rikokseen, mutta joiden tuomio ei ole vielä lainvoimainen. Täten tutkintavankeina vankilaan palanneita ei esimerkiksi lasketa uusineiksi henkilöiksi ”.

”Seuranta-aika aloitetaan vapautumispäivästä ja lopetetaan ensimmäiseen rikoksentekopäivään tai kuolinpäivään. Lainvoimaisesta tuomiolauselmasta valitaan ajallisesti ensimmäinen rikospäivä teon ankaruudesta riippumatta. Jos tuomiossa käsitellään useita rikoksia (yksin teoin tehtynä) kokonaisuutena, ja ne ovat tehty eri aikoina, valitaan näistä ensimmäinen mahdollinen rikoksentekopäivä.

Uusimisnopeudella tarkoitetaan ensimmäisen rikoksentekopäivän ja vapautumisen välistä aikaa.

¹⁷ Tyni 2010, Rikosseuraamuslaitoksen uusintarikollisuusmittari vankeusvankeudesta vapautuville vangeille Tilastollisessa vuosikirjassa vuodelta 2012 sivulta 10 ”uusijoiksi katsotaan ne henkilöt, jotka ovat vapautumisen jälkeen syyllistyneet vähintään yhteen uuteen rikokseen, josta on seurannut lainvoimainen ehdoton vankeus- tai yhdyskuntapalvelutuomio. Seuranta-aika aloitetaan vapautumispäivästä ja lopetetaan ensimmäiseen rikoksentekopäivään tai kuolinpäivään. Ulkomaan kansalaiset ovat aineistossa, mikäli heillä on suomalainen henkilötunnus”.

Vapautuneiden vankien kuolinpäivämäärät tarkistetaan Väestörekisteristä ja huomioidaan seuranta-aikaa laskettaessa.”

Tässä selvityksessä uusiminen on käsitelty siten, että uusi rikos on tehty vapautumisen jälkeen, ja että uusi rikos on ollut ehdoton vankeusrangaistus, joka on suoritettu vankilassa. Erikseen on tarkastettu yhdyskuntapalveluksi muunnetut tuomiot. Tarkastelujaksona on käytetty myös koko aikajaksoa vuodesta 1980 alkaen ja mukana on viimeisimmät vapautuneet vuoden 2013 loppuun saakka. Koska elinkautisvankien kohdalla henkilöiden lukumäärä on vähäinen, on nämä uusintaan liittyvät tiedot olleet mahdollista tarkistaa vanki vangilta vankitietojärjestelmässä olevien merkintöjen mukaan.

Uusimisrikollisuustilastoja vertailtaessa lähtökohtien ja laskentatapojen tulee olla perusteltua samoja. Rikosseuraamusalan omat tilastot ovat yleensä joko kolmen tai viiden vuoden seurantajaksoina.

4.1 Vapautettujen elinkautisvankien uusintarikollisuus

Tässä selvityksessä uusintarikollisuuden rajausta on tehty uuteen ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja siten vankilaan johtaneeseen rikokseen. Ajankohta on otettu nimilehden tuomiotiedoista ja samoin uuden rikoksen tekopäivän seuraamuksen ankaruudesta riippumatta. Yhdyskuntapalvelun suorittaminen on erikseen näkyvillä.

Yllä olevasta kahdesta kriteeristä poiketen tarkastelussa uusimisina pidetään kaikkia uusimisia ottamatta huomioon viiden vuoden seuranjakson sääntöä. Viiden vuoden sääntöä noudattamalla uusineista putoaisi pois vain yksi henkilö. Mikäli uusiminen lasketaan vankeinhoidollisen ensikertaisuuden säännöllä eli rikoksetonta, ei-vankilassaoloaika on ollut kolme vuotta, niin tämän rajan ylittää neljä uusijaa. Pelkästään yhdyskuntapalvelun suorittaneita entisiä elinkautisvankeja on viisi.

Taulukko 12 Rikoksensa uusineet

Armahdettu vuosina	Uusineita	Vapautettu yhteensä, lkm	Uusimisprosentti
1980 - 1989	3	15	20
1990 - 1999	4	19	21
2000 - 2004	5	13	38
Vapautettu vuosina (armahduksin tai hovioikeuden päätöksin)	Uusineita	Vapautettu yhteensä, lkm	Uusimisprosentti
2005 - 2009	4	26	15
Yhteensä	16	73	22
2010	1	6	17
2011	0	2	
2012	1	3	
2013	0	6	
Kaikki yhteensä	18	90	

Vuodesta 1980 vuoden 2009 loppuun mennessä on vapautettu joko Helsingin hovioikeuden päätöksellä tai presidentin armahduksella kaikkiaan 73 elinkautisvankia. Näistä 16 henkilöä on tehnyt vapautumisensa jälkeen uuden tai uusia rikoksia. Uusimisprosentti näin määriteltynä on 21,9 %, ja jos otetaan mukaan vielä vuosina 2010 - 2013 vapautuneet, niin uusimisprosentti jää 20 %:iin. Tällöin on muistettava, että kolmen vuoden seuranta-aika jää toteutumatta vuonna 2011 tai sen jälkeen vapautuneilta.

Jos mukaan otetaan myös yhdyskuntapalveluksi muunnetut ehdottomat vankeudet eli viisi vapautunutta, niin uusimisprosentti olisi 25,6 % ja edelleen hyvin alhainen verrattuna vankeusvankien uusimiseen.

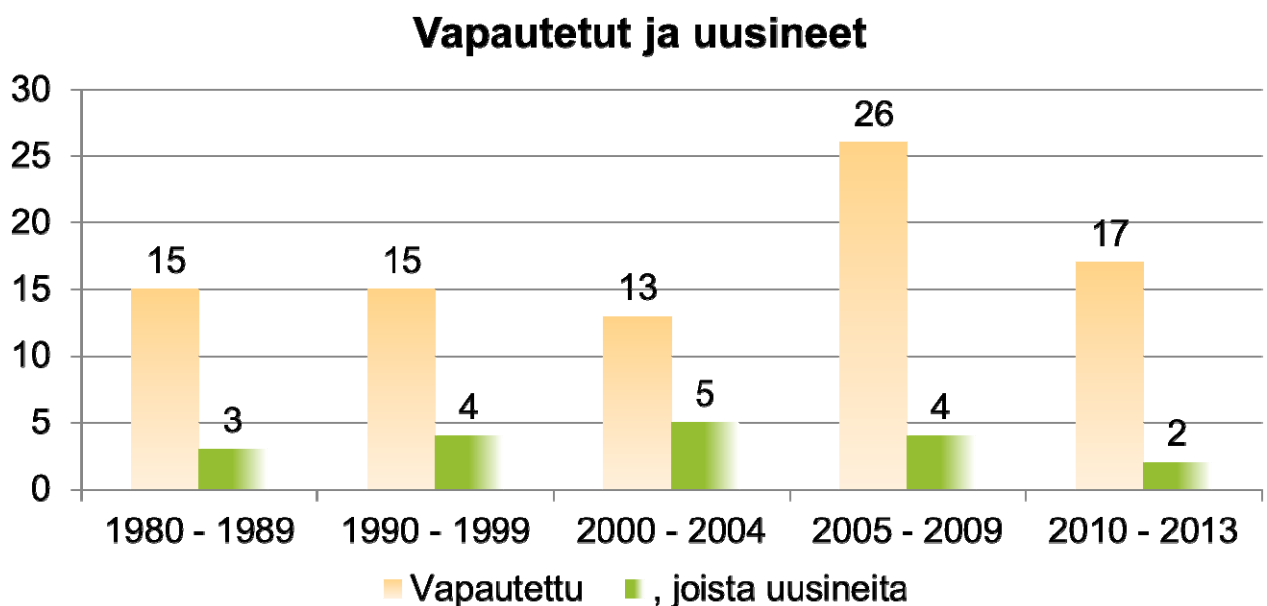
Rikosseuraamuslaitoksen tilastokirjan¹⁸ mukaan ”Vapautuneiden vankeusvankien uusintarikollisuus on hieman laskenut vuosien 2003 - 2007 välillä. Vangeista noin kaksi kolmesta syyllistyi viiden seurantavuoden aikana vähintään yhteen rikokseen, josta seurasi uusi ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu. Keskeisimmät uusimista ennustavat tekijät ovat vangin rikoshistoria ja ikä: moninkertaisilla vangeilla riski syyllistyä uusiin rikoksiin on suuri ja nuoret palaavat vankilaan todennäköisemmin kuin vanhat. Naiset uusivat miehiä harvemmin”.

¹⁸ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2012

Rikosseuraamuslaitoksen vuosikertomuksesta vuodelta 2012¹⁹ käy ilmi, että ” Viiden vuoden seuranta-ajalla 2007 vapautuneista vangeista oli ainakin yhden kerran uusiutunut vankilaan johtavasti 54,7 %.”

1980-luvulla uusineita on 20 % vapautuneista, 1990-luvulla uusineiden suhteellinen osuus on 21 %. 2000-luvun alun eli viiden ensimmäisen vuoden aikana vapautuneista elinkautisista uusijoita oli 38 % ja jakson loppupuolella uusijoiden osuus vapautuneista oli 15 %. Suhdeluku on sittemmin jaksolla 2010 - 2013 laskenut ollen 12 %. Tässä ryhmässä puuttuu siis seuranta-aikaa, joten suhdeluku ei ole vertailukelpoinen viiden vuoden seuranta-ajan suhdelukuun. Uusijoiden määrästä keskustellessa on syytä katsoa pidempiä jaksoja, koska yksittäinen vuosi, jopa viidenkin vuoden jakso saattaa antaa isoja eroja suhdelukuihin. Vapautuneita ja uusijoita kannattanee siksi tarkastella myös eri vuosikymmeninä.

Kuvio 7 Elinkautisesta vapautuneet, rikoksia uusineet vuosina 1980 - 2009 ja 2010 - 2013

1980- ja 1990-luvulla 10 vuoden jaksoina katseltuna kunakin jaksoneen uusi kolme tai neljä vankia, 2000-luvun ensimmäisellä viiden vuoden jaksolla uusi neljä vankia ja vapautuneita oli kaksi vähemmän. Toisaalta taas 2000-luvun jälkipuolella on uusijoita neljä ja vapautettuja 26. Jaksolla 2010 - 2013 seuranta-aika on lyhyt, joten se ei ole vertailukelpoinen.

¹⁹ Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2012 sivu 3

Vankilaan joutuneissa uusijoissa ei ole yhtään naista. Yhdelle naisista on tuomittu yhdyskuntapalvelua vankeuden sijasta.

Näiden vankeudessa uuden tuomionsa suorittaneiden uusijoiden lisäksi viisi muuta vapautettua elinkautisvankia on suorittanut yhdyskuntapalveluna tuomiotaan, kaksi on suorittanut kaksi kertaa ja kolme yhden rangaistuksen. Vankilassa uuden rikoksen suorittaneista kaksi on suorittanut myös yhdyskuntapalvelun.

Uusijoita tarkasteltaessa merkitystä on myös sillä, minkälaisia rikoksia uusijat ovat tehneet. Taulukossa 13 tarkastelussa ovat henkeen ja terveyteen kohdistuneet uudet rikokset.

Taulukko 13 Uusijoiden henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset sekä huumausainerikokset 1980 - 2013

Rikos	Henkilöä	Vapautunut
uusi elinkautistuomio murhasta	2	1990-luvulla ja 2012
tappo	2	1980-luvulla ja 2009
tapon yritys	3	2000-luvulla
törkeitä pahoinpitelyjä	2	1980-luvulla ja 2000-luvulla
pahoinpitelyjä	4	2 henkilöä 1990-luvulla, 2 henkilö 2000-luvulla
väkisinmakaaminen	2	1980-luvulla ja 2010
huumausainerikos/ törkeä huumausainerikos	1	2000-luvulla
Yhteensä uusineita kaikkiaan 18	16	

Samalla henkilöllä voi olla sekä törkeä pahoinpitely että pahoinpitely ja silloin sijoittelu on tehty vain yhteen, vakavimman rikoksen kohtaan.

Kahdeksastatoista uusijasta peräti 15 on syyllistynyt uuteen, toisen henkeä ja terveyttä vahingoittavaan rikokseen. Yksi elinkautinen on syyllistynyt huumausainerikoksiin. Taulukon ulkopuolelle jääneet kaksi elinkautisvankia ovat syyllistyneet lähinnä rattijuopumuksiin ja liikenneriikkomuksiin sekä luvattomiin käyttöihin sekä ryöstön yritykseen.

Uusijoista osa on uusinnut vain kerran ja jotkut useammin.

Taulukko 14 Uusijoiden uusimiskerrat elinkautisesta vapautumisen jälkeen

Uusimiskerrat	Henkilöä
yhden kerran*	12
2 - 5 kertaa	4
enemmän kuin 5 kertaa	2

*joista yksi kuoli vankilassa uuden rikoksen jälkeen

Tällä hetkellä uusijoista neljä on suorittamassa täytäntöönpanoaan eli ovat vankilassa. Kaikki ovat tehneet vakavia rikoksia, jotka ovat kohdistuneet toisen henkeen ja terveyteen.

Uusijoita voidaan tarkastella myös vankilakertaisuuksien kautta.

Taulukko 15 Uusijoiden vankilakertaisuus 1980 - 2013

Kertalaisuus	Uusijoita	Vapautuneita 1980 - 2010
ensikertalaisia	2	45
toiskertalaisia	3	12
kolmaskertalaisia	6	9
neljäskertalaisia	1	4
viideskertalaisia	2	4
useampikertalaisia	4	16
Yhteensä	18	90

Ensikertaa vankilassa olleista elinkautisista vain kaksi on uusiutunut. Molemmat vapautuivat elinkautisesta 1980-luvulla. Sen jälkeen kaikki uusijat ovat olleet vankilassa jo ennen elinkautistuomiotaan. Aineiston pienuus ei anna mahdollisuutta tehdä laajoja ja syvällisiä väittämiä rikoksensa uusivista elinkautisvangeista. Kolmatta kertaa vankilassa olleet ovat kuitenkin runsaimmin edustettuina eli kuusi henkilöä yhdeksästä uusi rikoksensa ryhmästä, joka vapautui oltuaan kolmatta kertaa vankilassa.

Taulukko 16 Rikoksen uusineiden elinkautisvankien rikokseton aika vapautumisen jälkeen (ei sisällä yhdyskuntapalveluksi muunnettuja)

Rikokseton aika	Vapautettu 1980 - 1999	Vapautettu 2000 - 2009	Vapautettu 2010 - 2013
enintään 6 kk	1	5	2
yli 6 kk - 1 vuosi	3	1	0
yli 1 vuosi - 5 vuotta	2	3	0
yli 5 vuotta	1	0	0
Yhteensä	7	9	2

Vuosina 1980 - 1999 eli 20 vuoden aikana vapautuneista elinkautisvangeista seitsemän on tehnyt uusia, ehdottomaan vankeuteen johtaneita rikoksia vapautumisensa jälkeen. 2000-luvulla, siis kymmenen vuoden aikana vapautuneista elinkautisista on syyllistynyt uusiin rikoksiin yhdeksän henkilöä.

Useimmat vapautuneet uusivat rikoksensa alle vuodessa. Vuosina 1980 - 1999 vapautuneista elinkautisista neljä on uusinut rikoksen alle vuoden sisällä vapauttamisesta ja 2000-luvun ensimmäisen kymmenen vuoden aikana vapautuneista kuusi teki uuden rikoksen alle vuodessa. Ensimmäisessä ryhmässä alle puolen vuoden uusi kolme vankia ja jälkimmäisessä ryhmässä viisi. Uusi rikos on otettu rikoksen tekopäivän mukaisesti riippumatta rikoksen laadusta.

Elinkautisvankien uusien rikosten tekemisen nopeus vastaa joiltakin osin keskimääräisiä tilastoja kaikkien vankien osalta. Rikosseuraamuslaitoksen tilastolliseen vuosikirjan mukaan ”Uusiminen on erittäin nopeaa heti vapautumisen jälkeen. Uusijoista 54 prosentilla ensimmäinen rikosentekopäivä oli kuuden kuukauden ja 70 prosentilla ensimmäisen vuoden aikana seurannan aloittamisesta. Uusimismen nopeutta kuvaa hyvin se, että 50 vankia teki seuranta-ajan ensimmäisen rikoksensa jo vapautumispäivänä.”²⁰ Elinkautisvangeilla vastaavat luvut ovat alle kuuden kuukauden 8 henkilöä eli 44 % ja alle vuoden 12 henkilöä eli 67 %.

²⁰ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009 – Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2011 sivu 13

Syksyn 2013 aikana on lehdistössä virinnyt keskustelua siitä, että vangit spekuloiivat uusin rikostensa kanssa siten, että tuo vankeinhoidollinen ensikertaisuus²¹ toteutuisi. Elinkautisvankien osalta tuohon väittämään ei voi yhtyä. Kun avaa ryhmän yli yksi vuosi tai enintään viisi vuotta, niin heistä kaksi teki uuden rikoksen runsaan vuoden kuluttua ja kolme reilun neljän vuoden kuluttua.

Taulukko 17 Murhan tekohetken iän mukainen uusiminen

Tehnyt murhan	Lukumäärä 1980 –1999	Lukumäärä 2000 - 2009	Lukumäärä 2010 - 2013	Rikokseton aika elinkautisesta vapautumisen jälkeen
alle 20-vuotiaana	1	1		alle vuosi
20 - 24-vuotiaana	3	5		7:llä alle vuosi
25 - 29-vuotiaana	1	1	1	kahdella alle vuosi yhdeällä alle viikko
yli 30-vuotiaana	2	2	1	yksi alle kuukauden, kolme alle 2 vuotta, yksi yli 14 vuotta
Yhteensä	7	9	2	

Murhan alle 25-vuotiaana tehneillä lähes kaikilla eli yhdeksällä kymmenestä on rikoksetonta aikaa alle vuoden. Vuosina 1980 - 1999 aikana vapautetuista alle vuosi tarkoittaa keskimäärin 6,3 kuukautta. Vuosina 2000 - 2009 vapautettujen rikokseton aika ”alle vuoden” jää todellisuudessa reiluun viiteen kuukauteen.

Vapautuneiden elinkautisvankien mahdollisia uusia vankilakausia on seurattu vuodesta 1980 vuoden 2013 loppuun.

4.2 Vaikuttavuusohjelmat ²²

Vankeinhoidossa otettiin käyttöön 1990-luvun lopulla muutamia ns. vaikuttavuusohjelmia, joilla kansainvälisten tutkimusten mukaan todettiin olevan vaikutusta uusintarikollisuuden vähenemiseen. Tällaisia ohjelmia ovat mm. cognitive skills eli cs, joka on yleisohjelma ajat-

²¹ Rikoslaki 2 c luku 5 § ”Vanki, joka rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana ei ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet tai kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdyn rikoksen perusteella tuomitusta rangaistuksesta yksi kolmasosa.”

²² Ohjelmista tarkemmin Ulla Knuuti ja Tiina Vogt-Airaksinen: Ohjelmatyö Rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö 2013

”Suomi on seurannut kansainvälistä kehitystä ohjelmatoiminnassa. Nyt on kulunut noin 15 vuotta siitä, kun Suomessa otettiin käyttöön ensimmäiset ohjelmat.” sivu 1

teluun ja käyttäytymiseen, suuttumuksen hallinta -ohjelma, joka on lyhyt ohjelma äkkipikaisuuden hillitsemiseksi sekä pitkä OMA-ohjelma toistuvasti vakaviin väkivaltarikoksiin syylistyneille. Seksuaalirikoksista tuomituille on lisäksi oma STOP -ohjelmansa.

Lyhyinä ohjelmina pidetään muutaman viikon tai muutaman kuukauden ohjelmia ja pitkinä yli puolen vuoden pituisia ohjelmia.

2000-luvulla armahdetuista (24 henkilöä) kaksi on käynyt cognitive skills -kurssin ja yksi suuttumuksen hallinnan. Helsingin hovioikeuden vapauttamista (32 henkilöä) eli vuodesta 2007 lähtien vuoden 2013 loppuun mennessä cognitive skills -kurssin on käynyt neljä henkilöä, suuttumuksen hallinnan viisi ja OMA-ohjelman kaikkiaan neljä henkilöä.

4.2.1 OMA-ohjelma

OMA-ohjelmaan²³ valitaan henkilöitä, jotka ovat toistuvasti ja vakavasti väkivaltaisista, itse riittävän motivoituneita ja kyvykkäitä (luku- ja kirjoitustaito sekä kyky olla ryhmässä) käsittelemään väkivaltaansa ja joilla on suuri väkivaltarikoksen uusimisriski. Tässä ohjelmassa uusimisriski arvioidaan henkilön rikoshistorian perusteella.

Tekijöinä käytetään tietoja nykyisestä iästä, minkä ikäisenä tuomittiin ensimmäisestä väkivaltarikoksesta, tuomioiden määrä ennen 17 vuoden ikää, väkivaltainen käyttäytyminen lapsuudesta nykyhetkeen, joista ei kuitenkaan tuomittu, ehdonalaisten vapauttamisen aikaiset rikokset, lomarikkomukset, karkaamiset, luvatta poistumiset sekä vielä lapsuuden perheolojen vakaus. Alle 30-vuotiaat saavat kolme pistettä, 15 - 17-vuotiaana ensimmäisen väkivaltarikoksensa tekemisestä saa 2 pistettä, tuomioista vähintään 3 saa 3 pistettä, väkivaltaisesta lapsuuden käyttäytymisestä 0 - 3 pistettä sekä vakavista ehdonalaisrikkomuksista 3 pistettä.²⁴

Ohjelmaan pääsy edellyttää vähintään 7 pistettä, maksimipistemäärän ollessa 18. OMA-ohjelman on käynyt vuoteen 2013 mennessä vapautetuista elinkautisvangeista kaikkiaan neljä henkilöä. Vankiloissa on tällä hetkellä 26 elinkautista, jotka ovat käyneet OMA-ohjelman ja odottavat vapauttamistaan. Lisäksi paraikaa on ohjelmassa mukana muutamia elinkautisia. Kaikkiaan kyseisen ohjelman on käynyt vuoden 2013 loppuun mennessä vangeista 140 henkilöä.

²³Helsingin vankilan psykologi Pertti Hakkarainen OMA-ohjelman kouluttaja ja ohjaaja

²⁴ OMA-ohjelman käsikirja sivu 23 – 25

5 Vapautettujen elinkautisten rikoshistoriaa

2000-luvulla (vuoden 2013 loppuun) kaikkiaan 56:stä vapautuneesta elinkautisvangista on useampikertaisia 27. Elinkautiseen vankeuteen voi ja yleensä sisältyy muitakin rikosnimikkeitä kuin murha. Riippumatta siitä, kuinka paljon rikoksia murhan ohessa on tehty, tuomio on elinkautinen. Elinkautisvankeudesta vapauttamista harkitessa otetaan huomioon rikosten moninaisuus.

Taulukko 18 Vuosina 2000 - 2010 ja 2011 - 2013 vapautuneiden elinkautisvankien rikoksista

Mukana murhatuomiossa tai yhdistettynä siihen	2000-2010	2011 - 2013
yksi murha	7 henkilöllä	2 henkilöllä
useampia murhia	6 henkilöllä	2 henkilöllä
tappo/tapon yrityksiä	7 henkilöllä	2 henkilöllä
törkeä ryöstö/yritys	12 henkilöllä	3 henkilöllä
törkeä pahoinpitely/yritys	11 henkilöllä	3 henkilöllä
Tapauksia yhteensä	36	10
Eri henkilöitä	25	7
Vapautunut kaikkiaan	45	11

Jakson 2000 - 2010 aikana seitsemällä elinkautisella oli nimilehdellä yksi murha, useamman uhrin tapauksia oli kuudella tuomitulla. Vastaavasti kolmen seuraavan vuoden aikana vapautetuista kahdella oli yksi murha ja useamman murhan tapauksia oli samoin kaksi.

Elinkautisten tuomioissa on mukana murhan lisäksi usein muita rikoksia. Vakavimpia ovat yleensä tapot tai niiden yritykset. Ensimmäisellä jaksolla niitä oli seitsemällä ja toisella jaksolla kahdella. Ryöstöjä tai niiden yrityksiä oli 12 henkilöllä, joka on 27 % kaikista vapautuneista. Toisella jaksolla törkeän ryöstön yrityksiä oli kaksi.

Kahdella ei ollut mitään taulukossa mainittuja rikoksia jaksolla 2011 - 2013.

Noin puolet vapautuneista elinkautisista oli useampikertaisia. Heistä on tiedossa aiempi rikoshistoria. Vaikka tapauksia on vähän, voi se osaltaan johtaa kiinnostumaan aiemman väkivaltarikoksen suhdetta murhaan.

Taulukko 19 Vuosina 2000 - 2013 vapautuneiden useampikertaisten elinkautisvankien aiempi rikostausta

Rikos	Henkilöiden määrä
aiempi murha	1
tappo/tapon yritys	3
törkeä ryöstö/ryöstön yritys	8
törkeä pahoinpitely/pahoinpitely	13
Tapauksia kaikkiaan	24
Eri henkilöitä	18
Useampikertaisia	27

Näistä 18 henkilöstä 12 sisältyy myös taulukon 18 ryhmiin. Heillä on aiemmilla vankilakausilla ollut tuomioita eriasteisista pahoinpitelyistä ja tapoista tai sen yrityksistä. Nämä henkilöt ovat siis jatkaneet tai lisänneet väkivaltaista käyttäytymistään aiemmista vankeustuomioistaan huolimatta.

Vuosina 2011 - 2013 vapautuneista kuusi oli ensikertaisia ja toiskertaisia oli kolme.

6 Tulevista vapautettavista

Elinkautisessa vankeudessa oli 31.12.2013 yhteensä 208 henkilöä. Heistä 46 henkilöllä on ollut aikaisin mahdollinen vapauttamisaika vuoden 2013 loppuun mennessä. Heistä kuudella ensimmäinen mahdollinen aika meni ohi vuonna 2009 ja 20 saavutti aikaisimman mahdollisen ajan vuoden 2013 aikana. Vuoden 2018 loppuun mennessä eli seuraavan viiden vuoden aikana on aikaisin mahdollinen vapauttamisaika kaikkiaan 119:lla elinkautisella. Käytännössä se tarkoittaa, että lähimmän viiden vuoden aikana on aikaisin mahdollinen vapauttamisaika runsaalla 57 %:lla nyt vankilassa olevista elinkautisista.

Vankiloissa on nyt 19 alle 21-vuotiaana murhan tehnyttä. Heistä kuudella aikaisin mahdollinen aika on kulunut ja viidellä tuo aika täyttyy vuoden 2018 loppuun mennessä.

Aikaisimman mahdollisen ajan on ohittanut jo siis 46 elinkautista, ja heistä seitsemällä on vapauttamispäätös.

Taulukko 20 Tulevien vapautettavien vapauttamisvuodet aikaisimman mahdollisen ajankohdan mukaan

Aikaisin mahdollinen vapauttamisvuosi	Vapautettavien lukumäärä
2013 tai aiemmin	46 (joista seitsemällä on HO:n myönteinen päätös)
2014	17
2015	7
2016	18
2017	15
2018	16
Yhteensä	119
2019 tai sen jälkeen	89
Kaikki yhteensä	208

Elinkautisvankien vankilassaoloajan laskemista muutettiin joulukuussa 2010²⁵. Lain toinen momentti ”vapaudenmenetyksia luetaan vankilassaoloajaksi, vaikka samalla on suoritettu määräaikaista vankeusrangaistusta, sakon muuntorangaistusta tai arestirangaistusta” tarkoitti käytännössä sitä, että joidenkin elinkautisvankien aikaisin mahdollinen aika eli ns. alleviivattu aika aikaistui. Joidenkin elinkautisten kohdalla se tarkoitti lähes parin vuoden

²⁵ Rikoslaki 2c luku 10§ 10.12.2010/1099.

aikaistusta ja mahdollisuutta hakea aiempaa aikaisemmin vapautumista. Todellinen vankilassaoloaika ei tietenkään muutu, vaan sen ratkaisee vapauttamispäivään asti laskettu aika.

Lakimuutos koski noin 150 elinkautista, joista puolella alleviivattu aika muuttui aikaisemmaksi ja noin puolella aika pysyi samana. Vuoteen 2017 mennessä aikaisimman mahdollisen ajan saavuttavista elinkautisista 42:lla aika muuttui aikaisemmaksi ja 56:lla aika pysyi samana. Enimmillään alleviivattuaika muuttui runsaat kaksi vuotta aikaisemmaksi, mutta useammin alleviivattu aika muuttui vain muutamia kuukausia.

Rikoslain 2 c luvun 10 §:n mukaan ”elinkautiseen vankeuteen tuomittu voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kaksitoista vuotta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan, kun vankilassaoloaikaa on kertynyt kymmenen vuotta”.

Laissa pitkäaikaisvankien vapauttamisesta, sen 2 §:ssä todetaan vapauttamisasian voitavan laittaa vireille aikaisintaan kaksi vuotta ennen mahdollista vapauttamisajankohtaa. Hylkäävän päätöksen jälkeen asian voi laittaa uudelleen vireille vuoden kuluttua. Jos vanki itse peruu käsittelyvaiheessa olevan hakemuksen sen voi uusia määräajasta riippumatta.

Vuonna 2013 oli mahdollista tulla vapauttamisharkintaan yhteensä 39 sellaisen elinkautisen hakemukset, joilla aikaisin mahdollinen vapauttamisaika on ollut 2013 tai aikaisemmin. Niiden elinkautisten, joilla aikaisin mahdollinen vapauttamisaika on kahden seuraavan vuoden aikana eli 2014 tai 2015 hakemuksia voi kertyä vielä yhteensä 24, jotka eivät ole aiemmin saaneet vapauttamispäätöstä (taulukko 21).

6.1 Vapauttamisharkinnassa olevat hakemukset

Elinkautisvankeja oli tammikuun 1. päivänä 2014 yhteensä 208. Tällä hetkellä seitsemälle elinkautiselle on Helsingin hovioikeuden vapauttamispäätös.

Vangin hakiessa vapauttamista ja hakemuksen mentyä Helsingin hovioikeuteen sieltä pyydetään Rikosseuraamuslaitoksen lausunto asiasta. Lausunnon antamista varten Rikosseuraamuslaitos hankkii lausunnon Psykiatriselta vankisairaualalta vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen.²⁶

Vapauttamishakemuksia on Helsingin hovioikeudessa kaikkiaan 42 kappaletta. Kolmen vangin hakemukset niistä elinkautisista, joilla aikaisin mahdollinen vapauttamisaika oli vuoden 2013 loppuun mennessä joko odottavat pääkäsittelyä tai pääkäsittelyn jälkeistä päätöstä. Hovioikeus on siirtänyt lausunnon antamista varten Rikosseuraamuslaitokselle 22 hakemusta, joista 16 odottaa riskiarviolausuntoa.

Hylättyjä tai peruttuja hakemuksia on kaikkiaan kahdeksan ja uusintahakemukset eivät ole vielä vireillä. Lisäksi kuusi elinkautista ei ole laittanut yhtään hakemusta vireille.

Aikaisintaan vuonna 2014 vapautuvista kolme odottaa hovioikeuden pääkäsittelyä tai päätöstä. Kahdentoista hakemukset on siirretty Rikosseuraamuslaitokseen lausuntoa varten ja heistä kahdeksan odottaa riskiarviota. Kaksi ei ole vielä laittanut ensimmäistä hakemustaan vireille.

Aikaisintaan vuonna 2015 vapautuvista kaksi seitsemästä on laittanut hakemuksensa vireille ja odottavat riskiarvion pääsyä.

Lisäksi on yksi keskushallintoyksikölle osoitettu vankilan esitys vapauttamistoimenpiteiden käynnistämiseksi.

Aikaisimman mahdollisen ajan riskiarvion sisältäneitä hakemuksia on hylätty yhdeksän ja hakijat odottavat vuoden verran ja hakevat sitten uudelleen. Tällöin heille tehdään uusi riskiarviointi. Näistä kuudella on uusi hakemus vireillä.

²⁶ Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 23.9.2005 /781 ja lisätty kohta 17.6.2011/737 sen 1 § 2 "Lausuntoon on liitettävä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön arvio vapauttamisen edellytyksistä ja muu vankia koskeva selvitys. Elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen."

Kolme elinkautista on perunut hovioikeuden käsittelyvaiheeseen edenneen hakemuksensa. Näistä yksi on perunut hakemuksensa riskiarvioinnin jälkeen. Kaikkiaan peruuttaneita on 31.12.2013 mennessä ollut viisi.

Taulukko 21 Vapauttamishakemusten tilanne 31.12.2013

Vapauttaminen mahdollista vuonna	Vireilläolotilanne 31.12.2014		Ei vielä ollut vireillä kertaa-kaan	Hylätty tai perunut	Rikos-seuraamus-laitoksessa lausunto tekeillä tai odottaa riskiarviota	Helsingin HO:ssa päätöksentekovaiheessa
	Vapauttamispäätöksiä	Odottaa päätöstä				
2013 tai aikaisemmin	7	39	6	8	6 tekeillä 16 odottaa riskiarviota	4 odottaa päätöstä
2014	-	17	2	-	4 tekeillä 8 odottaa riskiarviota	2 odottaa päätöstä
2015	-	7	5	-	0 tekeillä 2 odottaa riskiarviota	-
Yhteensä	7	63	13	8	36	6
HO:ssa yhteensä						42

Vuonna 2013 tai aiemmin olisi voinut vapautua aikaisimman mahdollisen ajankohdan mukaan jo 46 vankia enemmän kuin on vapautettu. Pisimpään vankilassa oleva elinkautinen on aloittanut tuomionsa täytäntöönpanon 1995 ja hänen aikaisin mahdollinen vapautumisaikansa olisi ollut 2006. Viidellä muulla elinkautisella aikaisin mahdollinen vapauttamisaika olisi ollut ennen vuotta 2010. Vuonna 2013 aikaisin mahdollinen vapauttamisaika olisi ollut 20 vangilla ja heistä neljällä on jo vapauttamispäätös olemassa.

Sellaisia elinkautisia, jotka juuri nyt odottelevat ajan kulumista seuraavan hakemuksen vireille saamiseksi on kahdeksan. Kolme on itse peruuttanut hakemuksensa: kaksi ennen riskiarviointia ja yksi riskiarvioinnin jälkeen.

Elinkautisista, joiden aikaisin mahdollinen aika olisi ollut vuoteen 2013 mennessä, viisi ei ole vielä laittanut hakemustaan vireille.

Vankilassa tällä hetkellä olevista elinkautisvangeista on rikoksensa alle 21-vuotiaana tehnyt kaikkiaan 19 henkilöä. Heistä olisi voinut vapautua vuoden 2013 loppuun mennessä jo kuusi, mutta kenelläkään ei ole vielä vapauttamispäätöstä. Heistä yhtä lukuun ottamatta kaikilla on uusi hakemus vireillä. Vuonna 2014 aikaisin mahdollinen aika koittaa kahdelle muulle alle 21-vuotiaana murhan tehneelle.

6.2 Elinkautisvankien vaiheittainen vapauttaminen ja sijoittuminen avoimempiin olosuhteisiin

Vuoteen 2017 mennessä, eli kolmen seuraavan vuoden aikana olisi aikaisimman mahdollisen ajankohdan mukaan mahdollista vapauttaa 88 elinkautisvankia, joista seitsemälle on jo vapauttamispäivä vuosille 2014 tai 2015. Heistä on 49 avolaitoksissa ja 39 suljetuissa laitoksissa 31.12.2013 tilanteen mukaan.

Avolaitoksiin on lisäksi sijoitettuna 7 elinkautista, joiden aikaisin mahdollinen vapauttaminen on vuonna 2017, ja yhdellä avolaitoselinkautisella aikaisin mahdollinen vapauttamisaika on 2018.

Vapauttamispäätöksen jo saaneista seitsemästä neljä on saanut päätöksen valvotusta koevapaudesta ja aloittanut sen vaiheen. Kolmelle elinkautiselle valvottu koevapaus on valmisteilla. Yksi on rikkonut ehtoja.

Vankeuslain mukaan vankia ei tule sijoittaa suljetumpaan vankilaan tai osastoon kuin vankilan järjestys ja turvallisuus sekä vankilassa pitämisen varmuus edellyttävät. Vankeusprosessin henki on myös se, että vanki sijoitetaan aina avoimempiin olosuhteisiin sen mukaan kuin hänellä on siihen edellytykset. Toisaalta erityisesti elinkautisvangin hallittu vapauttaminen tarvitsee avolaitoksia, joissa voidaan vielä tukea yhteiskunnan pelisääntöihin sopeutumista.

Vankeuslain prosessin mukaisesti myös elinkautisvangin voidaan olettaa siirtyvän ennen vapautumistaan avoimempiin olosuhteisiin eli avolaitoksiin tai ainakin kaikkein suljetuim-

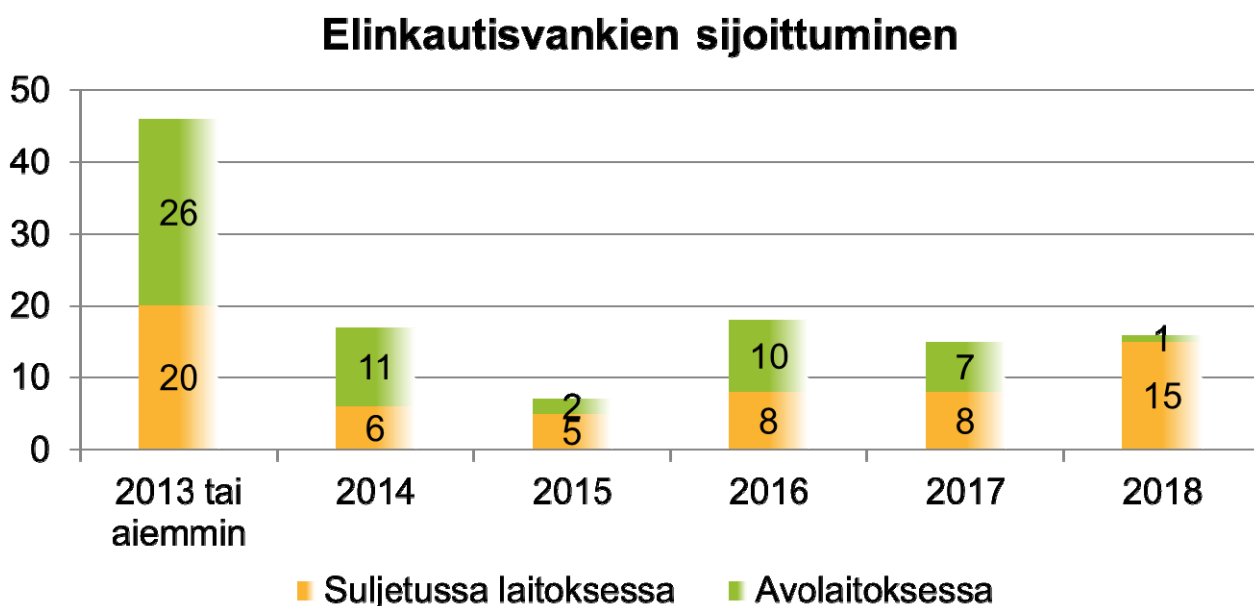
mista laitoksista päiväjärjestykseltään avoimempiin ja valvonnan tasoltaan vähemmän intensiivisiin suljettuihin laitoksiin. Tilanne näytti vuoden 2013 lopussa seuraavanlaiselta:

Taulukko 22 Elinkautisvankien sijoittuminen 1.1.2014

Aikaisin mahdollinen vapautumisvuosi	Suljetussa laitoksessa	Avolaitoksessa	Yhteensä
2013 tai aiemmin	20	26	46
2014	6	11	17
2015	5	2	7
2016	8	10	18
2017	8	7	15
2018	15	1	16
Yhteensä	62	57 eli 48 %	119
2019 tai myöhemmin	kaikki suljetuissa laitoksissa		89
Yhteensä		57 27 %	208

Kaikista elinkautisvangeista oli siis vuoden 2013 lopulla avolaitoksissa 27 %. Aikaisintaan vuoteen 2018 mennessä aikaisimman mahdollisen vapauttamisajan saavuttavista elinkautisvangeista oli puolestaan avolaitoksissa 48 %.

Kuvio 8 Elinkautisvankien sijoittuminen suljettuihin ja avolaitoksiin 1.1.2014

Vuoteen 2014 mennessä, eli vuosina 2012 tai aiemmin ja 2013 aikaisintaan vapautettavista elinkautisvangeista on avolaitoksissa 26 eli 57 %. Aikaisintaan vuonna 2016 vapautettavista on kymmenen eli 56 % mahdollisista kyseisenä vuonna vapautettavista avolaitoksissa. Aikaisintaan vuonna 2018 vapautettavista elinkautisista yhtä lukuun ottamatta kaikki ovat suljetuissa vankiloissa.

6.2.1 Turvallisuusluokitus ja tavoitteet sijoittelussa

Turvallisuusluokitusta Suomen vankiloille ei ole virallisesti tehty, vaan vankilat on jaettu avolaitoksiin ja suljettuihin laitoksiin. Vankeuslaki asettaa vankeuden täytäntöönpanon sisällölle turvallisuuden osalta seuraavan vaatimuksen (Vankeuslaki 1 luku 3 § 2) *Vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille.* Kohta velvoittaa huolehtimaan yhteiskunnan turvallisuudesta varmistamalla, että vanki ei poistu tai karkaa laitoksesta ja laitoksen ulkopuolelle annettavissa luvissa henkilökunta pyrkii varmistamaan, että vanki noudattaa yhteiskunnan pelisääntöjä. Vankiloiden sisällä turvataan henkilökunnan ja toisten vankien oleminen ilman pelkoa henkilökohtaisesta koskemattomuudesta.

Turvallisuuden ylläpitämiseen liittyviä riskejä pyritään hallitsemaan rakenteellisesti, toiminnallisesti, erilaisella valvontatekniikalla ja erityisesti valvontahenkilöstön sopivalla mitoituksella ammattitaidon lisäksi. Turvallisuusluokituksella tavoitellaan sitä, että kunkin luokan sisällä mainitut osatekijät ovat mitoitettu sijoitettujen vankien määrään ja arvioituihin riskeihin.

Suljettujen laitosten sisällä voi olla erilaisia osastoja sen mukaan, miten päiväjärjestyksessä määrätään mm. sellien aukioloajat. Sellin ovien ollessa avoinna vangeilla on mahdollisuus olla kanssakäymisessä toistensa kanssa.

Avolaitoksissa puolestaan vankien valvonta on välillisempää ja perustuu usein vangin ilmoittautumisvelvollisuuteen ja päivittäisiin toimintarutiineihin.

Vankiloiden luokittelutarve on ollut esillä erilaisissa työryhmissä jo 2000-luvun alusta. Osittaisia uudistuksia on tehty rakentamalla mm. kaksi varmuusosastoa. Viimeisimmän ehdo-

tuksen turvallisuusluokituksista teki Anna Arola-Järvi²⁷ 21.5.2012 ”Vankitilojen luokittelu valvonnan intensiivisyyden mukaan”. Sitä ennen asiaa on selvitetty ns. Hakosen työryhmä 2000-luvun alussa ja Samuli Laulumaa²⁸ vuonna 2011. Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2012 tulostavoitteena oli toteuttaa vankiloiden luokittelu valvonnan intensiivisyyden mukaan.

Päätöstä turvallisuusluokituksista ei ole tehty eikä luokittelua ole vielä hyväksytty.²⁹ Elinkautisvankien sijoittelua tarkastellaan ehdotetun turvaluokituksen mukaisesti. Arola-Järven tekemässä ehdotuksessa on selvitetty myös sen hetkisten elinkautisvankien sijoittumista.

6.2.2 Elinkautisvangit Arola-Järven³⁰ selvityksessä

”Laitoksissa tarkasteluhetkellä olleista elinkautisvangeista (n = 180) tällä rangaistuskaudella vankilassa olemisrikkettä oli kahdella kolmesta (58 %). Joka kolmannella elinkautisvangilla rikkeitä oli enemmän kuin yksi. Rikkeet näyttävät kertyvän elinkautisvangeille vankeuskausien alkupuolella. Sen sijaan aiemmilla kausilla näitä rikkeitä oli melko harvalla, vain seitsemällä prosentilla. Vankilasta poistumisrikkeet tällä tai aiemmalla kaudella olivat elinkautisvangeilla harvinaisia - vain neljällä prosentilla. Osa elinkautisvangeista on ensi kertaa vankilassa, jolloin heillä ei aiempien kausien rikkeitä voi ollakaan.

Koska elinkautisvangit ovat laitoksissa pitkään eikä heillä ole tiedossa olevaa vapautumisaikaa, rangaistuksen vaihetta tarkasteltiin siitä näkökulmasta, kauanko elinkautisvangit olivat jo olleet vankilassa. ”Alkuelinkautista” (vankilassa alle 1 780 päivää eli vajaa 5 vuotta) suoritti 55 henkilöä (31 %), ”keskielinkautista” (vankilassa 1 780 - 3 285 päivää eli noin viidestä vuodesta 9 vuoteen) 56 henkilöä ja ”loppuelinkautista” (vankilassa yli 3 285 päivää eli enemmän kuin 9 vuotta) 69 henkilöä. Kaiken kaikkiaan 31 % elinkautisvangeista oli tarkasteluhetkellä avolaitoksessa.

²⁷ Anna Arola - Järvi on toiminut mm. sijoittajayksikön johtajana sekä Turun vankilan johtajana

²⁸ Samuli Laulumaa on Hämeenlinnan vankilan johtaja

²⁹ Valvontatasoluokittelusta on tavallaan aiapäätös olemassa ja sitä viedään rinnan toimitilavision kanssa Rikosseuraamuslaitoksen johtoryhmän pöytäkirja 26.3.2014

³⁰ Anna Arola - Järvi: Vankitilojen luokittelu valvonnan intensiivisyyden mukaan 21.5.2012

Kaikki alkuelinkautista suorittavat henkilöt oli sijoitettu suljettuun laitokseen. Keskielin-kautista suorittavista avolaitoksessa oli joka viides ja loppuelinkautista suorittavista kaksi kolmesta.”

6.2.3 Ehdotetut turvatasoluokat³¹

Arola-Järven ehdotuksessa suljetut laitokset on jaettu kolmeen tasoon:

”**S3** = valvonnan intensiteetti korkea, vankitilat hyvin osastoitu, yhteydet vankilaan ja van-kilasta ulos valvottuja, riskeihin varautumisen ja ulkoisen kontrollin taso korkea. Mahdollinen varmuusosasto. Mahdollinen tutkintavankeus korkean riskin vangeille. Poistumislupa-kelpoista vankia ei tule sijoittaa S3-tasolle muutoin kuin erittäin perustellusta syystä.

S2 = tutkintavankeuden perustaso, edellyttää vankeusvangilta halua ja jossain määrin ky-kyä noudattaa sääntöjä sekä osallistua rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimin-taan. Poistumisluvat mahdollisia.

S1 = puolisoljettu, edellyttää vankeusvangilta halua ja kykyä tulla toimeen suurissa vanki-ryhmissä, noudattaa sääntöjä sekä osallistua rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan. Poistumisluvat ovat mahdollisia, siviilityö- ja ulkopuoliset opintoluvat mahdolli-sia.”

Arola-Järvi jakaa suljetut vankilat mainitulla tavalla kolmeen ryhmään. Hän on päätenyt ratkaisuun, jossa osa vankiloista sijoittuu hyvän osastoinnin ansiosta kahteen turvaluok-kaan. Toisaalta luokituksessa on löydettävissä myös puhtaasti yhteen tasoon kuuluvia vankiloita.

Tilastollisesti on mahdotonta katsoa elinkautisten sijoittumista siten, että samassa laitok-sessa olisi kahden turvataso mukaisia vankeja. Tämä haaste on ratkaistu kahteen ryh-mään kuuluvien kohdalla sijoittamalla vankilan vain yhteen ryhmään, sen mukaan kum-massa ryhmässä on enemmän vankipaikkoja. Näin sain seuraavat ryhmät:

S3 eli korkea intensiteetti: Turun, Riihimäen ja Mikkelin vankilat (3 vankilaa)

³¹ Anna Arola - Järvi: Vankitilojen luokittelu valvonnan intensiivisyyden mukaan 21.5.2012 s. 15-

Kuopion vankila siirtyi S2:een perusteluna vankipaikkojen painopiste S2:ssa

S2 eli perustaso: Jokelan, Kylmäkosken, Oulun, Sukevan, Vantaan, Vaasan ja Kuopion vankilat (7 vankilaa)

Helsingin, Hämeenlinnan ja Pyhäselän vankilat siirtyivät S1:een perusteluna vankipaikkojen painopiste S1:ssä

S1 eli puolisoljettu: Helsingin, Hämeenlinnan, Keravan, Köyliön, Pelson ja Pyhäselän vankilat (6 vankilaa)

Avolaitoksissa on seuraavat luokat:

”**A2** = vangit viettävät aikansa pääsääntöisesti laitosalueella ja/tai henkilökunnan ohjauksessa ja valvonnassa. Laitoksessa järjestetään työtä, opiskelua ja kuntoutusta. Laitokseen voidaan sijoittaa vankeja, joiden vapautumisajankohtaan on vielä pitkä aika tai joiden vapauttamisajankohta ei ole selvillä. Laitokseen voidaan sijoittaa vankeja, joiden aikaisin mahdollinen poistumislupa-aika ei vielä ole alkanut. Laitoksessa on mahdollisuus perhetaapamiseen. Vangin olinpaikka on pääsääntöisesti henkilökunnan tiedossa kaikkina vuorokauden aikoina ja laitoksessa on henkilökuntaa paikalla ympäri vuorokauden. Laitokseen voidaan sijoittaa vankeja, joilla on halua noudattaa sääntöjä, vaikka vangin kyvyistä ei voitaisikaan olla täysin varmoja (laitoksessa voidaan tarvittaessa järjestää erilaisia tukitoimia). Päihdekontrollin taso on korkea, mahdollisuus retkahduksen käsittelemiseen.

A1 = vangit osallistuvat toimintaan pääsääntöisesti laitoksen ulkopuolella (siviilityö, opintolupa, työmaa muualla tms.) ilman välitöntä valvontaa. Laitoksen päätehtävä voi olla myös koevapauksien valmistelu. Laitokseen sijoitetaan pääsääntöisesti vankeja, joiden vapauttamista valmistellaan. Jos avolaitos sijaitsee suljetun laitoksen välittömässä läheisyydessä, siellä ei ole välttämätöntä olla henkilökuntaa kaikkina vuorokauden aikoina. Sijoitus edellyttää vangilta halun lisäksi kykyä noudattaa sääntöjä.”

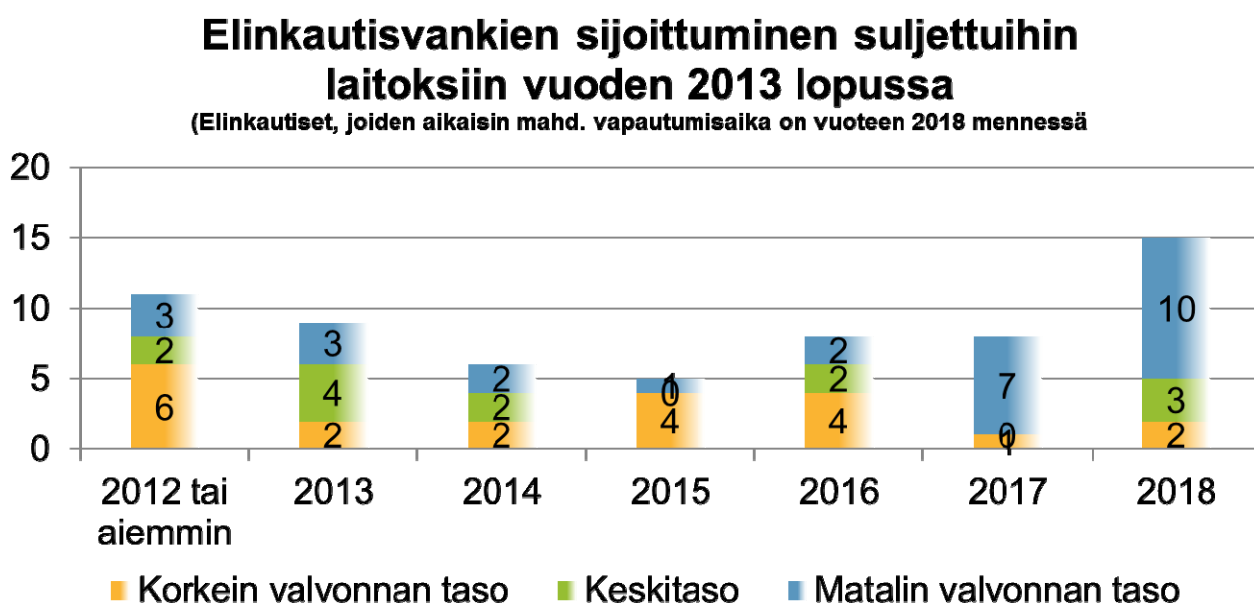
Selvityksessä ei ole tarkasteltu elinkautisvankeja avolaitostasojen mukaan.

Taulukko 23 Elinkautisvankien sijoittuminen suljettuihin laitoksiin vuoden 2013 lopussa (Arola-Järven ehdotuksen mukaiset turvatasot mukailtuna)

Aikaisin mahdollinen vapautumisaika	Korkein S3	Keskitaso S2	Matalin S1	Yhteensä
2013 tai aiemmin	8	6	6	20
2014	2	2	2	6
2015	4	-	1	5
2016	4	2	2	8
2017	1	-	7	8
2018	2	3	10	15
2019 - 2024	24	26	39	89
Yhteensä	45	39	67	151

Yllättävää on se, että aikaisimman mahdollisen vapauttamisaikojen umpeuduttua edelleen kahdeksan elinkautista on sijoitettuna korkeimman turvataso vankilaan. Syyt ovat varsin yksilöllisiä ja liittyvät ainakin osin laitosturvallisuuteen. Toisaalta vuonna 2017 vapauttamisharkintaan mahdollisesti tulevista elinkautisista seitsemän on jo matalan turvataso laitoksissa. Heidän sijoittelunsa avoimiin olosuhteisiin puoltaa rangaistusajan suunnitelman hyvä noudattaminen ja yksilölliset, ainutkertaiset syyt. Mitä etäämpänä vapauttamisharkinnan aika on, sitä luontevampaa on vangin sijoittuminen enimmäkseen korkeimpaan tai keskitason laitokseen.

Kuvio 9 Suljettujen vankiloiden valvonnan tasojen mukainen elinkautisvankien sijoittuminen 31.12.2013 (Arola-Järven ehdotuksen mukaiset turvatasot mukailtuna)

Aikaisimman mahdollisen vapauttamisajankohdan on vuoden 2013 loppuun mennessä ohittanut 46 elinkautista, joista avolaitoksiin on sijoitettu 26 elinkautista ja suljetuissa on 20. Heistä korkeimman turvallisuustason mukaisesti on sijoitettu kahdeksan, keskitason mukaisesti kuusi ja puoliavoimiin olosuhteisiin samoin kuusi. Koska Arola-Järven ehdotuksessa osa vankiloista sijoittuu kahteen tasoon osastoinnin ansiosta, tässä tilastossa ei näy mille osastolle elinkautinen on sijoitettu.

Vapauttamisharkinnan mahdollisuuksia läheneviä ja peräti ohittaneita elinkautisia on laitoksissa, joissa valvonnan taso on korkea.

Taulukko 24 Elinkautisvankien sijoittuminen suljettuihin ja avovankiloihin rangaistuksen alkamisajankohdan mukaan Arola -Järven jaottelua mukaillen

Elinkautisen alkamisvuosi	Korkein S3	Keskitaso S2	Matalin S1	Avolaitos	Yhteensä
1990 - 1999	2	2	2	2	8
2000 - 2004	11	6	6	33	56
2005 - 2009	12	10	31	22	75
2010 - 2013	20	21	28	0	69
Yhteensä	45	39	67	57	208

1990-luvulla elinkautistuomionsa suorittamisen aloittaneista kahdeksasta elinkautisvangista kuusi on edelleen suljetuissa vankiloissa ja kaksi avolaitoksissa. Keitä tai minkälaisia ihmisiä ovat esimerkiksi nuo kaksi korkeimman valvontatason vankiloissa olevaa elinkautisvankia, ja mikä on heidän mahdollinen riskinsä uusia vakavia rikoksia vapauduttuaan. Heillä on jokin erityinen turvallisuuteen³² liittyvä riski, koska heitä ei ole sijoitettu valvonnan tasoltaan kevyempään vankilaan. Yhtenä syynä voi olla pyrkimys rikollisen toiminnan jatkamiseen esim. järjestäytyneen rikollisuuden muodossa. Myös muita perusteluja sijoitukseen liittyy.

Toisaalta taulukosta näkee myös sen, että kaikki elinkautisvangit eivät aloita tuomionsa suorittamista korkean valvontatason laitoksissa eli vuosina 2000 - 2013 täytäntöönpanonsa aloittaneista elinkautisista 28 on sijoitettuna valvonnaltaan matalaan turvatasoon ja 21 keskitasoisiiin vankiloihin.

³² Vankeuslaki 6 luku 3 § sisältää turvallisuuteen liittyviä kriteereitä vangin sijoittelusta suljetuissa laitoksissa.

Elinkautisvanki voi olla laitostertaisuudeltaan ensikertainen tai hänellä voi olla takanaan monia vankeuskausia.

Taulukko 25 Elinkautisen vankeuden aloittaneiden vankilakertaisuudet

Kertalaisuus	1980 - 1999		2000 - 2009		2010 - 2013		Vankilassa 31.12.2013	
	LKM	%	LKM	%	LKM	%	LKM	%
1	45	50	83	59	36	52	114	55
2	12		12		11		26	
3	8		13		4		14	
4	4		6		5		12	
5 tai enemmän	20	22	26	19	13	19	42	20
Yhteensä	89		140		69		208	

Vuosina 1980 - 1999 puolet elinkautisvangeista oli ensikertaisia ja toisen puolen jakoivat useampikertaiset. Lukumääräisesti eniten moninkertaisista oli viides - tai useampikertaisia. Vuosituhannen jälkeen ensikertaisten osuus kasvoi 59 prosenttiin. Toiseksi isoin ryhmä on edelleen viisi- tai useampikertaiset. Vankiloissa nyt olevista elinkautisvangeista 55 % on ensikertaisia.

Elinkautisvankien keski-ikä oli 1990-luvulla 36,7 vuotta ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä 31,9 vuotta. Siirtymä on tapahtunut niin, että 20 - 29-vuotisten ryhmä on kasvanut eniten, samoin kasvua on ollut ryhmässä 40 - 49 vuotta, mutta vastaavasti yli 50-vuotiaiden osuus on laskenut.

6.3 Tulevien vapautettavien taustoista

Taulukossa 26 on lähimmän kahden vuoden, vuosina 2014 tai 2015 aikana aikaisintaan vapauttamisharkintaan tulevien tai harkinnassa jo olevien elinkautisten rikostaustaa ja nykyiseen elinkautiseen sisältyviä mahdollisia muita rikoksia. Vapauttamisharkintaan voivat tulla siis ne, joilla aikaisin mahdollinen vapauttamisaika on jo ollut, 46 elinkautista, joista seitsemällä on jo päätös vapautumisajasta sekä ne elinkautiset, joilla aikaisin mahdollinen aika on vuosina 2014 tai 2015.

Taulukko 26 Aikaisintaan 2014 – 2015 mahdollisesti vapautettavien rikostaustasta

RIKOSTAUSTA	Henkilöiden lukumäärä			
	Vapautettu 2000 - 2004	Vapautettu 2005 - 2009	Vapautettu 2010 - 2013	Vankilassa 31.12.2013
yksi murha, ei muuta	1	6	2	13
useampia murhia /murhan yrityksiä	1	4	3	15 21 %
tappoja/tapon yrityksiä	2	2	5	6
törkeä ryöstö/ryöstön yritys	5	7	3	8
törkeä pahoinpitely/ pahoinpitely	4	5	5	21 30 %
Tapauksia yhteensä	12	18	16	50
Eri henkilöitä	10	12	10	37
Vapautettu	13	26	17	
Aikaisin mahdollinen vapauttaminen 2014 - 2015 tällä hetkellä vankilassa olevilla				70

Useamman uhrin tilanteita näyttää nyt olevan enemmän kuin aiemmin, ryöstöjen suhteellinen osuus on pienempi. Pahoinpitelyjen suhteellinen osuus elinkautistuomioissa on vaihdellut siten, että 2000 - 2004 jaksolla niitä oli osapuilleen saman verran kuin nyt vankilassa olevien kanssa, 2005 - 2009 suhteellisesti vähemmän ja 2010 - 2013 jaksolla puolestaan suhteellisesti samalla tasolla kuin nyt vankilassa olevien ja lähivuosina vapauttamisharkintaan tulevien taso. Vapautuneista 56:stä elinkautisvangista 32 henkilöä eli 57 % oli syyllistynyt yhden murhan lisäksi joko useampaan murhaan, tappoihin tai niiden yrityksiin, ryöstöihin tai niiden yrityksiin tai eriasteisiin pahoinpitelyihin. Nyt vapauttamisen valmistelussa olevista tai kahden lähivuoden aikana tulevista 70 henkilöstä 37 eli 53 % oli syyllistynyt vastaaviin toisen henkeä tai terveyttä uhkaaviin rikoksiin.

Taulukko 27 Aikaisintaan 2014 - 2015 mahdollisesti vapautettavien useampikertaisten elinkautisvankien aiempaa rikostaustaa

Rikostausta	Henkilöiden lukumäärä			
	Vapautettu 2000 - 2004	Vapautettu 2005 - 2009	Vapautettu 2010 - 2013	Vankilassa 31.12.2013
aiempi murha		1		
tappo/taponyritys	1	0	2	8
törkeä ryöstö/ryöstön yritys	5	2	1	11
törkeä pahoinpitely/ pahoinpitely tai yritys	5	4	4	22
Nyt uusijoina	5	3	2	
Eri henkilöitä	7	6	5	25
Useampikertaisia	8	10	9	33
Vapautettuja yhteensä	13	26	17	
Aikaisin mahdollinen vapauttaminen 2014 - 2015				70

Nyt vapauttamisen valmistelussa olevista tai kahden lähivuoden aikana tulevista 70 henkilöstä 33 eli 47 % on useampikertaisia. Heistä 76 % oli syyllistynyt vastaaviin toisen henkeä tai terveyttä uhkaaviin rikoksiin.

7 Vaarallisuus vapautuessa

Vapautuneen elinkautisvangin syyllistyessä uuteen, vakavaan rikokseen tulee kysyneeksi, olisiko tämän voinut ennakoida ja estää. Esiin nostetaan silloin aina maininta vaarallisuusarviosta, jonka uskotaan tukevan päätöksentekoa ja lisäävän varmuutta oikean vapauttamispäätöksen tekemiseen. Vaarallisuusarvio on eri asia kuin mielentilatutkimus, joka on yleensä tutkintavangista tehtävä jälkikäteinen tutkimus siitä, oliko hän syyntakeinen tekonsa hetkellä. Rikoslaki ei ole edellyttänyt elinkautisvankien kohdalla vaarallisuusarvion tekemistä vapauttamisharkinnan yhteydessä ennen vuoden 2011 syyskuun alkua. Tuolloin lakiin pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä lisättiin maininta, että elinkautisvangeista tulee tehdä riskiarvio.³³

Pienelle ryhmälle toistuvasti henkeen ja terveyteen kohdistuneita rikoksia tehneistä eli ns. koko rangaistusta suorittaville (ennen käytettiin mainintaa pakkolaitosvanki) puolestaan edellytetään tehtävän vaarallisuusarvio ennen vapauttamista.

7.1 Vertailu kokoaikaa suorittaviin vankeihin

Rikoslaissa on mahdollisuus tuomita henkilö suorittamaan koko rangaistuksen, mikäli syyttäjä on vaatinut tuomitun vapauttamista vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan, jos rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:n 3 momentin mukaisen selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Oikeudenkäymiskaaren mainittu 3 momentti määrittelee, että ”vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta”.

Ennen kuin tehdään rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä tarkoitettu päätös koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa, syytetyn mielentila on määrättävä tutkittavaksi. Tuomioistuinten on samalla pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Rikoslain 2 c luvun 12 §:ssä tarkoitettua koko rangaistusajan vankilassa suorittamisen vapauttamiskäsittelyä varten on Helsingin hovioikeuden pyydettävä lausunto siitä, onko koko rangaistusaikaa suorittavaa enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

³³ ”Elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen” Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 1 § 2 17.6.737

Rikoslain 2 c luvun 11 § mukaan tuomioistuin voi rangaistukseen tuomitessaan syyttäjän vaatimuksesta päättää, että tuomittu vapautuu vankilasta vasta hänen suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan, jos hänet tuomitaan laissa mainituista rikoksista vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen (murhasta, taposta, surmasta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä raiskauksesta, törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, törkeästä ryöstöstä, törkeästä tuhotyöstä, joukkotuhonnasta, rikoksesta ihmisyyttä vastaan, törkeästä rikoksesta ihmisyyttä vastaan, sotarikoksesta, törkeästä sotarikoksesta, kidutuksesta, törkeästä ihmiskaupasta, panttivangin ottamisesta, törkeästä terveyden vaarantamisesta, ydinräjähderikoksesta, kaappauksesta, terroristisessa tarkoituksessa tehdystä rikoksesta taikka sellaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta sellaiseen rikokseen). Lisäksi edellytetään, että tekijä on aiemman 10 vuoden aikana syyllistynyt vastaavaan rikokseen tai jos uusi rikos on tehty kolmen vuoden sisällä siitä, kun tekijä on vapautunut suorittamasta koko rangaistusaikaa tai elinkautista vankeutta tai päästetty ehdonalaan vapauteen suoritettuaan viisi kuudesosaa rangaistuksestaan. Lisäksi edellytetään, että rikosentekijää on rikoksista ilmenevien seikkojen ja oikeudenkäymiskaaren mukaisen selvityksen perusteella pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Näitä kokoaikaa suorittavia eli entisiä ns. pakkolaitokseen eristettyjä ja heidän vaarallisuuttaan on tutkittu³⁴. Vuosien 1971 - 2000 pakkolaitokseen eristämisestä päätti Vankilaoikeus, ja päätös tehtiin kaikkiaan 164 henkilöstä. Heistä noin puolet eristettiin.

”Hallituksen esityksessä tehdyn selvityksen mukaan eristettyjen ja eristämättä jääneiden uusimisalttius oli vapautumisen jälkeen samaa luokkaa. Tämä tulos kertoi eräästä vaarallisuusarvion perusongelmasta. Kansainvälisten tutkimusten mukaan väkivaltariskejä voidaan arvioida suuntaa antavasti ryhmätasolla, mutta yksilötasolla ei ole luotettavia välineitä tulevan rikollisuuden ennustamiseen. Vaikka voidaan todeta, että tietyn ryhmän riski syyllistyä uuteen rikokseen taustamuuttujien, aikaisemman rikollisuuden ja muiden riskitekijöiden vuoksi on suuri, yksilötasolla näiden altistavien tekijöiden lisäksi mahdolliseen uuteen rikokseen vaikuttavat myös rikoshetken elämäntilanteeseen, rikostapahtumaan ja muihin olosuhteisiin liittyvät laukaisevat tekijät. Se, millä tavoin ne vastaisuudessa kullakin henkilöllä ilmenevät ja vaikuttavat, ei ole luotettavasti ennustettavissa.”

³⁴ Ulla Mohell, Jussi Pajujoja: Vankeuspaketti, vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä, 2006 s. 311

Tästä syystä rikoslaissa on vaarallisuusarvioita käytetty varsin suppeasti. Koko rangaistusta suorittavien kohdalla tehdään tuomitsemisvaiheessa sekä mielentilatutkimus että vaarallisuusarvio ja vapauttamisvaiheessa vaarallisuusarvio. Vaarallisuusarviota pidetään muuttuvana osiona ihmisessä ja ajan kuluminen ja kuntoutus voivat muuttaa arviota. Euroopan ihmisoikeussopimuksen hengen mukaista on, että muuttuva asia tulee tutkia aina välillä uudelleen. Helsingin hovioikeudella on siis käytössään koko rangaistusta suorittavien osalta tehtävä vaarallisuusarvio, jossa otetaan kantaa koko rangaistusta suorittavan vangin vaarallisuuteen toisen hengelle ja terveydelle.

7.2 Vaarallisuusarviot tai riski käyttäytyä väkivaltaisesti

Vaarallisuusarvioinnista ja sen luotettavuudesta nykykäsityksen mukaan olen saanut aineistoa psykiatrisen vankisairaalan vastaavalta ylilääkäriltä³⁵.

Vaarallisuuden arviointia on kokemukseräisesti ja aiheellisesti pidetty mahdollisena, joskin epäluotettavana selvittää yksilötasolla. Tästä syystä 1980-luvulla suositeltiin, lähinnä amerikkalaisten selvitysten pohjalta, olla arvioimatta yksilöiden vaarallisuutta, koska arvioinnit eivät perustu tieteellisiin ja todennettuihin seikkoihin. Kuitenkin 30 vuoden aikana tutkimus ja menetelmät ovat kehittyneet merkittävästi. Arvioijan kokemukseen perustuva arviointi on saanut rinnalleen menetelmiä, joita voidaan hyödyntää. Menetelmiä on useita, mutta pakolaitosvankien kohdalla käytetään yleensä kolmea. Ensinnäkin on mahdollista käyttää Psychopathy Checklist Revised eli PCL-R³⁶ -arviointiasteikkoa, jossa haetaan asosiaalisen persoonallisuushäiriön kärjistymää. Tämän menetelmän suppeampi muoto PCL-R-Sv on käyttökelpoinen myös. Näissä arvioinneissa tulee ilmi mm. aggressiivista pidäkkeettömyyttä ja kokonaisuuden on todettu ennustavan rikosten uusintaa ja väkivaltaa.

Toinen käytetty menetelmä, 20 Historical, Clinical and Risk Items eli HCR-20 -menetelmä, koostuu kymmenestä esitietoihin nojaavasta arviointikriteeristä, viidestä ajankohtaisesta kliinisestä kriteeristä ja viidestä arvioijan oletuksesta, jotka koskevat tutkittavan olosuhteita vapaudessa. Esitietoihin nojaava osuus ennustaa väkivaltaa parhaiten, tulevaisuuteen projisoiva osuus seuraavaksi parhaiten ja ajankohtainen, kliininen osuus heikoiten”. Lauerman näkemyksen mukaan HCR-20 menetelmä ennustaa tulevaa väkivaltaisuutta ja ottaa huo-

³⁵ tutkimusprofessori, THL Hannu Lauerma.

³⁶ kanadalainen psykologi Robert D. Hare kehitti 1970-luvulla ja PCL-R-Sv- eli Screening-version, pelkästään asiakirjojen perusteella tehtävä arvio

mioon olosuhteiden muuttumisen. Klassikkoasteikkoihin HCR-20 ja PCL-R liitetään nykyisin myös väkivallalta suojaavien tekijöiden systemaattinen analyysi, ja naisille myös heille räätälöity tarkentava osuus, koska naisten väkivaltaprofiili eroaa miesten vastaavasta. Arviointiasteikkojen soveltamisessa tulisi Lauerman mukaan arvioida lisäksi menetelmän soveltuvuus arvioitavalle, koska menetelmiin ei sisälly harvinaisia tekijöitä, jotka yksilöllisesti saattavat merkittävästi vaikuttaa vaarallisuuteen.

Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikössä ja Vantaan yksikössä tehdään koko aikaa suorittaville vaarallisuusarvioita. Näitä arvioita esitetään Helsingin hovioikeudelle vapauttamisharkinnan tueksi. Koska arviointimenetelmä ei suosi yksilöllistä arviointia, on Lauerman mukaan lausunnoissa esitelty myös asteikkojen merkitystä kuvaamalla tutkittavalle ominaisia vaaratilanteita, ja täten on voitu perustella yksilöllisemmin tilastollista arviota. Seksuaalirikoksista tuomituille on lisäksi oma arviointimenetelmänsä.

Vaarallisuusarvion käyttämisen eräänä ongelmana Lauerma pitää jyrkkää jakoa kahteen ryhmään pisteiden perusteella. Perustellumpaa hänen mielestään olisi esittää yksilön arvioinnin pohjalta saatavaa todennäköisyyttä uusia rikoksia. Lisäksi merkittävää on se, että laitososuhteissa ollaan rajoitetuissa tilanteissa ja vapaudessa elämä muotoutuu moninaisemmaksi. Vaaratilanteina, joihin laitososuhteista vapautunut rikollinen voi joutua, on mainittu mm. lääkityksen lopettaminen omin päin, päihteiden käyttö joko yhdessä lääkkeiden kanssa tai muuten, sekä väkivaltatilanteiden kiistäminen ja hakeutuminen vapauduttua samantapaisiin tilanteisiin, joissa edellinen rikos toteutui.

Syyskuuhun 2011 asti vaarallisuuden arviointia ei ole pidetty siten luotettavana, että sen käyttöaluetta voisi laventaa. Tästä syystä elinkautisvankeihin ei ole aiemmin kohdistettu vaarallisuusarvioita samoin kuin koko rangaistusta suorittaviin. Elinkautisvangin vapauttamisharkinnassa on lähdetty siitä, että laissa mainitut selvitykset antavat riittävän kuvan vapautettavan selviämisestä mahdollisimman rikoksettomasti vapauduttuaan. Siihenhän kuntouttavat toimenpiteet kohdentuvat.

Paineita lainsäädännön sellaiseen muutokseen, joka mahdollisti elinkautisvankeihin liittyvien riskien arvioinnin, oli olemassa, ja hallitukselle tehtiin esitys tämän tapaisen arvion

tekemisestä tukemaan vapauttamisharkintaa. Kansanedustaja Kimmo Sasi³⁷ teki heinäkuussa 2010 kirjallisen kysymyksen aiheesta eduskunnalle ministerin vastattavaksi.

7.3 Uusintarikollisuuden liittyvistä riskeistä

7.3.1 Riskiarvio väkivaltaisesta käyttäytymisestä

Elinkautisvangin vapauttamisen jälkeen tekemä uusi henkirikos on osaltaan johtanut siihen, että on koettu tarpeelliseksi pyrkiä selvittämään vaarallisuusarvion tekemisen mahdollisuutta. Vaarallisuusarvion teettämisen tulee perustua lakiin. Oikeusministeriö antoi joulukuun 2010 alussa lakiesityksen, jossa ehdotettiin riskiarvion tekemistä tukemaan vapauttamisharkintaa. Säännös sijoitettiin lakiin pitkäaikaisvankien vapauttamisesta. Muutoksen todettiin antavan mahdollisuuden tehdä elinkautisvangeille vapauttamisharkintaa varten arvio vangin riskistä käyttäytyä väkivaltaisesti, joka ei ole sama kuin vaarallisuusarvio³⁸:

”Samalla lain 1 §:n 2 momenttiin lisättäisiin maininta siitä, että elinkautisvangin vapauttamisesta Helsingin hovioikeudelle annettavaan Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön lausuntoon liitettäisiin arvio vangin riskistä käyttäytyä väkivaltaisesti. Laissa edellytetään elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamista harkittaessa kiinnitettävän huomiota moniin seikkoihin, muun muassa vankeusrangaistukseen johtaneen rikoksen laatuun sekä vaaraan uuteen vakavaan väkivaltarikokseen syylistymisestä. Riskin arvioinnin liittäminen hovioikeudelle annettavaan lausuntoon antaisi sille lisää tietoa vapauttamisharkinnan tueksi, mutta ei muuttaisi lakiin sisältyviä vapauttamisharkinnan perusteita.

Väkivaltarikoksen uusimisriskiin vaikuttavia tekijöitä koskeva arviointi olisi jatkossa osa normaalia vapauttamisasian valmistelua, vastaavasti kuin on vaarallisuuden liittyvä arviointi koko rangaistusta suorittavilla, ja se tehtäisiin kaikille elinkautisvangeille. Riskin arviointi olisi kuitenkin menettelyltään huomattavasti kevyempi³⁹ ja perusteiltaan toinen kuin koko rangaistusta suorittavien arviointi. Lakiin otettuna maininta riskin arvioimisesta yhte-

³⁷ Mihin toimenpiteisiin hallitus aikoo ryhtyä sen turvaamiseksi, että vapautettava elinkautisvanki vapautetaan vasta sen jälkeen, kun riittävästi on varmistuttu siitä, että hän ei syylisty uuteen henkirikokseen tai vakavaan terveyttä vahingoittavaan rikokseen? 15.7.2010 Kimmo Sasi

³⁸ HE 279/2010

³⁹ Lauerman mukaan elinkautisvangeille tutkimusjakso kestää useimmiten 10 vuorokautta ja se sisältää ns. osastotarkkailun. Lääkärin ja psykologin työpanosta on arviolta 2-5 työpäivää.

näistäisi vapauttamismenettelyä ja tehostaisi vapauteen valmistautumista sekä täydentäisi keskushallintoyksikön lausuntoa uudella asiantuntija-arviolla.

Pykälässä tarkoitettuna arvio tekisi Psykiatrisen vankisairaala. Näin voitaisiin huolehtia myös laadun varmistamisesta. Osaamista on myös valtion mielisairaaloissa eli Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan sairaaloissa. Riskinarvioinnin tekeminen testeineen kestäisi arviolta kahdesta viiteen työpäivää, jos tukena ja tietolähteenä on vangin jo hyvin tunteva henkilökunta.”

Hallituksen esityksessä todetaan, että nykyään ”on olemassa useita väkivaltaisen käyttäytymisen riskin arvioimiseen soveltuvia ja tieteellisesti päteväksi todennettuja arviointiaspekteja”. Riskiarviointia voidaan hyödyntää esityksen mukaan myös silloin, jos vanki ei vapaudu. Tällöin ”riskinarviointia voitaisiin hyödyntää suunniteltaessa hänelle vankilassa väkivallan vähentämiseen tähtäviä ja muita käyttäytymiseen vaikuttavia toimintoja ja toimintaohjelmia. Jos taas vanki päästetään ehdonalaan vapauteen, riskinarvioinnin tuloksia voitaisiin käyttää hyväksi valvonta-ajan toimenpiteiden suunnittelussa ja toteuttamisessa”. Riskiarvion tekeminen nykyisin, kehittynein menetelmin antaa enemmän vaihtoehtoja arvioida tulevia riskejä, joskaan se ei takaa rikoksettomuutta.

7.3.2 Arviointikeskuksen tekemä riski- ja tarvearvio ennen vangin sijoittamista

Elinkautisvangin saatua lainvoimaisen tuomion hänelle tehdään arviointikeskuksessa riski- ja tarvearvio ja sen pohjalta rangaistusajan suunnitelma. Samalla päätetään, mihin vankilaan vanki sijoitetaan suorittamaan tuomiotaan. Riski- ja tarvearvioon liittyy strukturoitu malli ja siinä pisteytetään kymmenen kohdan mukaisesti niitä seikkoja, joilla kansainvälisten tutkimusten mukaan tiedetään olevan merkitystä rikosten uusimiseen.

Keskeisiä tekijöitä uusimisen kannalta ovat ajatteluun ja käyttäytymiseen sekä asenteisiin liittyvät tekijät. Päihteiden käyttö on merkittävä, koska nimenomaan henkirikoksista osa tehdään päihteiden vaikutuksen alaisena. Koulutuksella ja työllistymisellä on mahdollista tukea vapautumisen jälkeistä rikoksetonta elämää. Toisaalta sosiaaliset sidokset eli lähinnä rikosmyönteiset ihmissuhteet puolestaan saattavat heikentää kykyä rikoksettomaan elämään.

Vankeuslain tultua voimaan riski- ja tarvearvioita on tehty osana rangaistusajan suunnitelmaa ja systemaattisemmin kuin aiemmin. ”Rangaistusajan suunnitelma tehtiin yhtä suurelle osalle, 76 (edellinen vuosi 75) %:lle vuoden aikana saapuneista vankeusvangeista, kuin edellisenä vuonna. Suunnitelmallista työtä tehdään erityisesti muiden vankeusvankien kuin sakkovankien kohdalla. Heistä rangaistusajan suunnitelma tehtiin 94 (92) %:lle. Syvälinen riski- ja tarvearviointi kohdistui lähinnä hyvin pitkäaikaisiin vankeihin, nuoriin ja seksuaalirikoksista tuomittuihin”⁴⁰

Selvityksessä oli tässä vaiheessa lokakuun 2006 lakimuutoksen jälkeen tehdyt tai ainakin päivitetty arviot niitä elinkautisista, jotka aloittivat elinkautisvankeutensa ennen lainmuutosta. Sen mukaisesti juuri ajattelu- ja käyttäytyminen sekä asenteet nousivat riskeinä useimmin esiin, samoin sosiaaliset sidokset sekä päihteistä alkoholi.

Elinkautisvankeuden alussa tehtävä riski- ja tarvekartoitus ei kerro vapautumisvaiheen riskeistä syyllistyä uusiin rikoksiin. Suuntaa antavana sen avulla voidaan harkita, miten vankilassaoloajan kuntoutuminen on vaikuttanut esim. asenteisiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen, mikäli riski- ja tarvearvio tai vastaava muu arvio tehdään uudelleen ennen vapauttamista. Riski- ja tarvearviota ei kuitenkaan ole tehty uudelleen ennen vapauttamista. Myös muita mahdollisia menetelmiä on selvittää vapautumisvaiheen tilannetta ja tehtyjen kuntouttavien toimien vaikuttavuutta.

7.4 ARAT⁴¹ -arviointimenetelmä (SIR - R1) -staattisten tekijöiden vaikutus uusimisriskiin⁴²

”Staattisten riskitekijöiden arviointimenetelmää SIR-R1 käytetään Kanadassa mm. ehdonalaismenettelyn työkaluna. Tulokset osoittivat, että SIR-R1 oli sisäisesti luotettava ja kykeni määrittämään tarkasti riskiryhmät Kanadassa vuosina 1995 - 1998 vapautuneiden kanadalais-syntyisten miespuolisten rikoksentekijöiden joukosta. Myöhemmissä tutkimuksissa testi on osoittautunut käyttökelpoiseksi myös ulkomaalaistaustaisten rikoksentekijöi-

⁴⁰ Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2014 Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013 sivu 23

⁴¹ Aktuaarinen riskien arviointityökalu

⁴² Alkuperäinen lähde: M. Nafekh I. Motiuk: The Statistical Information on Recidivism – Revised 1 (SIR-R1). Scale A Psychometric Examination. 2002. Kääntänyt ja mukauttanut Sami Peltovuoma 2008. Jatkokehittämisen on tehnyt Peltovuoman kanssa Sasu Tyni Rikosseuraamuslaitoksesta

den uusimriskin arvioinnissa⁴³.” Päätelmät ovat yhteneviä aikaisempien tutkimustulosten kanssa ja vahvistavat edelleen SIR-R1 arvion validiteettia.

”SIR-R1 -pisteytyksen käyttäminen vankien arviointiin vankilaan tulovaiheessa auttaa löytämään ne rikoksentekijät, joille saatavilla olevia kuntoutusmenetelmiä tulisi tarjota: tavoitteena on pienentää uusimriskiä erityisesti korkean riskin omaavien vankien kohdalla. Aiemmin Suomessa ei ole ollut käytössä vankien uusimriskin peruslähtötasoa kuvaavaa mittaria.”

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tutkija Sasu Tyni⁴⁴ viimeistelee väitöskirjansa vankien uusintarikollisuudesta. Hän on kehittänyt SIR-R1 -pisteytystä Suomen oloihin yhdessä arviointikeskuksen erikoissuunnittelija Sami Peltovuoman⁴⁵ kanssa.

SIR-R1 -pisteytys otettiin osaksi arviointityökalun kehittämistä vuonna 2008. Sen luotettavuutta Suomen oloihin tutkittiin vuodesta 2010 lähtien ja sen ennustetta pidettiin melko luotettavana. Kehitystyön tuloksena mittaria muutettiin Suomen oloihin paremmin sopivaksi ja sille annettiin nimi ARAT. Uusi nimi on perusteltu sen vuoksi, että se poikkeaa kuitenkin alkuperäisestä versiosta.

Tässä selvityksessä on käytetty versiota, joka on hyvin lähellä nykyistä ARAT-versiota ja pohjautuu kolmentoista kohdan muuttujiin, joita ovat:

- nykyinen päärikos, (ARAT nykyiset rikokset)
- ikä täytäntöönpanon alkaessa,
- aikaisemmat vankilakaudet,
- aikaisempien kausien eri luvanvaraisten päätösten peruuttamiset (esim. valvottu koevapaus),
- karkaamiset,
- ikä ensimmäiseen tuomioon johtaneen rikoksen tekohetkellä,
- aikaisemmat pahoinpitelytuomiot,
- edellisen vapautumisen ja nykyisen rikoksen välinen aika,

⁴³ Rugge: Risk Assessment of Male Aboriginal Offenders: A 2006 Perspective

⁴⁴ tutkija Sasu Tyni Rikosseuraamuslaitos, keskushallinto: muuttujat ja pisteytys on otettu hänen tulevan väitöskirjansa luonnoksesta

⁴⁵ erikoissuunnittelija Sami Peltovuoma Etelä-Suomen arviointikeskus

- rattijuopumukset,
- nykyisen tuomion pituus,
- aiemmat tuomiot seksuaalirikoksissa,
- aikaisemmat tuomiot törkeistä varkauksista sekä
- viimeisin laitos, josta vapautunut.

Osoita on kaikkiaan 13, ja kunkin osion pistemäärä voi olla positiivinen tai negatiivinen. Jos rikosta ei ole mainittu, osion pistemäärä on niiden osalta 0. Kaikki muita pistemääriä kuin "0" tuottavat rikokset on mainittu. Osion pistemääräksi tulee 0, jos positiiviset tai negatiiviset pisteytyskriteerit eivät täyty. Pisteytys on kumuloituva. Lopullinen pistemäärä arviota varten saadaan laskemalla kaikkien osioiden pisteet yhteen. Kokonaisriskin arviointiin on sovellettu Kanadan mallista poiketen jakoa neljään luokkaan:

KOKONAISPISTEMÄÄRÄN OLLESSA:

vähintään -7 tai alempi	korkea uusimisriski
-6 tai vähintään -1	melko korkea uusimisriski
0 tai vähintään +5	kohtalainen uusimisriski
+6 tai enemmän	matala uusimisriski

Mallia on testattu vuonna 2007 vapautuneilla vangeilla ja uusimista on etsitty kolmen seurantavuoden aikajaksolla eli kuinka moni uusi rikoksensa 2008 - 2010. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisessa vuosikirjassa 2010⁴⁶ on todettu, että "vapautumista seuranneiden kolmen vuoden aikana vangeista lähes puolet (yhteensä 49 prosenttia) oli syyllistynyt vähintään yhteen rikokseen, mistä seurasi joko uusi ehdoton vankeusrangaistus tai yhdyskuntapalvelu". Uusimisen kuvaamiseen liittyy haasteita ja niistä todetaan mainitussa vuosikirjassa mm.:

"Uusijoiden määrään vaikuttaa etenkin seuranta-ajan pituus. Esimerkiksi vuonna 2004 vapautuneista vankeusvangeista peräti 67 prosenttia syyllistyi uuteen rikokseen, josta seurasi ehdoton vankeus tai yhdyskuntapalvelu viiden seurantavuoden aikana⁴⁷. Kyse on mm. pitkistä oikeudenkäyntiprosesseista huolimatta siitä, että rikokset olisivatkin tehty pian vapautumisen jälkeen. Ilman lainvoimaa olevaa käräjäoikeuden ratkaisua ei ole laskettu uusi-

⁴⁶ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2010, teksti sivu 21 ja taulukko sivu 22

⁴⁷ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009 - Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat sivu 13 Rikosseuraamuslaitoksen monisteita -sarja 1/2011

miseksi, vaikka syytetty henkilö olisikin pidätetty ja hän olisi saapunut vankilaan tutkintavangiksi.”⁴⁸

ARAT-pisteet kuvaavat siis staattisia eli menneisyyteen liittyviä ja siksi muuttumattomia tekijöitä. Ne kuvaavat uusimisriskiä ryhmätasolla. Lisäksi pisteytyksen käyttötarkoitus on toiminnan intensiivisyyden määrittely tuomion alussa. Selvitys tarkastelee ARAT-pisteiden mukaisesti elinkautisvankien riskejä vankirakennekartoituksen ajalta eli 1.5.2011. Tarkoitus oli katsoa, miten pisteytys saattaisi ennakoita uusintarikollisuusriskejä.

ARAT-pisteytystä vasta testataan, muuttujia kehitetään ja arvioidaan tulkintaa kaikkien vankeusvankien osalta. Esittäessään ARAT- aineistoa eri tilaisuuksissa Tyni on todennut mittarin toimivan hyvin ryhmätasolla, mutta yksilötasolla tarvitaan myös muita mittareita, esim. tarpeita ja vahvuuksia selvittäviä seikkoja. Ensisijaisesti mittaria voidaan käyttää kuntoutusta suunnitellessa ja sitä kautta vankisijoittelussa.

Tynin tutkimus on kohdistunut jo vapautuneisiin vankeihin. Elinkautisvankeja vapautuu vuosittain niin vähän, että vastaavanlaisen selvityksen teko ei ole aineiston pienuuden takia tässä mahdollista. Tästä tietoisena tarkastellaan vapauttamisvaiheessa olevien pisteitä ja vankilassa olevien elinkautisten pisteitä pystymättä testaamaan jakaumaa todellisella aineistolla eli vapautuneiden uusimisella. Tarkastelussa käytetään samaa nelijaon luokitte-
lua kuin Tyni, eli se pistemäärä, joka Tynin selvityksessä kuvaa uusimisriskin tasoa kuvaisi myös vankiloissa olevien elinkautisten uusimisriskiä, ainakin vankilaan tullessa.

Tarkastelussa on aikaisintaan vuosina 2012 - 2013 mahdollisesti vapautettaviksi hakevien elinkautisvankien riskipisteitä ja erikseen aikaisintaan vuosina 2014, 2015 ja 2016 vapautuvia elinkautisvankeja.

⁴⁸ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2010 sivu 24

Taulukko 28 ARAT-pisteitä 1.5.2011 vankirakenteen mukaan

	Aikaisin mahdollinen vapautuminen oli 2011 mennessä		Aikaisin mahdollinen vapautuminen 2012 tai 2013		Aikaisin mahdollinen vapautuminen 2014, 2015 tai 2016		Kaikki elinkautiset, vankirakenne 1.5.2011	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
korkea uusimisriski	3	27,3	6	17,1	6	14,3	29	17,6
melko korkea uusimisriski	3	27,3	8	22,9	6	14,3	25	15,2
kohtalainen uusimisriski	1	9,1	3	8,6	9	21,4	29	17,6
matala uusimisriski	4	36,3	18	51,4	21	50,0	82	49,7
Yhteensä	11	100 %	35	100%	42	100 %	165	100 %

ARAT-pisteet kuvaavat siis staattisia eli menneisyyteen liittyviä ja siksi muuttumattomia tekijöitä. ARAT- pisteitä ei ole testattu vapautuneiden elinkautisten uusimisella ja eikä niitä voida pitää totuutena tulevien elinkautisten uusimisesta. Pisteet eivät ole myöskään välttämättä käyttökelpoisia vapauttamishetken riskien arvioimiseksi. Mikäli vanki on vankeus-aikana osallistunut kuntoutukseen, sen tulisi näkyä, mutta kuntoutukselle ei ole tässä mallissa mitään muuttujaa. Kuten Tyni on todennut, pisteitä ei tulisi käyttää yksittäistä vankia arvioitaessa. Tästä syystä vapauttamishetkellä tulee tarkastella riskitekijöitä uudelleen ja mallilla, joka sisältää vankila-aikaisen kuntoutumisen huomioivia seikkoja.

ARAT-pisteistä näkyy, että elinkautisvankeja kuuluu kaikkiin riskitasoihin rikosmenneisyytensä takia. Heidän määränsä korkean riskitason ryhmässä vaihtelee, lukuun ottamatta niitä, joiden aikaisin mahdollinen vapauttamisaika oli vuoden 2011 loppuun mennessä, osapuilleen välillä 14 - 18 % riippuen siitä, onko kyseessä kahden lähivuoden aikana vapauttamisharkintaan mahdollisesti tulevien elinkautisten ryhmä vai vuosina 2014 - 2016 vapauttamisharkintaan mahdollisesti tulevien ryhmä. Kun aikaisin mahdollinen aika oli jo ohi, niin ARAT-pisteitä oli eniten korkeimmassa ryhmässä eli runsas 27 %. Kaikkiaan 1.5.2011 vankilassa olleista 165 elinkautisesta korkeimpaan ryhmään sijoittuvia pisteitä sai vajaat 18 %. Aikaisimman mahdollisen ajankohdan mukaan eri vuosina on eroja. Siihen elinkautisten ryhmään, joiden aikaisin mahdollinen aika on jo ohitettu, kuuluu kolmannes

koko tästä ryhmästä. Tässä ryhmässä on myös suhteellisesti vähiten matalan riskitason elinkautisia.

Lähes puolet, 49,7 % nyt (pisteytysajon ajankohtana 1.5.2011) vankilassa olevista elinkautisvangeista kuuluu matalan uusimisriskin ryhmään. Aikaisintaan kolmen (2014, 2015 ja 2016) seuraavan vuoden aikana mahdollisesti vapautettavista elinkautisista (kaikkiaan mahdollisia on 88) 48,8 % kuuluu matalan riskin ryhmään. Lähivuosina vapauttamisharkintaan tulee korkeita ARAT-pisteitä saaneita elinkautisia 17 %.

7.5 Riski- ja tarvearvio

Selvityksessä tarkastellaan samojen elinkautisvankien riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispisteitä ja erikseen heidän ajattelu ja käyttäytyminen -osionsa sekä asenneosion antamia pisteitä. Lisäksi olen ottanut erääksi näkökulmaksi rikostilanteen elinkautiseen tuomioon johtaneessa rikoksessa. Korkein riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispiste (maksimi) oli 36. Vankilassa nyt olevilla elinkautisilla korkeimmat pisteet nousivat 26 pisteeseen. Jo vapautettujen elinkautisvankien korkein kokonaispiste oli samaa luokkaa.

Riski- ja tarvearviota ei ole myöskään tutkittu ja skaalattu. Tästä syystä ei ole mahdollista antaa määritteitä riskipisteiden todennetusta riskin merkittävydestä uusimisessa. Selvityksessä määritellään ja vertaillaan elinkautisten kolmen riskin yhteispisteitä ja osioiden pisteitä korkeisiin ja mataliin. Lisäksi tarkastellaan kolmen osion pisteitä suhteessa ARAT-pisteisiin.

Riski- ja tarvearvion kokonaispisteet jakaantuvat siis 10 osioon, jotka ovat:

* *nykyiset rikokset* (pisteitä saa, jos mielentilalausunto on tehty ja siinä on jotain erityistä uusintarikollisuuteen vaikuttavaa),

* *rikostilanne* (pisteitä vastuunotosta rikollisesta teosta, tietoisuudesta teon vaikutuksista uhrille ja yhteisölle, tietoisuudesta teon taustalla oleviin tekijöihin ja motiiveihin). Lisäksi tässä kohden pisteitä voi kertyä ja on kertynyt uhrin erityisen puolustuskyvyttömyyden takia ("kyllä" antaa 2 pistettä). Jos uhri on tuntematon, niin "kyllä" antaa lisäksi 2 pistettä.

* *asuminen ja arkiselviytyminen, tulot ja talous, koulutus ja työkyky*. Näitä kolmea kohtaa ei ole käsittelee erikseen.

* *asenteet* (rikosmyönteisyys, vihamielisyys, asenne henkilökuntaa ja auktoriteetteja kohtaan, asenne ehdonalaivalvontaa kohtaan sekä vielä motivaatiota muutoksen aikaansaamiseen ja rikollisesta käyttäytymisestä luopumiseen)

* *ajattelu ja käyttäytyminen* (sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen taso, itsehillinnän puute ja impulsiivinen väkivaltaisuus, tavoitehakuinen aggressiivinen käytös, ongelmallisten elämänalueiden tunnistaminen ja määrittelemine, ongelmanratkaisutaidot ja muiden näkökantojen ymmärtäminen),

* *huumausaineiden käyttö, alkoholin käyttö ja sosiaaliset sidokset*, joita en myöskään käsittele erikseen.

Uusimisen kannalta keskeisiä tekijöitä ovat ajattelun ja käyttäytymisen, asenteiden ja osittain rikostilanteen osiot.

Tämä aineisto kattaa kaikkiaan 208 elinkautisvankia vuoden 2013 loppuun mennessä. Pisteyttämättä oli syystä tai toisesta 12 elinkautista eli havaintoja oli kaikkiaan 196. Helsingin hovioikeuden vuoden 2013 loppuun mennessä vapauttamien elinkautisten pisteitä on saanut kaikkiaan 24 vankia. Kahdeksan vapautui ilman, että olisi tehty riski- ja tarvearvioita tai se oli tehty vain osittain. Vuoden 2014 alkuun mennessä Helsingin hovioikeus on vapauttanut 32 elinkautista. Täytäntöönpanon aikana on kuollut kaikkiaan 3 elinkautista.

7.5.1 Rikostilanne-osio

Riskipisteiden määrittelystä olevassa ohjeessa⁴⁹ todetaan, että pisteytyksen tulee perustua todennettuun seikkaan. Teksteissä on usein lainattu kohtia oikeudenkäyntiaineistosta.

Rikostilanteen arvioinnissa saa ”pisteitä vastuunotosta rikollisesta teosta, tietoisuudesta teon vaikutuksista uhrille ja yhteisölle, tietoisuudesta teon taustalla oleviin tekijöihin ja motiiveihin”. Lisäksi tässä kohden pisteitä voi kertyä ja on kertynyt uhrin erityisen puolustuskyvyttömyyden takia (”kyllä” antaa 2 pistettä). Jos uhri on tuntematon, niin ”kyllä” antaa lisäksi 2 pistettä.

⁴⁹ Riski- ja tarvearvion käsikirja, Rikosseuraamuslaitoksen ohje

Rikostilanteen alakohtien mukaan maksimipistemäärä on 14. Korkeimmillaan vankilassa 31.12.2013 olleiden rikostilannepistemäärä on 11 (heitä oli kolme henkilöä) ja hovioikeuden vapauttamien korkein pistemäärä kahdeksan ja heitä oli viisi.

Useilla eli 119 elinkautisella rikostilanneosion pistemäärä on enintään kuusi ja 77 elinkautisen rikostilanteen osio oli enemmän kuin kuusi. Seitsemän tai kahdeksan pistettä on kaikkiaan 52 elinkautisella ja 25 elinkautisella oli korkeimmat pisteet välillä 9 - 14. Vapautuneista elinkautisista 19 henkilöä sai enintään kuusi pistettä. Korkeimmat pisteet eli kahdeksan oli viidellä.

Pisteistä kolme käsittelee vastuunottoa elinkautiseen johtaneesta rikoksesta ja neljä suhdetta uhriin. Uhrin määrittely puolustuskyvyttömäksi kattaa useammanlaisia tilanteita: uhri on ollut nukkumassa, uhri on ollut päihtymystilan vuoksi sammunut, uhri on houkuteltu paikalle ja tekijä varustautunut aseella, tekijöitä on ollut useita ja uhri yksin, ja vaikkapa uhrin ja tekijän fyysisten voimien ilmiselvä ero: esim. pienikokoisuus, vammaisuus tai ikä.

"Lähisuhde" sisältää nykyiset tai entiset parisuhteet, vanhemmat ja lapset.

Taulukko 29 Uhrin suhde tekijään; rikostilanne-osio

Uhri	Tekijä vankilassa 1.1.2014		Helsingin HO:n vapauttamat	
	208 henkilöä		24 henkilöä	
	lkm	%	lkm	%
uhri tuntematon	39	20	4	17
puolustuskyvytön	112	56	15	63
lähisuhde	44	22	9	37

Uhri on yleensä tekijälleen tuttu. Aivan tuntemattomia murhataan harvoin. Tuttavuus voi olla toki kovin lyhytaikainen, kuten ryppyporukoissa yleensä toteutuu. Näistäkin osa on kirjattu kaikesta huolimatta tuntemattomiksi, jos selvästi on käynyt ilmi, että tuttavuus on syntynyt samana tai edellisenä päivänä.

Puolustuskyvyttömiä uhreja on ollut eniten ryppyporukoissa tehdyissä teoissa. Toinen selkeä puolustuskyvyttömyydeksi määritelty tilanne on, kun uhrina on ollut nukkumassa

olevat lapset tai puoliso. Puolustuskyvyttömiä on ollut noin puolet uhreista, vapautuneissa suhteellisesti hieman enemmän.

Lisensiaatintutkimuksessani tarkastelin vuosina 1980 - 1999 armahdettuja elinkautisvankeja. Aineisto kattoi 31 vapautteen armahdettua. Näistä viisi tapausta liittyi parisuhteeseen (neljä tapausta) ja sukulaisuussuhteeseen (yksi tapaus). Lähisuhteiden suhteellinen osuus oli tuona 20 vuoden jaksona 16 %.

Mikäli haluttaisiin tarkastella erikseen parisuhteeseen liittyvät murhat ja otettaisiin mukaan myös tekijän entiseen puolisoonsa tai tämän uuteen ystävään kohdistuneet murhat, niin aiemman aineiston tekijöiden määrä olisi kahdeksan ja 2000-luvulla vapautettujen määrä viisi eli yksi tapaus enemmän kuin lähisuhteella määritellen. Näin ”lähisuhdemurhien” suhteellinen osuus näyttäisi suuremmalta. Vankilassa olevilla osuus on 22 % ja vapautetuilla 37 %

Taulukko 30 Elinkautisvankien pistemäärät rikostilanne-osiosta

(maksimi 14 pistettä)

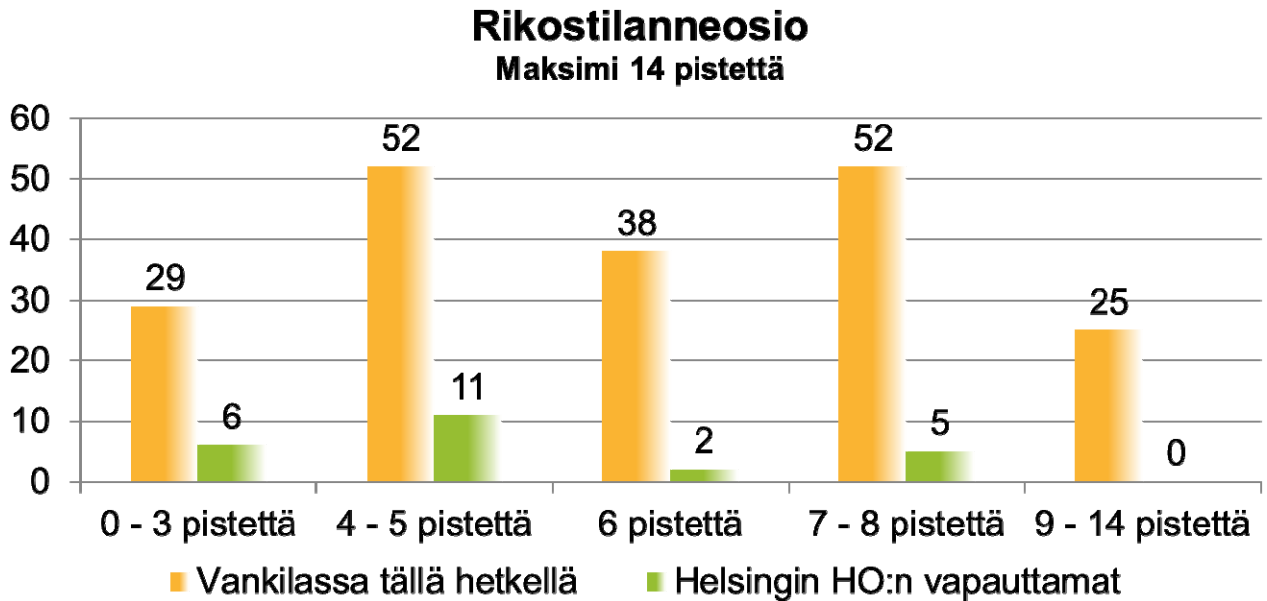
Pisteet	Vankilassa tällä hetkellä olevat	Helsingin HO:n vapauttamat
9 - 14	25	0
7 - 8	52	5
6	38	2
4 - 5	52	11
0 - 3	29	6
Yhteensä	*196	**24

* tämä osio puuttui 12 elinkautiselta

** puuttuu 8 elinkautisen tiedot

Maksimipisteitä eli 14:ää rikostilanne-osiosta ei ollut kenelläkään. Sen sijaan 12 pistettä löytyi kahdelta nyt vankilassa olevalta. Vapautettujen korkein pistemäärä oli 8 ja se oli viidellä. Eniten vapautettujen ryhmässä oli neljän ja viiden pisteen henkilöitä, kaikkiaan 11 kappaletta.

Kuvio 10 Vankilassa olevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien rikostilanne

Korkeimpaan ryhmään eli pisteisiin 9 - 14 ei sijoittunut ketään jo vapautettua elinkautista. Vapautettujen painopiste oli 4 tai 5. Vankilassa vapauttamistaan odottavien joukossa on monia, joiden pisteet ovat yli seitsemän. Vankilassa nyt olevilla elinkautisilla näyttää olevan korkeita rikostilanneosio pisteitä enemmän kuin jo vapautetuilla.

On vaikea tietää, ennakoiko nykyisen murhan rikostilanne tulevaa riskiä. Voidaan pohtia tilanteen ainutlaatuisuutta ja arvailla, toistuuko sama ärsyke uudelleen ja onko silloin toimintatapa sama. Monissa asioissa asiat eivät toistu samanlaisina.

7.5.2 Ajattelu- ja käyttäytymisosisio

Ajattelu ja käyttäytyminen -osiossa arvioidaan sosiaalisten taitojen ja vuorovaikutustaitojen taso, itsehillinnän puute ja impulsiivinen väkivaltaisuus, tavoitehakuinen aggressiivinen käytös, ongelmallisten elämänalueiden tunnistaminen ja määrittäminen, ongelmanratkaisutaidot ja muiden näkökantojen ymmärtäminen.

Ajattelu- ja käyttäytymisosision maksimipistemäärä on 12. Uusintarikollisuuden kannalta varmasti oleellista on impulsiivinen käytös, tarkoitushakuinen aggressiivisuus sekä huonot ongelmanratkaisutaidot, jotka löytyvät tämän osion alakohdista.

Nyt vankilassa olevista elinkautisista 19 ylsi pistemäärään 9 - 12. Heistä yksi sai täydet 12 pistettä ja viisi sai 11 pistettä.

Taulukko 31 Elinkautisvankien pistemäärät ajattelu- ja käyttäytymisosiosta
(maksimi 12 pistettä)

Pisteet	Vankilassa tällä hetkellä olevat	Helsingin HO:n vapauttamat
9 –12	19	1
7 - 8	41	4
6	39	3
4 - 5	60	6
0 - 3	37	10
Yhteensä	*196	**24

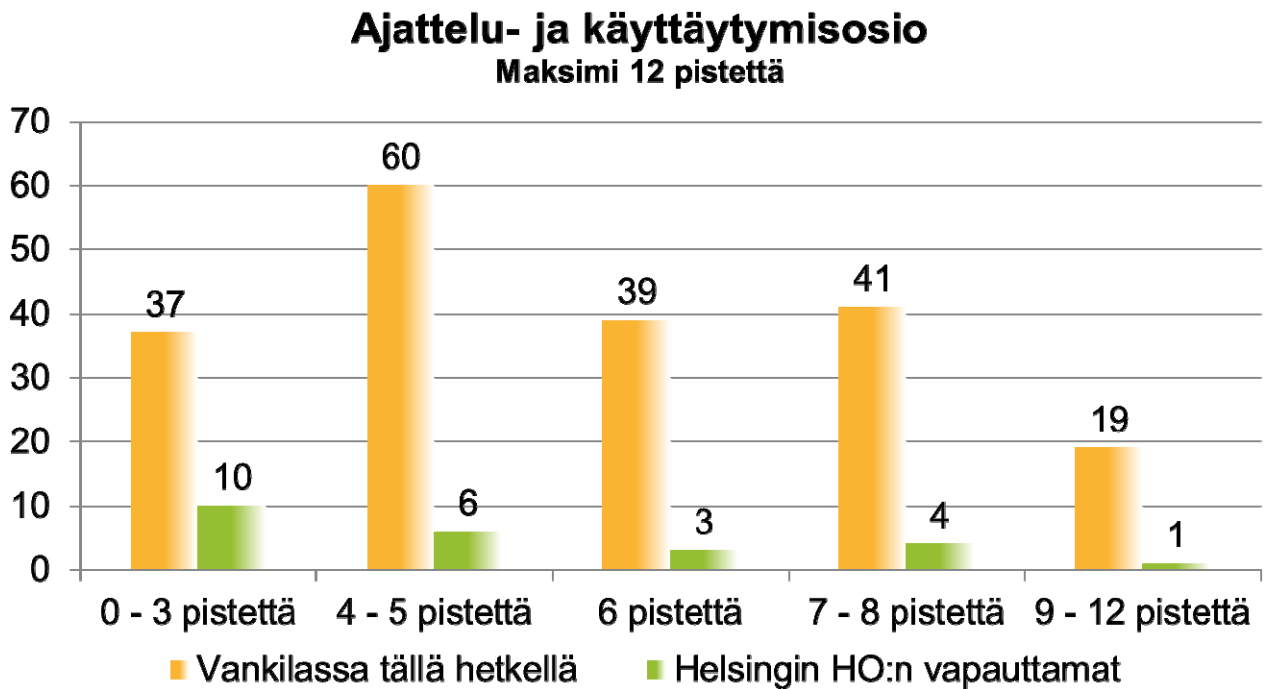
*puuttuu 12 elinkautisen tiedot

** puuttuu 8 elinkautisen tiedot

Vapautettujen ryhmän yksi elinkautisvanki ylsi korkeimpiin pisteisiin eli välille 9 - 12. Isoin osa eli 10 henkilöä 24:stä elinkautisen ryhmästä oli kuitenkin kohdassa 0 - 3 pistettä eli asteikon alarajalla. Eniten kasaamaa nyt vankilassa olevilla oli neljän ja viiden pisteen kohdalla. ”Ei yhtään pistettä” sai kaksi vankilassa olevaa elinkautisvankia.

Vapautettujen korkein pistemäärä oli 9. Enin osa vapautetuista sai alhaisia pisteitä, useimmat pisteet ylsivät enintään viiteen pisteeseen.

Kuvio 11 Vankilassa olevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien ajattelu- ja käyttäytymisosion pisteet

Tulevat vapautettavat elinkautisvangit ovat saaneet korkeampia pisteitä kuin jo vapautetut elinkautisvangit.

7.5.3 Asenneosio

Tässä osiossa arvioidaan elinkautisen rikosmyönteisyyttä, vihamielisyyttä, asennetta henkilökuntaa ja auktoriteettejä kohtaan, asennetta ehdonalaisvalvontaa kohtaan sekä vielä motivaatiota muutoksen aikaansaamiseen ja rikollisesta käyttäytymisestä luopumiseen. Asenneosion maksimipistemäärä on 10 pistettä. Kuntoutusmyönteisyyttä ilmeni lähes kaikilla elinkautisvangeilla.

Taulukko 32 Elinkautisvankien pistemäärät asenneosiosta

(maksimi 10 pistettä)

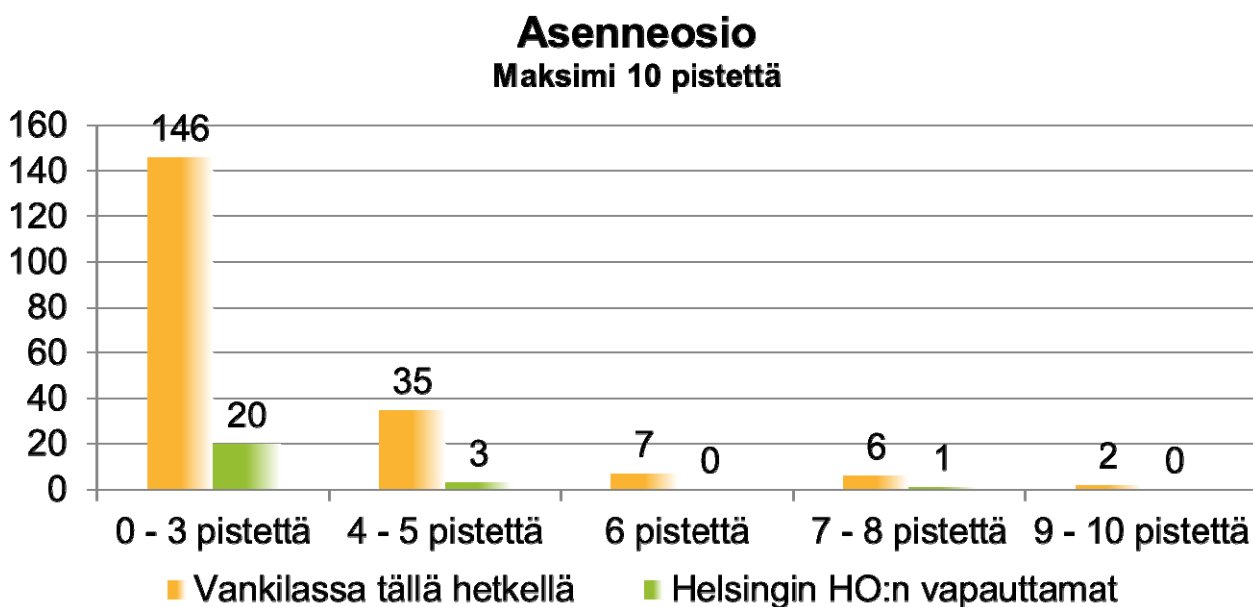
Pisteet	Vankilassa tällä hetkellä olevat	Helsingin HO:n vapauttamat
9 - 10	2	0
7 - 8	6	1
6	7	0
4 - 5	35	3
0 - 3	146	20
Yhteensä	*196	**24

* puuttuu 12 elinkautisen tiedot; ** puuttuu 8 elinkautisen tiedot

Vihamielisyyttä tai haluttomuutta muutokseen esiintyy yllättävän vähän. Esimerkiksi 0 pistettä kertyi koko aineistosta 60 elinkautiselle eli noin kolmasosalle. Vapautuneilla oli asenneosio 0 kaikkiaan kymmenellä, eli suhteellinen osuus oli hieman suurempi, 42 %.

Vapautettujen ja vankilassa 1.1.2014 olleiden elinkautisten asennepisteet ryhmittyvät hyvin samaan tapaan. Vahvoja kielteisiä asenteita kuntoutukseen eli mahdollisimman rikoksetomaan elämään jatkossa näyttäisi olevan hyvin vähän.

Kuvio 12 Vankilassa olevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien asenneosion pisteitä

7.5.4 Riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispisteitä

Riski- ja tarvearvion kymmenen osion pisteet eivät ole laskettavissa yhteen, sillä osa pisteistä kuvaa rikoksettomuutta tukevia asioita ja osa kuvaa riskejä uusia rikoksia. On kuitenkin mahdollista laskea kolme keskeistä riskitekijää yhteen ja tarkastella sen kautta eräänlaista kokonaisriskiä. Siitä puuttuu vielä keskeisenä huume- ja päihderiippuvuutta kuvaavat pisteet. Kolmen riskin kokonaispisteitä on verrattu ARAT-pisteisiin tietoisena siitä, että ARAT mittaa vain staattisia tekijöitä ja riski- ja tarvearvion pisteissä on mukana osioita, joilla on merkitystä kuntoutuksessa ja vaikuttavuudessa uusintarikollisuuteen.

Kokonaismaksimipisteet näille kolmelle riskitekijälle on yhteensä 36. Nyt vankilassa olevien korkein pistemäärä on 26, johon ylsi kaksi elinkautista ja seuraavaksi korkeimmat pisteet 25 sai neljä henkilöä. Helsingin hovioikeuden vuoden 2013 loppuun mennessä vapauttamien elinkautisten maksimipistemäärä oli 25, joka oli yhdellä henkilöllä.

Vankilassa tällä hetkellä olevien elinkautisten kolmen riskin yhteiset pistemäärät jakautuivat niin, että alin on kolme pistettä ja ylin 26. Kolmessa kohtaa asteikolla on kasaamaa. Kahdeksan pisteen kohdalla on kaikkiaan 17 elinkautista. Samoin 17 elinkautista on pisteissä 15 ja 16. Kaikista pisteytetyistä, joita oli kaikkiaan 196, oli 51 %:ia enintään kolmesatoista pisteessä tai sen alle.

Kaikkiaan 165 elinkautista jäi alle 18 pisteen.

Taulukko 33 Elinkautisvankien riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispistemäärät

	Pisteet	Vankilassa tällä hetkellä olevat		Helsingin HO:n vapauttamat	
korkeimmat	21-26	22	11 %	1	4 %
melko korkeat	15 - 20	75	38 %	4	17 %
kohtalaiset	9 - 14	62	32 %	11	46 %
matalat	3 - 8	37	19 %	8	33 %
Yhteensä		*196		**24	

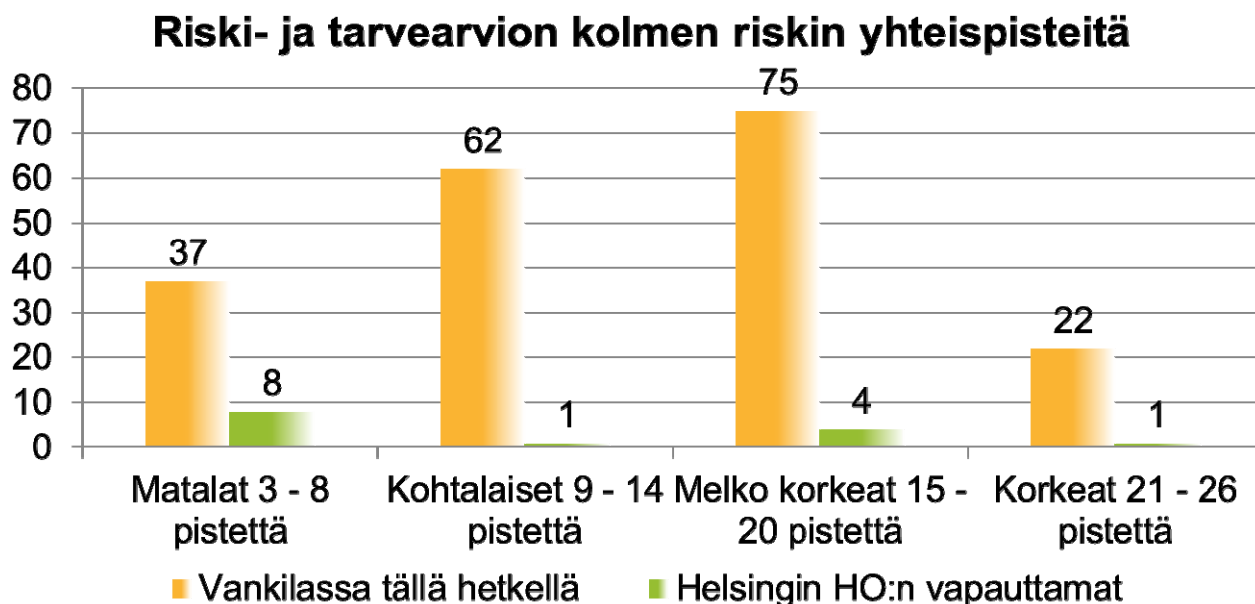
* puuttuu 12 elinkautisen tiedot

** puuttuu 8 elinkautisen tiedot

Alle 14 pisteen jäi vapautuneista elinkautista 79 % eli 19 vankia 24:stä. Vankilassa nyt olevilla vastaava luku oli 51 %, joka on selvästi alhaisempi osuus.

Vapautetuista seitsemällä oli kuusi pistettä ja kahdellatoista elinkautisella pistehajonta oli välillä 11 - 15.

Kuvio 13 Riski- ja tarvearvion mukaisia kolmen riskin yhteispisteitä

Vankilassa olevilla elinkautisilla on enemmän korkeita pisteitä kuin hovioikeuden jo vapauttamilla elinkautisilla.

7.5.5 Riskipisteiden peilausta tuleviin vapautettaviin

Vapauttamatta olevia elinkautisia, joilla aikaisin mahdollinen vapauttamisaika olisi vuoden 2015 loppuun mennessä, on kaikkiaan 70. Heistä seitsemän on saanut vapauttamispäätöksen, joten uusia harkittavia on 63. Jo vapauttamispäätöksen saaneiden elinkautisten pisteet sisältyvät lukuihin. Heistä neljälle ei ole tehty riski- ja tarvearviota.

Taulukko 34 Riski- ja tarvearvion antamia kolmen riskin yhteispisteitä aikaisintaan 2014 ja 2015 vapautettaville

Taso	Riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispisteet		Helsingin HO:n vapauttamat	
korkeimmat 21 - 26	6	9 %	1	4 %
melko korkeat 15 - 20	26	40 %	4	17 %
kohtalaiset 9 - 14	20	30 %	11	46 %
matalat 3 - 8	14	21 %	8	33 %
Yhteensä	*66		**24	

* neljän tiedot puuttuvat

** kahdeksan tiedot puuttuvat

Kahden lähivuoden aikana vapauttamisharkintaan mahdollisesti tulevien elinkautisvankien riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispisteistä noin puolet on kahdessa ylemmässä pisteryhmässä. Vapautettujen kahdessa ylemmässä ryhmässä on viidennes kaikista vapautettujen ryhmästä.

Toimintatapaan ja pidäkkeisiin liittyviä asioita kuvaavan ajattelu- ja käyttäytymisosiota muodostaa nähdäkseni kuntoutuksen ydinalueen.

Taulukko 35 Vapauttamisharkintaan tulevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien ajattelu- ja käyttäytymisosiota pisteitä

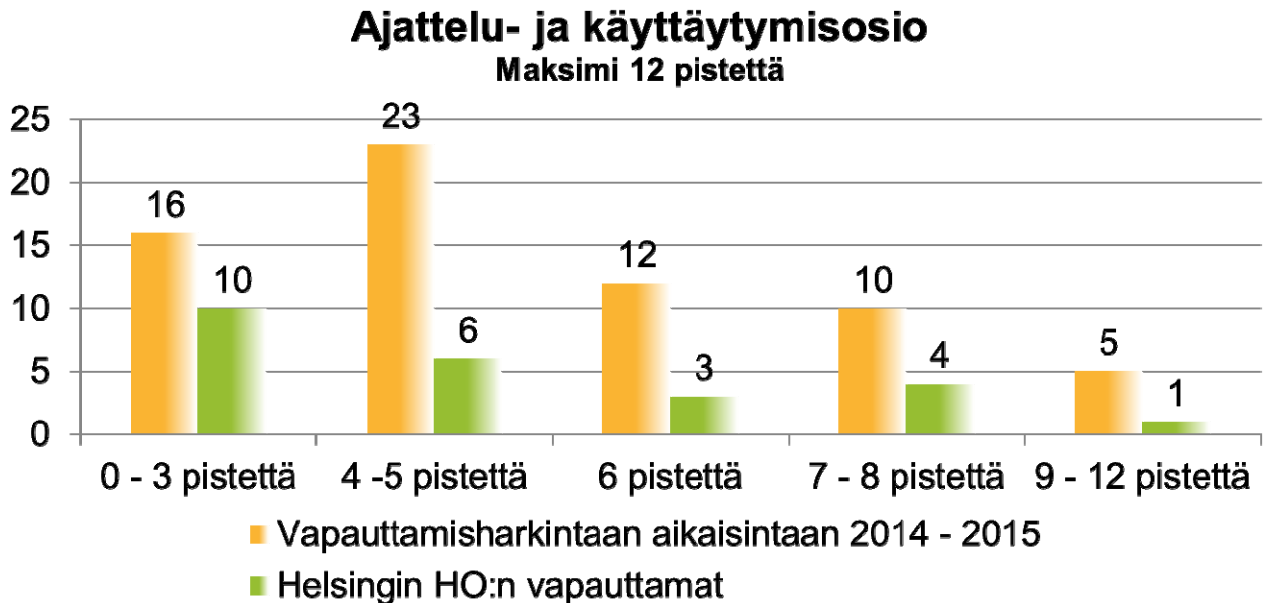
Pisteet	Vapauttamisharkinta aikaisintaan 2014 - 2015	Helsingin HO:n vapauttamat
9 - 12	5	1
7 - 8	10	4
6	12	3
4 - 5	23	6
0 - 3	16	10
Yhteensä	*66	**24

*neljän tiedot puuttuvat

** kahdeksan tiedot puuttuvat

Vapautetuista kahdella kolmasosalla oli tässä osiossa pisteitä alle kuusi. Tänä ja ensi vuonna mahdollisesti vapautettavien ryhmässä alle kuuden pisteen jäi vajaat 60 %.

Kuvio 14 Vapauttamisharkintaan lähivuosina tulevien elinkautisvankien ajattelu- ja käyttäytymisosion pisteitä

Ajatteluun liittyvien vaikuttavuusohjelmien tai yksilötyön lisäämiseen on tarvetta. Seuraavien mahdollisesti vuosina 2014 - 2015 vapautettavien elinkautisvankien vapauteen valmennus saattaa olla intensiivisempää ja laaja-alaisempaa kuin jo vapautettujen on ollut.

Taulukko 36 Vapauttamisharkintaan tulevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien asenneosion pisteitä

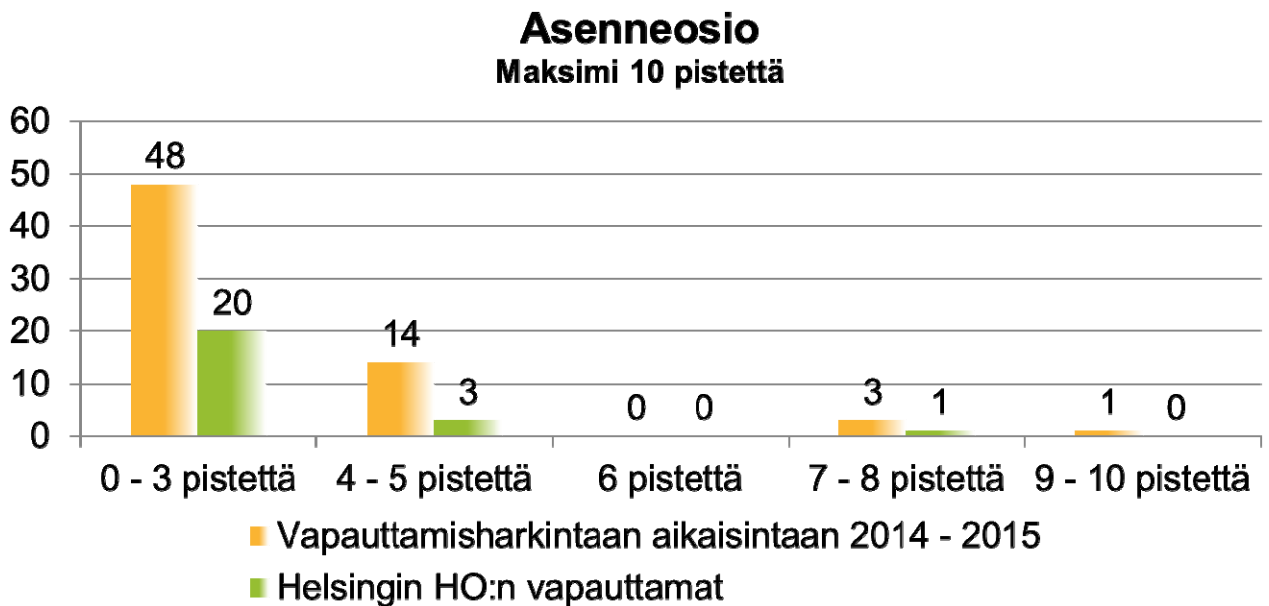
(Maksimi 10 pistettä)

Pisteet	Vapauttamisharkinta aikaisintaan 2014 - 2015	Helsingin HO:n vapauttamat
9 - 10	1	0
7 - 8	3	1
6	0	0
4 - 5	14	3
0 - 3	48 (73 %)	20 (83 %)
Yhteensä	*66	**24

* neljän tiedot puuttuvat

** kahdeksan tiedot puuttuvat

Kuvio 15 Vapauttamisharkintaan lähivuosina tulevien elinkautisvankien asenneosion pisteitä

Vapauttamisharkintaan tulevien asenneosion pisteet ovat korkeammat kuin jo vapautettujen. Ryhmään sisältyy siis enemmän niitä, joiden asenne vaikkapa kuntoutukseen on kielteisempi kuin jo vapautettujen. Tämä lisää paineita myös vapauttamisen valmistelulle, ja kuten edellisestä kuvasta ilmeni, ajatteluun ja käyttäytymiseen vaikuttamisen tarvetta on.

Vapautuneiden ryhmässä on enemmän pienillä (enintään 3 pistettä) asenneosiopisteillä (noin 83 %) olevia elinkautisvankeja kuin lähivuosina mahdollisesti vapautettavien ryhmässä (noin 73 %).

Sekä vapautuneiden ryhmässä että vielä vankilassa olevien elinkautisten ryhmässä lähes kaikki ovat saaneet alle kuusi pistettä. Toiveikas näkemys voisi olla, että halu muuttaa elämänsä suuntaa on voimakas. Osio perustuu ammatti-ihmisten havaintoihin ja moniammatillisesti käytyihin keskusteluihin.

7.6 Ei vaarattomia

Rikosseuraamuslaitoksen vapauttamisharkintaan liittyvissä lausunnoissa on todettu kaikkiaan kymmenelle elinkautisvangille, ettei heitä voida pitää vaarattomana. Heistä seitsemän on jo vapautunut vuoden 2013 loppuun mennessä. Kaikista kymmenestä ”ei vaaraton” -elinkautisvangista kolmelle on olemassa myös ARAT-pisteet 1.5.2011 muuttujilla. Heistä yhdelläkään ei ole kaikkein korkeinta pistettä, yhdellä on melko korkeat pisteet. Riski- ja tarvearviopisteet ovat olemassa seitsemälle ”ei vaarattomalle”.

Riski- ja tarvearviopisteiden ryhmissä näistä ”ei vaarattomista” henkilöistä kaikki sijoittuu pisteiltään alle enintään 16 pisteeseen ja kolme alle 10 pisteen kolmen riskin yhteispistemäärän mukaan yllä tehdyn jaottelun mukaan.

Riski- ja tarvearvion pisteitä ei ole skaalattu ja toisaalta myöskään ARAT-pisteiden uusintariskin osuvuutta ei ole tutkittu erikseen vapautuneilla elinkautisilla.

Ajattelu ja käyttäytyminen -osion kohdalla ”ei vaaraton” -elinkautisvangeista yksi oli yli kuudessa pisteessä ja muilla asenne oli lähempänä kuntoutushalukkuutta. Jo vapautuneista ”ei vaarattomista” seitsemästä henkilöstä neljä on tehnyt uuden rikoksen. He kaikki ovat uusineet väkivaltaa sisältäneen rikoksen.

7.7 Riskiarvio väkivaltaisesta käyttäytymisestä

7.7.1 Tehdyistä riskiarvioista

Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä astui voimaan syyskuussa 2011⁵⁰. Mainittu lain mukaan ”elinkautiseen vankeuteen tuomittua koskevaan lausuntoon on lisäksi liitettävä arvio vangin riskistä syyllistyä väkivaltarikokseen”. Mainittu arvio tehdään Psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikössä tai Vantaan yksikössä. Tätä riskiarviota voidaan pitää luotettavimpana mainituista arviointitavoista, koska se perustuu tieteellisiin menetelmiin ja se on rakennettu kuvaamaan nimenomaan vapautumisen jälkeisiä riskejä.

Riskiarvioiden tasoja on kaikkiaan kolme, korkea, keskitasoinen ja matala. Arvioissa näytetään käytettävän joidenkin vankien osalta lisämainintoja esimerkiksi, että riski on keski-

⁵⁰ Laki pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä 23.9.2005/781 sekä lisäys 17.6.2011/ 737

tasoinen ja enemmän korkea kuin matala. Joillakin vangeilla on maininta rajatapauksesta ja sanotaan suunta minne päin. Riskiarviolausuman lisäksi kuvataan tilanteita tai olosuhteita, joissa riski voi konkretisoitua. Tässä yhteydessä saatetaan myös suositella siviiliin jotain kuntoutusta, joka tukee rikoksettomuutta vapautumisen alussa.

Ensimmäiset kuusi elinkautista, jotka ovat saaneet mainitun riskiarvion, vapautuivat 2013. Heistä kukaan ei ole syylistynyt uuteen rikokseen vapautumisensa ensi kuukausina.

Seitsemälle elinkautiselle on tehty myönteinen päätös vapauttamisesta vuoden 2013 loppuun mennessä, mutta vapauttamispäivä on myöhemmin tänä tai ensi vuonna.

Kahdentoista vangin anomus vapauttamiseksi on ollut Helsingin hovioikeudessa, mutta vapauttamispäätös on kielteinen. Lisäksi yksi vanki perui hakemuksensa.

Helsingin hovioikeudessa oli vuoden 2014 alussa kuuden elinkautisen hakemukset valmiina pääkäsittelyyn tai valmiina päätöksen tekoa varten. Seitsemälle on myös valmistunut riskiarvio, mutta Rikosseuraamuslaitoksen lausunto hakemuksesta on vielä valmistelussa.

Riskiarvioita on tehty joulukuun loppuun mennessä kaikkiaan 36 kappaletta. Neljä elinkautista on saanut korkean riskin, 22 saanut keskitasoisen arvion ja kymmenellä on maininta matalasta riskistä.

Korkean riskitason saaneista kukaan ei ole vielä vapautunut. Matalan riskitason elinkautisista kuusi on joko jo vapautunut tai saanut vapauttamispäätöksen.

7.7.2 Riskiarvioiden peilauksia aiemmin kuvattuihin kuntoutusta tukeviin arvioihin

Kuntoutuksen kohdentamisessa on käytetty aiemmin kuvattuja riski- ja tarvearvioita ja sen eri osioita. Toisaalta tässä peilataan riskiarvioita kehitteillä olevaan ARAT-pisteisiin, jonka uskotaan, ainakin Kanadassa, ennakoivan tulevia riskejä rikosten uusimiseen. Ammatillisesti luotettavin on tietysti Psykiatrisen vankisairaalan arvio. Riski- ja tarvearvio kuvaa ensisijaisesti kuntoutustarpeita ja ARAT on vielä kehitysvaiheessa ja sen toivotaan myös kuvaavan uusintariskiä.

Psykiatrisen vankisairaalan tekemistä riskiarvioista neljä elinkautisvankia sai arvion, että riski on korkea. Heistä yksi sai korkeat pisteet ARAT-luokittelussa. Muut jakautuivat tasan kaikkiin ARAT-tasoihin.

Kolmelle näistä neljästä oli tehty riski- ja tarvearviot ja kaikkien kolmen riskin yhteispisteet olivat välillä 9 -16. Korkein konkreettisesti esiintynyt kolmen riskin pistemäärä oli 26, teoreettisen maksimin ollessa 36.

Lakisääteisistä riskiarvioista keskitasoon sijoittui 22 elinkautista. Heistä viisi sai ARAT-pisteissä korkeimmat eli sijoituivat kuvatus jaottelun perusteella korkeimpaan riskiryhmään. Riski- ja tarvearviopisteitä heistä oli tehty 21:lle ja 11 sai kolmen riskin yhteispisteiden asteikolla pisteitä vähintään 15. Keskitason riskiryhmästä yhdeksän oli sijoitettu alimpaan pisteryhmään ARAT-pisteissä.

Matalan riskiarvion saaneet, kaikkiaan 10 henkilöä olivat saaneet myös kolmen riskin yhteispisteissä enintään 13 pistettä sekä seitsemän sai alhaisia ARAT-pisteitä jaottelun mukaan.

Lakisääteisen riskiarvion saaneita on vapautunut vasta kuusi henkilöä ja rikoksensa uusi-joita ei vielä ole. Muutama heistä on jo ohittanut kriittisen puolen vuoden rajan. Vasta muutamien vuosien kuluttua voidaan nähdä, miten hyvin nämä todennäköisyydet riskiarvioista pystyvät ennustamaan yksilötason käyttäytymistä vai pystyvätkö.

8 Ruotsin vankeinhoidon elinkautisvankeja koskevasta tutkimuksesta - voidaanko verrata Suomen tilanteeseen?

Ruotsissa on selvitetty vuonna 2007 elinkautisvankien tilannetta vertaamalla 1980-luvun, 1990-luvun ja 2000-luvun elinkautisvankeihin liittyviä seikkoja⁵¹. Havainnot on poimittu mainitun selvityksen yhteenvedosta.

Ruotsissa oli 1.10.2005 elinkautisvankeja yhteensä 146. Valtaosa elinkautisvangeista oli miehiä, iältään vähintään 31-vuotiaita ja yksineläjiä. Melkein puolet heistä oli tuomittu aiemmin vankilaan, viidesosa oli ollut vankilassa enemmän kuin neljä kertaa.

Selvityksen mukaan 2000-luvulla elinkautisensa aloittaneet vangit olivat nuorempia kuin 1990-luvulla tai 1980-luvulla aloittaneet elinkautisvangit. Samoin 2000-luvulla aloittaneissa oli enemmän ensikertaisia kuin aiemmin. Päihdekäyttö on osapuilleen pysynyt samantasoisena. Rikollisryhmiin kuuluvia oli 1990-luvulla aloittaneissa vain kuusi, eli 9 % aloittaneista ja 2000-luvun aloittaneissa 14 eli 19 %.

Elinkautisvankien määrä on kasvanut myös Ruotsissa. 1980-luvulla aloitti tuomionsa 7 elinkautista, 1990-luvulla 67 ja 2000 - 2005 yhteensä 72 elinkautista.

Vuosina 1995 - 2003 on armahdettu kaikkiaan 21 elinkautisvankia, joista viisi on karkotettu, neljä kuollut ja yksi siirretty oikeuspsykiatriseen hoitoon. Jäljelle jääneistä yhdestätoista kolme on syyllistynyt uuteen rikokseen. Uusintarikollisuus on siten noin 27 %.

8.1 Ruotsalaisten pohdiskeluja

Selvityksestä ilmeni joitakin pohdiskeluja tai oikeammin kysymyksiä, mitä elinkautisvankien kanssa pitäisi tulevaisuudessa tehdä. Mielenkiintoisia olivat mm. seuraavat kysymykset:

- miten toimitaan, kun elinkautisvangit ovat yhä nuorempia (vailla ammattia tai työkokemusta ja vapautuvat aktiivi-iässä)
- miten toimitaan, kun enemmistö elinkautisista alkaa olla ensikertaisia
- useimmiten rikokset ovat kohdistuneet naisiin eli on ollut kyse perheväkivallasta

⁵¹ Jan Gustavsson, LIVSTIDSDÖMDA Kriminalvården, Reprocentralen, 2007
En beskrivning och jämförelse av livstidsdömda under 1980-, 1990- och 2000-talet och uppgifter om återfall, frigivning, de intagnas egna åsikter samt analys av den framtida utvecklingen.

- enemmän kytköksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen
- mikä on suurin ongelma: psykiatrinen häiriö vai päihdekäyttö
- kuka parhaiten kuntouttaa psyykkisiä häiriöitä: vankeinhoito vai oikeuspsykiatria
- ketkä elinkautiset tulisi sijoittaa avolaitoksiin
- miten motivoidaan elinkautisvangit vaikuttavuusohjelmiin, joiden tiedetään toimivan (laitosaikana useimmat tekevät työtä tai opiskelevat)
- miten päihdekäyttöä tulisi vankilassa käsitellä
- mitä tarkoittaa kunnollisuus vankilassa, onko se laituskäyttäytymisen harhaa vai positiivista kuntoutusta (melkein kaksi kolmasosaa käyttäytyy hyvin laitoksessa)?

8.2 Ruotsalaisten riski- ja tarvearvioista ja vaikuttavuusohjelmista

Ruotsissa ryhdyttiin tekemään riski- ja tarvearvioita systemaattisesti vuonna 1997. Heillä riskiarviot tehdään tuomion alussa ja riskiarvio pitää sisällään arvion persoonallisuushäiriön esiintymisestä, ehdotuksen erityisehdoista sijoitteluun ja tietyissä tapauksissa arvion uusintariskistä. Lokakuussa 2005 Ruotsissa oli 146 elinkautisvankia. Heistä 52:lla arvioitiin olevan kohonnut uusimisriski, melko korkea uusimisriski 34:llä ja 40 oli sellaisia, joilla ei näyttänyt olevan uusimisriskiä.

Ruotsissa on käytössä laitosten turvallisuusluokitus, jota tosin on muutettu niin, että 1980 - (A, B ja D sekä avolaitos) ja 1990 - luvuilla luokittelu (A, B, C, D, E ja F) poikkesi hieman 2000 - luvulla käytetystä jaottelusta (A, B, C ja D). Elinkautisvankeutensa 1980-luvulla aloittaneista ja vielä vankeudessa lokakuussa 2005 olleista seitsemästä henkilöstä oli avolaitoksissa kaksi, korkeimman turvaluokan vankilassa kolme ja välimuodon vankiloissa loput kaksi. Elinkautisensa 2000-luvulla aloittaneista, kaikkiaan 72 vangista, 57 oli sijoitettu A tai B luokan vankilaan eli korkeimman turvatason vankiloihin.

Vaikuttavuusohjelmiin osallistuminen oli selvityksen mukaan alhainen, sillä vain 58 oli osallistunut vaikuttavuusohjelmiin, 71 ei osallistunut ja 17:ltä puuttuivat tiedot.

Vuosina 1995 - 2003 armahdetuista elinkautisvangeista 12 henkilöä suoritti enintään 12 vuotta, seitsemän henkilöä suoritti 13 - 15 vuotta ja vain kaksi henkilöä suoritti yli 16 vuotta.

Vuonna 2008, ilmeisesti selvityksen innoittamana, laadittiin linjanveto elinkautisvankien täytäntöönpanon aikana suositeltavista toimenpiteistä.

8.3 Elinkautisvankien vankila-aikaisista toiminnoista

Mainitun linjanvedon⁵² tarkoitus on selventää elinkautisvankeuden toimeenpanoa. Se ei korvaa lainsäädäntöä eikä annettuja ohjeita, vaan konkretisoi niitä. Johdannossa korostetaan sitä tärkeyttä, että elinkautisvangin tulee tietää heti alusta alkaen, miten toimeenpano vaiheistuu ja etenee. Toinen merkittävä seikka on korostaa elinkautisvankien kanssa työskentelevien henkilöiden tarvitsevan erityistä pätevyyttä työssään.

Ruotsissa on käytössä samantapainen sisään tulevien vankien arviointi kuin Suomessa, heillä se toimii valtakunnallisesti. Kuvaamatta yksityiskohtaisemmin näitä suuntaviivoja elinkautisen toimeenpanossa, totean vain erikseen sen, että Ruotsin mallissa elinkautisvangin vankeusprosessi näkyy moduloituina osasina, joista siirrytään aina seuraavaan moduuliin edellisen tultua hyväksytysti suoritettua. Myös siirtyminen moduulista toiseen valmistellaan ja dokumentoidaan. Moduulin siirrot voidaan toteuttaa myös saman vankilan sisällä siirtymällä osastolta toiselle. Myös tällöin vaihe valmistellaan ja dokumentoidaan. Ideana sanotaan olevan jakaa pitkä vankilassaoloaika helpommin hahmotettaviin kokonaisuuksiin, joille määritetään tarkoitus ja arvioidaan moduulin kesto.

⁵² Riktlinjer för verkställighet, Kriminalvårdens riktlinjer 2008:8

9 Miten Suomessa edetään tulevaisuudessa?

Elinkautisvankeihin liittyviä tilastoja ja faktoja on syytä vielä analysoida ja pohtia, mitä niistä on luettavissa. Mitään sellaista uutta ja mullistavaa on vaikea löytää, jota vankiloiden käytännön henkilöstö ei tunnista tai tietäisi. Lähtökohtana onkin ollut tarve tiivistää kaikkea sitä tilastoa ja tietoa, mikä hajaantuu eri vankiloihin ja eri henkilöstöryhmiin.

9.1 Määrän kasvusta ja syistä

Elinkautisvankien määrän kasvu ei ole pelkästään suomalainen ilmiö, eikä edes ruotsalainen. Henkirikosten määrä on vaihdellut Suomessa jonkun verran vuosittain, mutta elinkautisen rangaistuksen saaneiden lukumäärä on kasvanut osaksi syyntakeisuuskäsitteen muuttumisen kautta. Toisaalta vapauttaminen on toteutunut vasta, kun elinkautista on suoritettu vuosimääräisesti pidempään kuin aiemmin. Tähän on voinut vaikuttaa vapautettavien elinkautiseen tuomioon sisältyvien tai samaan aikaan suoritettavaksi tulleiden rikosten runsaus ja vakavuus. Eräänä syynä saattaa olla yleinen kiristynyt asenne murhan tehneisiin. Tätä ei ole kuitenkaan tutkittu. Tosiasia on, että elinkautisvankeuden keskipituus on kasvanut.

Elinkautisten rikokset, tekotavat ja rikosten uhrin olivat erilaisia 1980 - 1999 armahdetuilla kuin 2000-luvulla armahdetuilla. Aiemmin oli useimmin kyse yhden ihmisen tekemästä yhdestä rikoskokonaisuudesta, ja uhreja oli lähtökohtaisesti myös yksi. Näitä yhden uhrin tilanteita oli 1980 - 1999 välillä vapautuneilla, kaikkiaan 33 elinkautisvangilla, yhteensä 26. Vastaava luku 2000 - 2010 vapautuneilla, joita oli 45 henkilöä, yhden uhrin tapauksia löytyi 36 kappaletta. Ero ei ole suuri, mutta eroja löytyy siinä, että 2000-luvulla vapautuneilla on tapon yrityksiä, törkeitä ryöstöjä tai pahoinpitelyjä samassa rikoskokonaisuudessa.

Riski- ja tarvearvioista on poimittavissa myös uhrien puolustuskyvyttömyys. Nyt vankilassa olevien elinkautisten uhreista lähes 70 % oli määritelty riski- ja tarvearvion pisteissä puolustuskyvyttömiksi. Vapautetuista vajaat 60 % oli puolustuskyvyttömiä. Elinkautisvankien tietoja selatessa kiinnittivät huomiota tapaukset, joissa uhrin tietoisesti houkuteltiin jonnekin surmaamistarkoituksessa. Usein näissä tilanteissa oli mukana useampi henkilö avustamassa, joskaan heistä eivät aina kaikki mukana olleet ole saaneet elinkautista tuomiota.

Aiemmat 1980 - 1990-luvulla tapahtuneet murhat eivät sisältäneet juurikaan tällaisia piirteitä. Tavallisempaa oli tekijän meno uhrin luo.

Taulukko 37 Rikoskumppanuudesta

Tuomittu elinkautiseen samasta teosta	Armahdettu 1980 - 1999, tapauksia	Vapautunut 2000 - 2010, tapauksia	Vankilassa tällä hetkellä, tapauksia
3 henkilöä		1	3
2 henkilöä	3	4	18
1 henkilö	27	*36	124
vapautunut/vankilassa	33	45	164

* yhden uhrin elinkautiseen tuomitun tapauksia

Osasta asiakirjoja käy myös ilmi, että tekijöitä on ollut useampia, mutta osa on saanut vuosituomion osallisuudestaan tehtyihin rikoksiin. Tarkemmin asiaa ei ole selvitetty tässä yhteydessä.

9.2 Elinkautisvangin kuntoutus

Elinkautisten määrän kasvu on edellyttänyt henkilökunnalta pitkäjänteisempää työtä yhä useamman kanssa. Täytyy myös muistaa, että muiden kuin elinkautisvankeutta suorittavien pitkäaikaisvankien määrä on myös lisääntynyt. Jos on niin, kuten tilastoista näkyy, että yhä enemmän vankeja määritetään syyntakeisiksi ja yhä harvemmin alentuneesti syyntakeisiksi, on tällä myös merkitystä elinkautisvankien kuntoutukseen. Käytännössä se lienee merkinnyt entistä pidempiaikaista työskentelyä monentasoisista psyykkisistä ongelmista kärsivien kanssa. Kaikkia vankeja koskevissa terveystutkimuksissa on nähtävissä psyykkisen kunnon heikentyminen aiempiin vastaaviin tutkimuksiin verrattuna. Esimerkiksi ” psykiatrisessa sairaalahoidossa oli tässä tutkimuksessa ollut 31 % mies- ja 43 % naisvangeista ja v. 1985 vastaavasti 23 % ja 30 %. Eri mielenterveyspalvelujen käyttösuuksista nämä luvut kuvastanevat selkeimmin häiriöiden lisääntymistä.⁵³

Armahdusta hakeneista annettuihin lausuntoihin on kirjattu hyvin vangin vapautumisen jälkeiseen elämään liittyviä myönteisiä seikkoja. Usein lausunnoissa on kuvattu myönteisiä

⁵³ Matti Joukamaa ja työryhmä
Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve sivu 68
Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010, perusteluraportti

sesti vapauttamisolosuhteita. Aiemmin on kuvattu myös raitistumista, toteamatta kuitenkaan, mitä se on konkreettisesti tarkoittanut. Nyt vapauttamislausunnoissa on kerrottu myös vaikuttavuusohjelmiin osallistumisesta. Vankitietojärjestelmän hieman vaiheittainen käyttöönotto 2000-luvun puolivälissä ei välttämättä anna aivan oikeaa kuvaa esimerkiksi siitä, mitä kuntoutusta väkivaltarikoksiin tuomittu on saanut laitosaikana. Toisaalta vaikuttavuusohjelmia on otettu käyttöön vasta 2000-luvun alkupuolella. Pitkää OMA-ohjelmaa ei ole saadun aineiston perusteella suorittanut kovin moni vapautunut.

Ohjelmatyön vaikuttavuudesta on tehty alustavia selvityksiä. Uusintarikollisuus selvitykset edellyttävät aina seuranta-aikaa, ja sitä ennen riittävästi esimerkiksi OMA-ohjelman käyneitä vankeja. Näitä ensimmäisiä selvityksiä esiteltiin Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen ohjelmatyön seminaarissa (mm. psykologi Arja Konttila) marraskuussa 2010. Konttilan esityksessä todettiin, että OMA-ohjelmalla pyritään vaikuttamaan:

- kyvyttömyyteen hahmottaa oman käyttäytymisen väkivaltaisuutta
- väkivaltaiseen käyttäytymiseen johtaviin ajattelumalleihin, jotka yleensä sisältävät kielteisiä ajatuksia, vihamielisyyttä, kognitiivisia vääristymiä ja yhteiskunnanvastaisia asenteita
- kiihtymyksen tai vihan hallintaan
- puutteisiin sosiaalis-kognitiivisissa kyvyissä.

Seminaarissa kerrotun mukaan kansainvälinen tutkimus OMA-ohjelmasta⁵⁴ vuodelta 1998 antoi tuloksen, että ohjelmaan osallistuneiden väkivaltarikollisten (n = 55) rikossenuusimisaste oli alhaisempi (46 %) kuin kontrolliryhmän (n = 141; 75 %) vielä kolme vuotta vapautumisen jälkeen.

Suomalainen tutkimus⁵⁵ OMA-ohjelman suorittaneista kattoi kaikki vuosina 2001 - 2006 ohjelman käyneet vangit, jotka ovat vapautuneet ennen vuotta 2008. Heitä oli kaikkiaan 110. Verrokki oli valittu mahdollisimman tarkkaan rikostaustaltaan samantapaisista miesväkivaltarikollisista. Verrokkiryhmäläisiä oli 294. Konttilan ja Tynin selvityksen mukaan

⁵⁴ Hennings & Frueh Henning, K.R. & Frueh, B.C. (1996). Cognitive-behavioural treatment of incarcerated offenders: An evaluation of the Vermont department of corrections cognitive self-change program. *Criminal justice and behaviour*

⁵⁵ Arja Konttila ja Sasu Tyni : OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2011

suomalaisista väkivaltaohjelman suorittaneista, kaikkiaan 72 vangista, 68 % teki uuden rikoksen ja 44 % uuden väkivaltarikoksen kahden vuoden seuranta-aikana. Verrokkiryhmästä (n = 294) vastaavasti uuden rikoksen teki 64 % ja uuden väkivaltarikoksen 42 %. Erot eivät olleet tilastollisesti merkittäviä. Tarkemmin ryhmää analysoitaessa voitiin havaita, että se sisälsi riskitasoltaan hyvin erilaisia vankeja. Keskipitkän riskitason vangeilla (ts. 2 - 4 kertaa vapautuneilla) saatiin hypoteesin mukaisia tuloksia: OMA-ohjelman suorittaneista 39 % uusi väkivaltarikoksen, kun taas väkivaltarikoksen uusi verrokeista jopa 51 % ja keskeyttäneistä 53 %. Sen sijaan ensikertaisten vankien uusintarikollisuutta ohjelma näytti pikemminkin vain lisäävän. Lisäksi erittäin korkeariskisille vangeille tämäkään ohjelma ei ollut vielä riittävä, vaan ohjelman jälkeen tarvitaan vielä jatkotyöskentelyä. Tulos vastaa esimerkiksi STOP -ohjelmasta saatuja kansainvälisiä tutkimuksia.

Vielä kolmas näkökulma löytyy tästä selvityksestä. Turun vankilan OMA-ryhmän uusiminen pienellä 6 hengen aineistolla osoitti, että väkivaltauusimisen suuruus oli 17 %.

Konttilan esityksen mukaan lähes viidennes teki uuden väkivaltarikoksen kuuden kuukauden ja peräti kolmannes vuoden sisällä vapautumisesta. OMA-ohjelman keskeyttäneillä väkivaltarikoksen uusiminen oli nopeampaa.

Aiemmin on todettu, että selvityksen mukaan vapautuneista elinkautisvangeista vain kolme on käynyt kyseisen OMA-väkivaltaohjelman vuoden 2006 loppuun mennessä. Vuoden 2010 loppuun mennessä elinkautisvangeista on suorittanut ohjelman kaikkiaan 10 henkilöä. Vapautumisestaan odottavista elinkautisvangeista runsas 20 on käynyt OMA-ohjelman.

Nämä ns. vaikuttavuusohjelmat on valittu aikanaan siitä syystä, että niillä on ollut kansainvälisten tutkimusten mukaan merkittävää vähentävää vaikutusta vapautuneiden uusintarikollisuuteen. OMA-ohjelmaan osallistumisen määrät ovat olleet nousussa, mikä sinänsä kertoo motivoinnin onnistuneen, mutta myös elinkautisvankien halukkuudesta kuntoutukseen. Silti voi vielä kysyä, onko määriä lisättävissä vai estävätkö ohjelmaan valittavien vankien valintakriteerit sen, että useammilla ei ole mahdollisuutta osallistua. Näin varmaan on ainakin ensikertaisten kohdalla. Kuitenkin tiedetään, että noin puolet elinkautisvangeista on useampikertaisia. Kun kriteerinä on sopivuus ryhmään, estääkö se ryhmään ottamisen? Voiko kyseessä olla elinkautisvangin motivointiin liittyvä haaste? Onhan vangeilla yleensä halu mennä ensisijaisesti työhön vankilassa tai ryhtyä opiskelemaan. Kolmantena

kysymyksenä on varmasti se, onko meillä tarjontaa riittävästi? Tähän liittyy kysymys siitä, kuinka motivoituneesti elinkautisvanki siirtyy siihen vankilaan, jossa ohjelmatarjontaa on.

9.3 Elinkautisten uusintarikollisuuden arviointia

Vaikuttavuusohjelmiin osallistumisen vähäisyydestä huolimatta elinkautisvangit ovat syyllistyneet uusiin rikoksiin merkittävästi harvemmin kuin vangit yleensä. Vuodesta 1980 aina vuoteen 2009 asti on vapautunut 73 elinkautisvankia, joista 16 on syyllistynyt vapautumisensa jälkeen sellaiseen rikokseen, josta on seurannut ehdoton vankeusrangaistus. Uusimisprosentti näin määriteltynä kattaen 30 vuotta on 21,9 %. Kun tarkasteluun otetaan mukaan vielä vuosina 2010 - 2013 vapautuneet eli 17 henkilöä ja kaksi uusintaa, niin uusimisprosentti jää 20 %:iin. Tässä tosin uusimisprosentti vääristyy, koska seuranta-aika on liian lyhyt esim. vuonna 2013 vapautuneille.

Jos mukaan otetaan myös yhdyskuntapalveluksi muunnetut ehdottomat vankeudet eli viisi vapautunutta, niin uusimisprosentti olisi 25,6 % ja edelleen hyvin alhainen verrattuna vankeusvankien uusimiseen.

Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2013 tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen⁵⁶ mukaan viiden vuoden seuranta-ajalla vankilasta takaisin vankilaan uusineita on 52,3 % vuonna 2008 vapautuneista. Uusimisprosentti on hieman alhaisempi kuin edellisenä vuonna, jolloin se oli 54,7 %

Uusintarikollisuutta arvioitaessa tai paheksuttaessa on tarkoituksenmukaista tarkastella myös uusien rikosten vakavuutta ja useutta. Rikosten lieventyminen tai siirtymä henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista omaisuusrikoksiin on rikollisuuden kokonaiskehityksen kannalta myös merkittävää. Huolestuttavaa onkin, että 18 uusijasta peräti viidentoista uusi rikos oli väkivaltarikos. Uuden henkirikoksen teki neljä henkilöä ja 2000-luvulla kolme henkilöä tuomittiin tapon yrityksestä.

Lohdullista on tietenkin se, että 12 henkilöä 18 uusijasta on uusintanut vain kerran.

⁵⁶ Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2013 sivu 4
Rikosseuraamuslaitoksen monistheet ja raportit 2/2014

Puoli vuotta vapautumisen jälkeen näyttäisi olevan kriittinen rikoksen uusimisen kannalta, seuraava puoli vuotta on vielä riskiaikaa. Tästä puolen vuoden riskirajasta olisi helppo tehdä sellainen johtopäätös, että valvottu koevapaus tulisi olla tai saisi olla vähintään puoli vuotta tai mieluusti hieman ylikin. Toinen vaihtoehto olisi, että ehdonalaisvalvonta olisi intensiivisyydeltään lähes samaa tasoa kuin valvottu koevapaus. Se antaisi hyvän saattoturvian riskiajan yli.

Uudet rikokset on otettu huomioon vankitietojärjestelmästä vuoden 2013 loppuun asti. Se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että vuosina 2000 - 2004 vapautuneilla on ollut vähintään yhdeksän vuotta rikoksetonta aikaa. Vapautuneita oli kaikkiaan 13. Vuosina 2005 - 2007 vapautuneita oli 12, ja heillä on kaikilla ollut rikoksetonta aikaa vähintään kuusi vuotta. Vuosina 2008 ja 2009 on vapautunut 14 elinkautisvankia, ja heilläkin on jo ollut vähintään neljä vuotta aikaa ilman rikoksia. Vuosina 2010 - 2013 vapautuneista seitsemästätoista neljätolista on ylittänyt kriittisen puolen vuoden rajan. Tässä tietysti rikoksen ilmitulo ja tuomio ratkaisee päätyminen uusintarikosten tilastoihin eli piilossa pysynyt rikollisuus ei näy.

Uusintarikollisuuteen vaikuttamisessa yhden haasteen muodostavat järjestäytyneeseen rikollisuuteen sitoutuneet elinkautisvangit. Heidän sitoumustensa syvyyttä on vaikea arvioida, ja vielä vaikeampaa heitä on motivoida rikoksettomaan elämään. Heidän kohdallaan ulkoiset toimintatavat vankilassa eivät yleensä ennakoit sitoutumista rikolliseen toimintaan ja elämä laitoksessa voi näyttäytyä erilaisena kuin elinkautisvangin oma todellisuus on. Esimerkiksi ARAT-pisteissä he ovat enimmäkseen matalan tai melko matalan riskin henkilöitä.

Naiset eivät ole uusineet vankilaan johtaneita rikoksia vapautumisensa jälkeen. Yksi naisista on suorittanut yhdyskuntapalvelun.

9.4 Lakisääteiset vapauttamiskriteerit

Vapauttamiskriteerien kirjaaminen lain tasolle on parantanut lausuntojen esitystapaa ja sisältöä verrattuna aiempiin armahduslausuntoihin. Laissa mainitut seikat kuvastavat hyvin niitä seikkoja, joista on syytä tietää päätöstä tehdessä. Ne pakottavat lausunnon antajan entistä tarkemmin ottamaan kantaa ja sanomaan kokemukseen perustuvan mielipiteen ulkoisista, lähinnä käyttäytymiseen ja toimintaan liittyvistä seikoista. Lausunnot ovat yleensä

sä monen ammattiryhmän edustajan mielipide ja osaamiseen liittyvä näkemys siitä, miten rikoksettomaan elämään tukeminen on sujunut. Se on kuitenkin mielipide, jonka tukena on vielä riskiarvio.

Riskiarvio on merkittävä lisä harkittaessa elinkautisen vapauttamista. Laissa pitkäaikaisvankien vapauttamismenettelystä edellytetään syyskuusta 2011 lähtien elinkautisille tehtävän arvio heidän riskistään syyllistyä väkivaltarikokseen vapauttamisen jälkeen. Mainittu riskiarvio antaa lisätietoa myös kuntoutukseen tilanteissa, joissa vanki saa kielteisen päätöksen vapauttamishakemukseensa sillä kertaa.

9.4.1 Valvottu koevapaus

Aikanaan armahduskäytäntöä kritisoitiin siitä, että vapautumisen epävarmuudesta johtuen vapauttamistoimenpiteitä ei voinut aloittaa ja tehdä niin syvällisesti kuin tarve olisi, koska vapauttaminen toteutui lyhyellä viiveellä päätöksen jälkeen. Pitempääkin viivettä yritettiin, mutta siihen löytyi huonoja puolia.

Vapauttamisen perusteellinen valmistelu ja elinkautisvangin valmentaminen siviiliin on nähtävissä paitsi osana rangaistusajan toteuttamista myös omana merkittävänä vaiheena. Tästä syystä laitoksia on ohjeistettu vapauttamisharkintaan liittyvien lausuntoja antaessaan ottamaan selvästi kantaa myös siihen, kauanko vapauteen valmennus ja valvotun koevapauden valmistelu vievät aikaa. Ensimmäisten lausuntojen kohdalla tätä ei kovin rohkeasti käytetty. Rikosseuraamuslaitoksen oikeudellisen yksikön Anne Niinivaara kirjoitti ohjeeksi seuraavaa: ”Vankilan lausuntoon on liitettävä arviointikeskuksen johtajan selvitys ja lausunto valvotun koevapauden edellytysten täyttymisestä ja sen tarpeellisuudesta, sekä siitä mikä tulisi olla valvotun koevapauden pituus ja kuinka pitkä aika tulisi varata sen valmisteluun. Lausunnossa on selvitettävä myös vankeusasetuksen 79 §:n mukaan vapauttamissuunnitelmaan kuuluvat asiat, mikäli vapauttamissuunnitelmaa ei ole vangille vielä laadittu.”

Valvotusta koevapaudesta lausunnoissa todetaan, että valmistelut vievät esim. kuukaudesta kahteen, pisimmillään 3 - 4 kuukautta. Kun Helsingin hovioikeus alkoi päättää elinkautisen vapauttamisesta syyskuussa 2006 vankeuslain tultua voimaan, päätöksessä mainittu vapautumisaika oli usein noin puolen vuoden päässä. Joukosta löytyy kuitenkin

kolme noin neljän kuukauden mittaista aikaa päätöksestä vapautumiseen. Muutamilla päätöksen ja vapauttamispäivän välinen aika ylittää jopa kahdeksaan kuukauteen.

Nyttemmin näyttää vapauttamispäivä olevan melko kaukanakin päätöspäivästä. Valmentautumisaikaa saattaa olla jopa vuoden verran. Esimerkiksi vuosina 2012 ja 2013 vapautetuilla keskimääräinen aika oli runsas 9 kuukautta, pisimmän ajan ollessa vuosi ja kuukausi.

Nyt 1.5.2014 mennessä vapauttamispäätöksen saaneilla keskimääräinen aika oli runsas 10 kuukautta, pisimmän ajan ollessa vuosi ja 5 kuukautta.

Valvotun koevapauden valmistelut ovat kestäneet kuukaudesta jopa neljään kuukauteen. Tämän seurauksena valvotun koevapauden tosiasiallinen kesto jää lyhyemmäksi kuin ehkä tarkoituksenmukaista olisi, lakihan antaa mahdollisuuden aina kuuteen kuukauteen saakka. Rikosseuraamuslaitos on suositellut omissa lausunnoissaan vain kahdelle tuota kuuden kuukauden valvottua koevapautta, yleisin suositus on ollut kolme kuukautta. Kun tiedetään, että riskit syyllistyä uuteen rikokseen ovat suurimmillaan ensimmäisen puolen vuoden aikana, valvotun koevapauden pituus olisi venytettävissä lakisääteiseen maksimumiin.

9.5 Arviointimenetelmistä

Tarve arviointimenetelmien kehittämiseen on ilmeinen. Vangin arviointia tarvitaan itse asiassa pitkin täytöntöönpanoa. Malli tai kirjaamistavan muoto, jossa on sovitut kriteerit, antaa kriteerien mukaisen arvion kuntoutumisesta ennen vapauteen pääsyä. Malli mahdollistaa vertailun vastaaviin kriteereihin laajemmassa mittakaavassa aineiston kertyessä, ja silloin riskiä voidaan taas arvioida laajemmin.

Tarvetta on varmasti arvioida yleisesti vankeusaikaista riskien kehittymistä ainakin elinkautisvangeilla. Tästä syystä Itä- ja Pohjois-Suomen alueen arviointikeskuksen johtaja Liisa Riittisen toimesta on ryhdytty kokeilemaan ns. paalutusta vankisijoittelussa. Kohderyhmänä ovat tällöin vangit, joiden sijoittelu on haasteellista. Taustalla voi olla mielenterveysongelmia, hankala päihdeongelma, toistuvat konfliktit muiden vankien kanssa tai vastaavaa. Usein kyseessä on pitkäaikaisvanki, esimerkiksi elinkautinen.

Paalutustilanne konkretisoituu yleensä esimerkiksi silloin, kun on kyse vapauttamisen valmistelusta pitkällä tähtäimellä eli lähivuosina ja siihen liittyvästä avolaitossijoittelusta. Ennen sijoittelua vankia valmistellaan siirtymään, usein määräajaksi avoimempiin olosuhteisiin. Jokaiselle tehdään rangaistusajan suunnitelmasta johdettu tavoite, yksinkertainen, konkreettinen ja yleensä yhteen asiaan kerrallaan keskittyvä asia. Määräaika voi olla aluksi lyhyt, esimerkiksi kaksi kuukautta, mutta vangin tavoitteiden saavuttamisen myötä määräaika pitenee. Aina ennen seuraavaa sijoittelua käydään jälleen vangin ja vankilan kanssa läpi edellisen sijoittelun toimivuus ja katsotaan seuraava paalun paikka.

Vaikka Itä- ja Pohjois-Suomen arviointikeskuksen paalutustyö on aluillaan, yksilölliset kokemukset ovat rohkaisevia. Tarkka seuranta auttaa realistiseen arviointiin, riskit tunnustetaan konkreettisemmin, arviointikeskus tukee osaltaan vankilan työtä ja takaiskuihin on mahdollista reagoida nopeammin. Vangin on myös helpompi edetä osatavoitteiden kautta sovittuihin kokonaistavoitteisiin. Riittinen toteaa myös kokemuksista, että joissakin tapauksissa ei muuten olisi edetty avolaitosvaiheeseen kenties ollenkaan, mutta paalutus on auttanut vaihteittaisuudessaan.

Tämän tapainen yksilöllinen ja intensiivinen paalutustyöskentely vie paljon henkilöresursseja. Kuten Riittinen kirjoitti sähköpostissaan, että ”vaarallisimmat asiakkaamme tarvitsevat paljon apua voidakseen elää rakentavalla tavalla muiden joukossa ja vaikeiden asioiden sivuuttaminen on omiaan tekemään heidän elämänsä ja myös ympäristön elämän vielä vaikeammaksi”.

Toinen ja varmasti myös tärkeä asia on hakea ohjelmityön vaikuttavuutta arvioimalla tilannetta ennen ja jälkeen ohjelman. Koska arviointityön kehittäminen on kesken, riittää sen tärkeyden toteaminen kehitystyössä pitkällä tähtäimellä.

ARAT-pisteistä kannattaa keskustella ja pitää tavoitteena muuttujien kohdentamista mahdollisimman osuvasti. Niitä kannattaneen seurata rinnan riski- ja tarvearvion pisteisiin ja muuhun taustatietoon. Pisteiden oikeellisuutta en epäile, mutta skaalauksen puute muuttujista estää todellisten johtopäätösten teon. Arviointimenetelmien kehittäminen antaisi mahdollisuuden keskustella myös laitusrakenteesta, avolaitossijoitusten kriteereistä ja valvotun koevapauden valvonnan tarpeesta riskiryhmille, muillekin kuin elinkautisille.

Tilastovertailut eivät kerro koskaan totuutta yksilöstä ja hänen mahdollisista tulevista riskien toteutumisestaan. Se tukee henkilöstön tekemiä havaintoja elinkautisvangin toimintatavoista ja käyttäytymisen muutoksista.

9.6 Tulevista vapautettavista

Taulukoissa 26 - 28 on esitetty taustatietoja niistä elinkautisvangeista, joiden aikaisin mahdollinen vapauttamisaika olisi ollut vuoteen 2013 mennessä tai aikaisemmin, sekä aikaisintaan vuosina 2014 ja 2015 vapautuvista. Erot näin pienessä aineistossa eivät varmaan anna tarkkaa kuvaa todellisuudesta. Vapautuneissa elinkautisissa on hieman vähemmän useamman murhan tehneitä (8 elinkautista 56 vapautetusta eli 14 %) kuin nyt vankilassa olevista (15 elinkautista kaikkiaan 70:stä eli 21 %). Ryöstöjen suhteellinen osuus on hieman pienempi.

Vapautuneista 56:stä elinkautisvangista 32 henkilöä eli 57 % oli syyllistynyt yhden murhan lisäksi joko useampaan murhaan, tappoihin tai niiden yrityksiin, ryöstöihin tai niiden yrityksiin tai eriasteisiin pahoinpitelyihin. Nyt vapauttamisen valmistelussa olevista tai kahden lähivuoden aikana tulevista 70 henkilöstä 50 eli 71 % oli syyllistynyt vastaaviin toisen henkeä tai terveyttä uhkaaviin rikoksiin.

Kaikkien vankilassa tammikuussa 2011 olleiden (ajo 15.1.2011) elinkautisvankien ARAT-pisteiden luonnoksen mukaan 67 %:lla elinkautisvangeista oli matalat tai kohtalaiset pisteet (lopuilla pisteet olivat melko korkeat tai korkeat). Se tarkoittaisi sitä, että heillä ei ole kovin suurta riskiä uusia rikoksia staattisten tekijöiden avulla tarkasteltuna.

Vapautettavista elinkautisvangeista, joista on siis jo annettu lausunto hovioikeudelle, kolme on saanut maininnan, ettei häntä voida pitää vaarattomana. Yhdelle on annettu maininta, että ”on ilmeistä, että xx olisi altis syyllistymään RL 2 c luvun 9 §:n 2 momentissa mainittuihin rikoksiin”. Tulevissa vapautettavissa voisi ajatella olevan kohonnut riski, edellyttäen, että heidän vapauttamisensa toteutuu kahden seuraavan vuoden aikana.

9.7 Riskiarvioista

Elinkautisvangeille on tehty lakiin perustuvia riskiarvioita syksystä 2011 lähtien. Kaikkiaan niitä on tehty joulukuun 2013 loppuun mennessä 36 kappaletta. Korkean riskitason omaavia on kirjattu yhteensä neljä ja toista laitaa eli matalan riskin elinkautisia yhteensä 10. Loput eli 22 ovat ryhmässä keskitasoinen riski. On varsin aikaista vetää mitään johtopäätöksiä näiden lukujen perusteella. Pikaisesti ajateltuna voisi tehdä arvion, että korkeaa riskitasoa on yllättävän vähän, vain 11 %. Matalan riskitason 10 elinkautista edustaa puolestaan 28 % koko tutkitusta ryhmästä.

Näistä 36 elinkautisesta on siis vasta kuusi vapautettu ja heistä ei ole merkintää rikosten uusimisesta.

Korkean riskitason saaneista kukaan ei ole vielä vapautunut. Matalan riskitason elinkautisista kuusi on joko jo vapautunut tai saanut vapauttamispäätöksen ja keskitason riskin omaavista vastaavasti seitsemän on joko vapautunut tai vapauttamispäätöksen vuoden 2013 loppuun mennessä saanut.

9.8 Esiin nousseita asioita pohdittavaksi

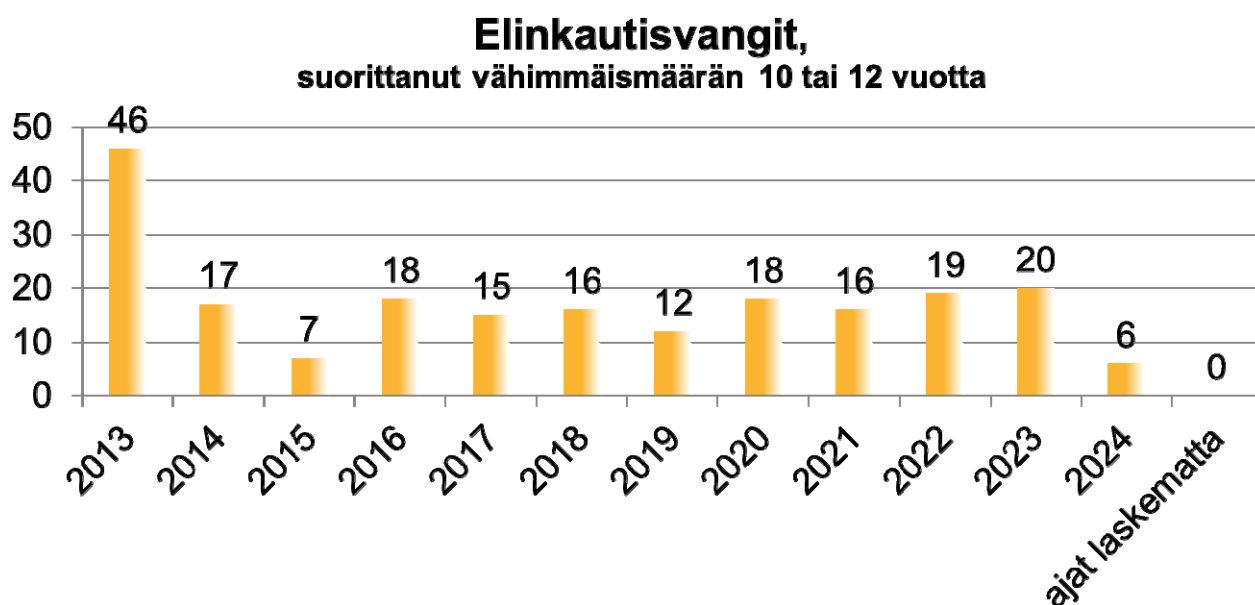
- Ruotsalaisten pohdinnoista voisi lainata sen, että nuoria elinkautisvankeja tulee kuntouttaa erityisellä intensiivisyydellä ja heidän ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavasti. Heidän riskipotentialinsa on ilmeisen paljon suurempi vapautuessa kuin vanhemmilla. Muistettava on myös heidän aktiivielämänsä pituus vapautumisen jälkeen itsensä elättämisessä rikoksettomasti.
- Pitkän tuomion jaksottaminen ja välitavoitteiden selkeä asettaminen kullekin jaksolle auttaa kuntouttamista ja kuntoutuksen vaikuttavuuden seuranta. Paaluttamista kannattaisi harkita laajemmaltikin.
- Vaikuttavuusohjelmien kehittäminen pitkän tuomion saaneille ja väkivaltaan syyllistyneille. OMA-ohjelma on erityisesti useasti väkivaltaan syyllistyneille, tarvitaankosen vahvistamista ja lisäämistä, myös resurssein, vai tarvitaanko ensikertalaisille jotain muuta ohjelmaa. Ns. ensikertaiset elinkautisvangit ovat myös voineet syyllistyä useisiin väkivaltaa sisältäneisiin rikoksiin samoihin aikoihin, kun ovat jääneet kiinni murhasta.

- Arviointimenetelmien kehittäminen on keskeistä niin vankilassaoloajan kokonaisuuden kuin vaikuttavuusohjelmiin osallistumisen osalta.
- Elinkautisvankien siirtyminen asteittain valvonnanasteeltaan avoimempiin laitoksiin suunnitelmallisesti edeten.
- Miten motivoidaan järjestäytyneeseen rikollisuuteen osallistuvia?

Lähivuosina vapautunee moni elinkautisvanki. Jonkinmoinen kasauma on nähtävissä seuraavasta kuviosta

Kuvio 16 Elinkautisvankien vapautumismahdollisuus 2013 - 2024

(Lähde: Anne Niinivaara, Rikosseuraamuslaitos / Keskushallintoyksikkö, täytäntöönpanoyksikkö)

Vuoteen 2015 mennessä vapauttamisharkintaan tulee 70 elinkautisvankia. Osalla heistä kuntoutustarve ja onnistuneen vapauteen valmennuksen ennuste on haasteellinen verrattuna niihin, joita on jo 2013 mennessä vapautettu.

Toivon, että tämä selvitys antaa aihetta keskusteluun ja eri näkökulmien vertailuun kuntoutusta kehitettäessä. Monen tärkeän painopisteen ohella on mahdollista myös keskustella elinkautisiin kohdistuvan työn priorisoinnista ja vaikuttavuudesta.

Elokuun ensimmäisenä päivänä 2014 elinkautisvankeja oli kaikkiaan 210. Osalla heistä on vapauttamispäätös ja ovat matkalla vapautumisen viimeiseen vaiheeseen. Toisaalta kevään aikana on tullut tietoon, että yksi aiemmin vapautunut elinkautisvanki on palannut vankilaan suorittamaan uutta tuomiota.

Taulukko 1 Elinkautisvankien määrät tammikuun 1. päivänä.....	9
Taulukko 2 Elinkautisvankien lukumäärä 2000-luvulla vuosittain tammikuun 1. päivänä	10
Taulukko 3 Terveydenhuoltoviranomaisten mielenterveysratkaisut	13
Taulukko 4 Elinkautisvankeutensa aloittaneet	14
Taulukko 5 Vapautuneet elinkautisvangit vuosina 1980 – 2013, armahdetut 1980 - 30.9.2006 ja Helsingin hovioikeuden vapauttamat vuosina 2007 - 2013	16
Taulukko 6 Täytäntöönpanonsa aloittaneet ja vapautuneet elinkautisvangit	16
Taulukko 7 Riski- ja tarvearviot	23
Taulukko 8 Vapautuneiden elinkautisvankien suorittamat rangaistusajat	31
Taulukko 9 Armahdettujen elinkautisvankien suorittamia rangaistusaikoja	32
Taulukko 10 Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien suorittamia rangaistusaikoja	33
Taulukko 11 Vapautuneet elinkautisvangit 2000 - 2013.....	34
Taulukko 12 Rikoksensa uusineet.....	40
Taulukko 13 Uusijoiden henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset sekä huumausainerikokset 1980 - 2013	42
Taulukko 14 Uusijoiden uusimiskerrat elinkautisesta vapautumisen jälkeen	43
Taulukko 15 Uusijoiden vankilakertaisuus 1980 - 2013	43
Taulukko 16 Rikoksen uusineiden elinkautisvankien rikokseton aika vapautumisen jälkeen (ei sisällä yhdyskuntapalveluksi muunnettuja).....	44
Taulukko 17 Murhan tekohetken iän mukainen uusiminen	45
Taulukko 18 Vuosina 2000 - 2010 ja 2011 - 2013 vapautuneiden elinkautisvankien rikoksista.....	47
Taulukko 19 Vuosina 2000 - 2013 vapautuneiden useampikertaisten elinkautisvankien aiempi rikostausta.....	48
Taulukko 20 Tulevien vapautettavien vapauttamisvuodet aikaisimman mahdollisen ajankohdan mukaan	49
Taulukko 21 Vapauttamishakemusten tilanne 31.12.2013.....	52
Taulukko 22 Elinkautisvankien sijoittuminen 1.1.2014	54
Taulukko 23 Elinkautisvankien sijoittuminen suljettuihin laitoksiin vuoden 2013 lopussa (Arola-Järven ehdotuksen mukaiset turvatasot mukailtuna).....	59
Taulukko 24 Elinkautisvankien sijoittuminen suljettuihin ja avovankiloihin rangaistuksen alkamisajankohdan mukaan Arola -Järven jaottelua mukaillen.....	60
Taulukko 25 Elinkautisen vankeuden aloittaneiden vankilakertaisuudet.....	61
Taulukko 26 Aikaisintaan 2014 – 2015 mahdollisesti vapautettavien rikostaustasta	62
Taulukko 27 Aikaisintaan 2014 - 2015 mahdollisesti vapautettavien useampikertaisten elinkautisvankien aiempaa rikostaustaa	63
Taulukko 28 ARAT-pisteitä 1.5.2011 vankirakenteen mukaan	74
Taulukko 29 Uhrin suhde tekijään; rikostilanne-osio	77
Taulukko 30 Elinkautisvankien pistemäärät rikostilanne-osioista	78
Taulukko 31 Elinkautisvankien pistemäärät ajattelu- ja käyttäytymisosioista	80
Taulukko 32 Elinkautisvankien pistemäärät asenneosioista	82
Taulukko 33 Elinkautisvankien riski- ja tarvearvion kolmen riskin yhteispistemäärät.....	83
Taulukko 34 Riski- ja tarvearvion antamia kolmen riskin yhteispisteitä aikaisintaan 2014 ja 2015 vapautettaville.....	85
Taulukko 35 Vapauttamisharkintaan tulevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien ajattelu- ja käyttäytymisosion pisteitä.....	85
Taulukko 36 Vapauttamisharkintaan tulevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien asenneosion pisteitä	86
Taulukko 37 Rikoskumppanuudesta	95

Kuvio 1 Elinkautisvankien määrä tammikuun ensimmäisenä päivänä	11
Kuvio 2 Vapautettujen ja aloittaneiden elinkautisvankien määrän suhde toisiinsa.....	17
Kuvio 3 Valvotun koevapauden kesto vuoteen 2010 mennessä vapautuneilla.....	27
Kuvio 4 Elinkautisvankeuden pituus eri aikoina	32
Kuvio 5 Armahdettujen elinkautisvankien elinkautisen vankeuden hajontaa vuodesta 1980 maaliskuulle vuonna 2007	33
Kuvio 6 Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien suorittamia rangaistusaikoja eli elinkautisen pituus	34
Kuvio 7 Elinkautisesta vapautuneet, rikoksia uusineet vuosina 1980 - 2009 ja 2010 - 2013	41
Kuvio 8 Elinkautisvankien sijoittuminen suljettuihin ja avolaitoksiin 1.1.2014	54
Kuvio 9 Suljettujen vankiloiden valvonnan tasojen mukainen elinkautisvankien sijoittuminen 31.12.2013 (Arola-Järven ehdotuksen mukaiset turvatasot mukailtuna).....	59
Kuvio 10 Vankilassa olevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien rikostilanne	79
Kuvio 11 Vankilassa olevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien ajattelu- ja käyttäytymisosison pisteet	81
Kuvio 12 Vankilassa olevien ja Helsingin hovioikeuden vapauttamien elinkautisvankien asenneosison pisteitä	82
Kuvio 13 Riski- ja tarvearvion mukaisia kolmen riskin yhteispisteitä	84
Kuvio 14 Vapauttamisharkintaan lähivuosina tulevien elinkautisvankien ajattelu- ja käyttäytymisosison pisteitä.....	86
Kuvio 15 Vapauttamisharkintaan lähivuosina tulevien elinkautisvankien asenneosison pisteitä.....	87